

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

SCIENCE AT THE FRONTIER OF CIVILIZATIONS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

MARCH 16-18, 2026
HELSINKI, FINLAND

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

SCIENCE AT THE FRONTIER OF CIVILIZATIONS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

March 16-18, 2026

Helsinki, Finland

This edition was approved for publication on March 30, 2026.

Published in A4 format online on website:

<https://naukainfo.com/conference?id=106>

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.

Helsinki, Finland

2026

UDC 001.3-048.35:0/9](06)

Proceedings of the International scientific and practical conference “Science at the Frontier of Civilizations” (March 16-18, 2026) / Publisher website: www.naukainfo.com. – Helsinki, Finland, 2026. - 145 p.

ISBN 978-617-8680-51-0

<https://doi.org/10.64828/conf-106-2026>

The recommended citation for this publication is:

Shevchenko T. G. Research into the specifics of the development of performing arts in Ukraine under martial law // Science at the Frontier of Civilizations : proceedings of the International scientific and practical conference (March 16-18, 2026). – Helsinki, Finland : naukainfo.com, 2026. - Pp. 15-21. - URL: <https://naukainfo.com/conference?id=106>

Editor

Soloviov O. V.

*M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies*

The collection of scientific articles is a scientific and practical publication that includes research papers by students, postgraduate students, Candidates and Doctors of Sciences, researchers, and practitioners from Ukraine, Europe, neighboring countries, and beyond. The articles reflect studies of processes and changes in the structure of modern science. This collection is intended for students, postgraduate and doctoral candidates, educators, researchers, practitioners, and all those interested in current trends in the development of modern science.

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: <https://www.naukainfo.com>

© Publisher website: naukainfo.com, 2026

© Ukrainian Institute of Scientific Strategies (UISS), 2026

© All authors, 2026

TABLE OF CONTENTS

BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY

1. *Voroniak Myroslav, Shurko Nataliya, Khudzii Sofiia, Kokoruz Maryana* 5
NON-DRIVER MUTATIONS IN CHRONIC MYELOPROLIFERATIVE
NEOPLASIAS

INTERNATIONAL RELATIONS

2. *Конта Ростислав Михайлович* 14
РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОСВІТНІХ ПРОЄКТІВ У ПІДТРИМЦІ
ІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТІВ І БІЖЕНЦІВ: ДОСВІД ПРОЄКТУ
INTEGRATEU

LAW AND INTERNATIONAL LAW

3. *Ковтун Сергій Миколайович* 20
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УГОД ПРО НЕКОНКУРЕНЦІЮ (NON-
COMPETE AGREEMENTS) У США
4. *Поган Марія Ярославівна, Богдан Ольга Василівна* 30
КОНВЕНЦІЙНО ОРІЄНТОВАНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА ЯК ЗАСІБ
ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: СТАНДАРТИ
ЄСПЛ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

5. *Живко Зінаїда Богданівна, Панченко Володимир Анатолійович,
Остапенко Оксана Миколаївна, Шегинська Анастасія Іванівна,
Живко Юрій Михайлович* 36
АДМІНІСТРАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК КАТАЛІЗАТОР
УСПІХУ В МІЖНАРОДНОМУ МАРКЕТИНГУ: СТРАТЕГІЇ
АДАПТАЦІЇ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ
6. *Вікторія Василівна Ігнатюк, Луценко Софія Максимівна* 42
НЕМАТЕРІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ТРАНСПОРТНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

7. *Demianchuk Yurii, Baleha Maryana* 49
PREVALENCE OF PARTIAL EDENTULISM IN PATIENTS WITH A
HISTORY OF CANCER
8. *Postoienko Hanna, Postoienko Volodymyr* 53
PROSPECTS FOR COMBINED USE OF THE PROBIOTIC
"APINORMIN" AND THE DRUG "ANOLITE" FOR THE
PREVENTION AND TREATMENT OF FUNGAL DISEASES OF BEES

PEDAGOGY AND EDUCATION

9. *Волохата Катерина Миколаївна, Потримай Наталія Сергіївна* 57
ЗАСТОСУВАННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ
ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
10. *Льїна Юлія Юрїївна* 63
ПРОГНОСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТУДЕНТІВ-
ПСИХОЛОГІВ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НА ПОЧАТКОВИХ
ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
11. *Лінчевська Ірина Петрівна* 74
ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ
12. *Мурадин Ілля Васильович, Михалюк Ілона Михайлівна, Михалюк
Алла Михайлівна* 81
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА
13. *Притуляк Тетяна Семенівна, Присяжнюк Валерія Сергіївна,
Гінкул Олег Олегович* 85
ВІДНОВЛЕННЯ ОСВІТИ: ПРАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ
ВИМІРЮВАННЯ ТА ПОДОЛАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВТРАТ
14. *Сергеєва Валентина Федорівна* 91
ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ФАХІВЦЯ З
КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЄВОЇ І СЕНСОРНИХ СИСТЕМ
15. *Суховієнко Наталія Анатоліївна, Литвин Інна Миколаївна,
Багатченко Анастасія Анатоліївна* 99
ВПЛИВ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РОЗВИТОК
КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ З РАС
16. *Шадюк Ольга Іванівна, Климчук Мар'яна Валеріївна* 102
ВИЯВЛЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ПАТРІОТИЧНИХ
ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ:
ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

17. *Ярецька Наталія Олександрівна, Марчук Андрій Ростиславович,
Міхалець Олег Вацлавович, Ярецький Валерій Дмитрович* 107
МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В ОПОДАТКУВАННІ

PHILOLOGY AND JOURNALISM

18. *Грек Антоніна Євгенівна, Колісниченко Тетяна Вікторівна* 112
СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

19. *Стрелецький Арсен Андрійович* 117
ПЕРСОНАЛІЗОВАНА ІСТОРІЯ ЧИ ЦЕЗАРИЗМ? ДО
ШПЕНГЛЕРІВСЬКОГО ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПОЛІТИКИ

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

20. *Гудир Д. В.* 126
ЗНАЧЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ
ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СИНДРОМУ
21. *Мухіна Вікторія В'ячеславівна, Шайда Олександр Геннадійович* 131
ЗДАТНІСТЬ ДО САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

SOCIAL WORK AND SOCIAL WELFARE

22. *Бачинська Соломія Петрівна, Парфанович Іванна Іванівна* 136
МІЖВІДОМЧА СПІВПРАЦЯ У ПОДОЛАННІ СІМЕЙНОГО
НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

VETERINARY SCIENCES

23. *Полозенко Вероніка Олегівна, Грищенко Вікторія Анатоліївна* 141
ГЕПАТОРЕНАЛЬНИЙ СИНДРОМ У КОТІВ І СОБАК: СУЧАСНІ
УЯВЛЕННЯ ПРО ПАТОГЕНЕЗ ТА ДІАГНОСТИКУ

SPECIAL THANKS FOR ACTIVE PARTICIPATION IN THE
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE ARE EXTENDED
TO THE FOLLOWING PARTICIPANTS:

Nataliia Koba, Yelysei Komarnytskyi, Tamara Hrytsenko, Andrii Shevchuk, Iryna Melnyk, Oleh Bondar, Tatiana Smirnova, Mykola Kovalchuk, Svitlana Moroz, Yaroslav Petryk, Liudmyla Savchuk, Sergey Ivanov, Nadiia Polianska, Volodymyr Marchuk, Oksana Lysenko, Roman Kravets, Halyna Danyiuk, Denys Ostapchuk, Kateryna Boiko, Dmitry Sokolov, Mariia Rudko, Viktor Horbatiuk

BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY

UDC 577 213/.216: 577.213/.215

Voroniak Myroslav

candidate of biological sciences, senior scientist

Shurko Nataliya

candidate of biological sciences, senior scientist

Khudzii Sofiia

scientist

Kokoruz Maryana

scientist

Laboratory of Molecular Genetics,

State Institution “Institute of Blood Pathology and Transfusion

Medicine of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine”, Lviv

NON-DRIVER MUTATIONS IN CHRONIC MYELOPROLIFERATIVE NEOPLASIAS

Abstract: Chronic myeloproliferative neoplasms, such as polycythemia vera, essential thrombocythemia, and myelofibrosis, are chronic hematological cancers with varying rates of progression. Genomic characterization of patients with such disorders opens up the potential for personalized diagnosis, risk stratification, and treatment. It is known that the leading role in this is played by the so-called driver mutations JAK2, CALR, MPL. In recent years, other, non-driver mutations have been discovered, which are also important in the diagnosis, prognosis, and therapy of these diseases. The paper reviews the role of such mutations in myeloproliferative diseases.

Keywords: chronic myeloproliferative neoplasms, driver mutations, JAK2, CALR, MPL, non-driver mutations.

Philadelphia-negative chronic myeloproliferative neoplasms (CMNPs) comprise a heterogeneous group of clonal myeloid stem cell diseases. which include polycythemia vera (PV) with a predominance of red blood cell overproduction, essential thrombocythemia (ET) with a predominance of platelet overproduction, and primary myelofibrosis (PMF) with excessive bone marrow scarring and fibrosis. The updated WHO classification also includes prefibrotic myelofibrosis (Pre-PMF), which distinguishes a group of patients with subtle phenotypic differences from ET and a higher rate of progression to myelofibrosis (MF) [1]. Despite the apparent differences, similarities in bone marrow morphology, the propensity for arterial and venous thrombus formation, and the propensity for secondary myelofibrotic or leukemic phase transformation clinically link these disorders. These phenotypic similarities were recognized long before the discovery of activating mutations in the JAK2, MPL, and CALR genes, and the demonstration of activated signaling through the Janus Kinase (JAK)/Signal Transducer and Activator (STAT) signaling pathway, which helped to further define these disorders. JAK2 V617F mutations are found in approximately 95% of patients with SP with JAK2 exon 12 mutations, present in virtually all remaining SP cases. JAK2 V617F mutation is present in approximately 50% of patients with ET and PMF with CALR and MPL mutations in the majority of the remaining patients. “Triple-negative” patients constitute a small percentage of ET and PMF cases. Diagnostic criteria now place great emphasis on demonstrating the presence of these genetic alterations to confirm the suspected diagnosis [2].

Driver mutations are becoming increasingly important for predicting clinical outcomes, but accurate prognostic models require large, well-characterized cohorts. Studies suggest that this potential extends to myeloproliferative neoplasms, but larger cohorts and comprehensive gene sequencing are needed to obtain definitive answers [3].

With the increasing availability of genetic sequencing in research and now in routine diagnostic settings, the genetic heterogeneity of the MPN group is becoming increasingly apparent. Patients with MPN frequently and routinely harbor a number of pathological mutations in various genes that affect epigenetic regulation, transcriptional control, and splicing.

Non-driver mutations in MPN are genetic alterations that do not determine the disease phenotype (unlike JAK2, CALR, MPL), but are critical for prognosis, assessment of the risk of transformation, and selection of treatment strategies. In current practice, their detection is part of standard NGS panels for patients with myelofibrosis and other Ph-negative MPNs. These genes typically include ASXL1, DNMT3A, and TET2 with a relatively high frequency in >5% of patient samples across the MPN spectrum. Others, including CBL, SF3B1, EZH2, SRSF2, USAF1, TP53, and IDH1/2, have been detected in <2% of patients in large studies [3]. These mutations are routinely identified in other individuals across the range of myeloid malignancies and in the CHIP population. These mutations, which have been well characterized, represent only a small fraction of the overall mutational burden observed during aging in patients with MPNs using whole-genome sequencing approaches [4].

As larger cohorts of individuals continue to be analyzed, it is becoming apparent that the presence of certain mutations is associated with both the disease phenotype and ultimate prognosis. Patients with chronic phase SP and ET are significantly more likely to have no additional mutations compared with patients with PMF. The presence of mutations in certain genes has been significantly associated with the disease phenotype. For example, NFE2 mutations correlate with the SP phenotype, spliceosome component mutants, and epigenetic regulators EZH2 and ASXL1 are more frequently observed in PMF, whereas other genes, including IKZF1, are almost exclusively observed in blast phase. Early studies have shown clear prognostic implications of individual cooperative mutations. In a cohort of 483 European PMF patients who had validation in the American cohort, mutations in ASXL1, EZH2, and SRSF2 independently predicted reduced survival. IDH1/2 or

SF3B1 mutations were associated with leukemia progression in these cohorts, while TP53 was strongly associated in another cohort. The negative prognostic impact of ASXL1 is evident in the presence of another high-risk mutation, but not alone. A large study of 2035 patients identified eight genomic subgroups in the MPN spectrum, each representing a different proportion of patients with PV, ET, and PMF with different risks of leukemic or fibrotic transformation and overall survival. Genetic factors, including TET2, SRSF2, and ASXL1 mutations, contributed to more than 50% of the risk factors for fibrotic transformation with PV or ET using a predictive modeling approach. Similarly, more than a third of the risk of leukemic transformation was associated with genetic factors, including TP53 mutations. Individualized prognostic assessments can now be made at diagnosis based on genetic and clinical information, and molecular data are now routinely incorporated into prognostic scoring systems, including MIPPS70+ and GIPSS [2, 5].

With the use of next-generation sequencing (NGS), our knowledge of the mutational landscape in CMPN has improved significantly, and we now have a deeper understanding of the genetic basis of CMPN. Until recently, risk factors used to predict prognosis in CMPN were mostly based on clinical parameters, but information about the mutational landscape of CMPN is increasingly being added to improve and individualize prognostic assessments. The most common genetic mutations in CMPN are listed in Table 1 [6]. Only mutations with a frequency of at least 2% are listed.

Table 1.

**Somatic gene mutations in myeloproliferative neoplasms (MPN) and
secondary acute myeloid leukemia (AML)**

GENE	FUNC-TION	FREQUENCY IN				CLINICAL MANIFESTATION
		PV	ET	PMF	POST MPN/AML	
<i>TET2</i>	Epigenetic regulation	10%-20%	3%-10%	10%-20%	19%-25%	No prognostic impact reported
<i>DNMT3A</i>	Epigenetic regulation	5%-10%	1%-5%	8%-12%	3%-17%	No prognostic impact reported
<i>IDH1</i>	Epigenetic regulation	1%-2%	1%-2%	5%-6%	13%	Metabolic enzyme mutations. Increases risk of leukemic transformation, associated with worse survival.
<i>IDH2</i>	Epigenetic regulation	1%-2%	1%-2%	5%-6%	7%-15%	Metabolic enzyme mutations. Increases risk of leukemic transformation, associated with worse survival.
<i>ASXL1</i>	Epigenetic regulation	2%-7%	5%-10%	15%-35%	17%-47%	Often associated with myelofibrosis. Presence of mutation worsens prognosis, increases risk of transformation to AML, associated with worse survival.

<i>EZH2</i>	Epigenetic regulation	1%-2%	1%-2%	7%-10%	7%-13%	Associated with aggressive course and reduced overall survival
<i>NRAS</i>	ERK/MAPK signaling	<2%	<2%	2%-4%	11%	Negative prognostic impact in all subtypes of MPN
<i>KRAS</i>	ERK/MAPK signaling	<2%	<2%	2%	4%-7%	Negative prognostic impact in all subtypes of MPN
<i>SH2B3</i>	JAK signaling regulation	2%-9%	1%-3%	2%-4%	6%-11%	Rare mutations in JAK2-negative MPN
<i>CBL</i>	JAK signaling regulation	<2%	<2%	4%	4%	Negative prognostic impact in all subtypes of MPN
<i>SRSF2</i>	mRNA splicing	<2%	<2%	6%-14%	7%-22%	Mutations in splicing factor. Common in myelofibrosis, associated with poor prognosis
<i>SF3B1</i>	mRNA splicing	2%-3%	2%-5%	5%-7%	7%-11%	Negative prognostic impact in ET
<i>U2AF1</i>	mRNA splicing	<2%	<2%	7%-10%	5%-12%	Negative prognostic impact in all subtypes of MPN
<i>NFE2</i>	Transcription factor	3%,6%	1%-7%	3%-5%	?	Increased risk of leukemic transformation

<i>RUNX1</i>	Transcription factor	<2%	<2%	2%-3%	20%	Negative prognostic impact in all subtypes of MPN
<i>TP53</i>	Transcription factor	<2%	<2%	4%-5%	16%-50%	Negative prognostic impact in all subtypes of MPN, resistance to therapy

PMF has the highest frequency of non-driver mutations (*ASXL1*, *EZH2*, *SRSF2*, *U2AF1*). ET and SP are less likely to harbor these mutations, but their presence signals a risk of progression to myelofibrosis or AML. The mutations may influence patient selection for allogeneic transplants or new targeted therapies [7].

Epigenetic dysregulation is a hallmark of CMP, and mutations in genes involved in DNA methylation (e.g., *TET2*, *DNMT3A*, and *IDH1/2*) and chromatin modification (e.g., *ASXL1* and *EZH2*) are common. 1 In the context of PMF, mutations in *IDH1/2*, *ASXL1*, and *EZH2* are defined as high-risk mutations and are associated with a poor prognosis. Although *ASXL1* and *EZH2* mutations are associated with reduced response to JAK inhibitor therapy, there are currently no rationally designed approaches to directly target mutant *ASXL1* or *EZH2*. With the exception of small molecule inhibitors of mutant *IDH1/2*, current therapies targeting epigenetic regulators in MPN have an indirect effect [8, 9].

Our knowledge of the biology of myeloproliferative neoplasms (MPNs) has increased dramatically over the past 20 years, and this growth in knowledge has led to advances in therapy. The knowledge gained about the mutational landscape in patients with MPNs is increasingly being used to predict outcome and select optimal therapy [6].

MPNs are a genetically heterogeneous disease in which germline and somatic mutations contribute to disease initiation and progression. NGS-based methods capture this heterogeneity, and we are only at the beginning of understanding how to

use this information to improve clinical management. To achieve this goal, large international registries of patients with MPN, fully characterized by NGS for somatic and germline mutations, are needed, allowing correlation of disease course, complications, and response to therapy with the mutational profiles of patients [6].

The discovery of driver mutations in JAK2, CALR, and MPL has clarified the genetic basis of most MPNs, and the use of high-throughput NGS technologies has further expanded our understanding of these diseases. Identification of non-driver mutations, among other things, allows for improved diagnosis, stratification of risk assessment, optimization of clinical decision-making in patients eligible for hematopoietic cell transplantation (HCT), and monitoring of response to therapy.

REFERENCES:

- 1 Khoury J.D, Solary E., Abla O., Akkari Y., Alaggio R. et al. The 5th edition of the World Health Organization Classification of Haematolymphoid Tumours: Myeloid and Histiocytic/ Dendritic Neoplasms. *Leukemia* (2022) 36:1703–1719; <https://doi.org/10.1038/s41375-022-01613-1>
- 2 Greenfield G., McMullin M.F., and Mills K. Molecular pathogenesis of the myeloproliferative neoplasms *J Hematol Oncol* <https://doi.org/10.1186/s13045-021-01116-z>
- 3 Grinfeld J., Nangalia J., Baxter E. J., Wedge D.C. et al. Disease heterogeneity and personalized prognosis in myeloproliferative neoplasms. *N Engl J Med.* 2018 October 11; 379(15): 1416–1430. doi:10.1056/NEJMoa1716614
- 4 Williams N, Lee J, Moore L, Baxter EJ, Hewinson J, Dawson KJ, et al. Phylogenetic reconstruction of myeloproliferative neoplasm reveals very early origins and lifelong evolution. *bioRxiv.* 2020:2020.11.09.374710.
- 5 Tefferi A, Guglielmelli P, Nicolosi M, Mannelli F, Mudireddy M, Bartalucci N, et al. GIPSS: genetically inspired prognostic scoring system for primary myelofibrosis. *Leukemia.* 2018;32(7):1631–42.

- 6 Paz D.L., Kralovics R., and Skoda R.C. Genetic basis and molecular profiling in myeloproliferative neoplasms *Blood* (2023) 141 (16): 1909–1921. <https://doi.org/10.1182/blood.2022017578>
- 7 Shaoming Xu, Youshan Zhang, Jie Tan, Caixia Liang. Advances in the Study of High-Risk Gene Mutations for Primary Myelofibrosis. *Journal of Biosciences and Medicines*, Vol.10 No.7, July 8, 2022 DOI: 10.4236/jbm.2022.107006
- 8 How H, Jacqueline S. Garcia J.S., and Mullally A. Biology and therapeutic targeting of molecular mechanisms in MPNs. *Blood*, Apr 2023. V 141, N 16, 1922–1933. doi: 10.1182/blood.2022017416
- 9 Tefferi A, Guglielmelli P, Lasho TL, et al. MIPSS70+ version 2.0: Mutation and Karyotype-Enhanced International Prognostic Scoring System for primary myelofibrosis. *J Clin Oncol*. 2018;36(17):1769–1770. doi: 10.1200/JCO.2018.78.9867.

INTERNATIONAL RELATIONS

УДК 378:316.347:314.74

Конта Ростислав Михайлович
доктор історичних наук, професор
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОСВІТНІХ ПРОЄКТІВ У ПІДТРИМЦІ ІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТІВ І БІЖЕНЦІВ: ДОСВІД ПРОЄКТУ INTEGRATEU

Анотація: У тезах розглядається роль міжнародних освітніх ініціатив у підтримці інтеграції мігрантів і біженців у європейський освітній простір. Проаналізовано цілі, завдання та основні результати міжнародного проєкту IntegratEU, що реалізується у межах програми Erasmus+. Особливу увагу приділено значенню університетської співпраці, розвитку міжкультурної комунікації, екологічної освіти та використанню цифрових освітніх ресурсів у процесі соціальної інтеграції.

Ключові слова: міжнародні освітні проєкти, Erasmus+, IntegratEU, мігранти, біженці, соціальна інтеграція, вища освіта, міжкультурна комунікація, сталий розвиток.

Вступ.

У сучасному світі міграційні процеси стають одним із визначальних факторів соціального розвитку. Європейський континент упродовж останніх десятиліть переживає значне зростання мобільності населення, що пов'язано як

із глобалізаційними процесами, так і з політичними конфліктами та економічними трансформаціями. За даними Міжнародної організація з міграції, міграція є невід'ємною складовою сучасних соціальних і економічних процесів у глобалізованому світі [3]. Особливо актуальною ця проблема стала після початку повномасштабної війни Росії проти України у 2022 році, яка спричинила появу мільйонів українських біженців у країнах Європейського Союзу. Відповідно до інформації Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, у країнах Європи було зареєстровано мільйони громадян України, які отримали тимчасовий захист [4].

У цих умовах важливим завданням є забезпечення ефективної інтеграції мігрантів і біженців у приймаючі суспільства. Одним із ключових інструментів соціальної інтеграції є освіта, передусім система вищої освіти. Як підкреслює Організація економічного співробітництва та розвитку, освітні інституції відіграють важливу роль у соціалізації мігрантів, розвитку їхніх професійних навичок і формуванні громадянської участі [5].

Саме університети можуть виступати простором міжкультурної комунікації, формування громадянської свідомості та поширення спільних європейських цінностей. Вища освіта не лише сприяє отриманню професійних знань і навичок, але й забезпечує соціалізацію людини в новому культурному та соціальному середовищі. У цьому контексті особливого значення набувають міжнародні освітні проєкти, спрямовані на розвиток інноваційних освітніх підходів і підтримку інтеграції вразливих соціальних груп. Однією з таких ініціатив є міжнародний проєкт IntegratEU, який реалізується в межах програми Erasmus+ KA220-HED [1].

Ідея та концепція проєкту

Концептуально проєкт IntegratEU базується на поєднанні двох важливих напрямів сучасної освітньої політики Європейського Союзу: підтримці соціальної інтеграції мігрантів і біженців та розвитку освіти у сфері сталого розвитку. Як зазначає Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), освіта для сталого розвитку відіграє важливу роль у

формуванні відповідального ставлення до довкілля та розвитку громадянських компетентностей [6].

Основна ідея проєкту полягає у використанні літніх освітніх шкіл, присвячених проблемам екології, захисту довкілля та сталого розвитку, як інструменту соціальної інтеграції. Такий підхід дозволяє поєднати навчання, практичну діяльність та міжкультурний діалог. Учасники освітнього процесу отримують можливість не лише здобути нові знання, але й взаємодіяти з представниками різних культурних і соціальних груп. Подібні освітні практики сприяють формуванню міжкультурної компетентності та розвитку толерантного освітнього середовища [7]. Важливим елементом концепції проєкту є міждисциплінарний підхід. У межах IntegratEU поєднуються педагогічні, соціологічні, культурологічні та екологічні підходи до організації освітнього процесу.

Міжнародне партнерство та співпраця

Проєкт IntegratEU реалізується міжнародним консорціумом університетів та організацій з різних країн Європи. До партнерства входять:

- Загребський університет (Хорватія) – координатор проєкту
- Варшавський університет (Польща)
- Університет Катанії (Італія)
- Vilniaus kolegija (Литва)
- Pax Rhodopica Foundation (Болгарія)
- Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Міжнародний характер партнерства забезпечує обмін досвідом між різними освітніми системами та сприяє формуванню спільного європейського освітнього простору. Як підкреслює Європейська комісія, програма Erasmus+ сприяє розвитку міжнародної академічної співпраці та впровадженню інноваційних освітніх практик у системі вищої освіти [2].

Основні результати та продукти проєкту

У межах реалізації проєкту IntegratEU створюється комплекс освітніх ресурсів, спрямованих на розвиток сучасних педагогічних методик і підтримку інтеграції мігрантів і біженців.

Серед основних результатів проєкту:

1. **Conceptual Framework** – концептуальна модель освітньої програми;
2. **Training & Integration Pack** – навчально-методичний пакет для університетських викладачів;
3. **Handbook for Summer Schools** – посібник для організації літніх освітніх шкіл;
4. **Guidebook for Migrants and Refugees** – довідник для мігрантів і біженців щодо можливостей здобуття освіти;
5. **Digital educational platform** – цифрова освітня платформа з відкритим доступом до навчальних матеріалів.

Створення таких ресурсів відповідає сучасним тенденціям розвитку цифрової освіти та відкритих освітніх ресурсів [8].

Значення проєкту для системи вищої освіти

Реалізація проєкту IntegratEU має важливе значення для розвитку університетської освіти. Насамперед він сприяє підвищенню педагогічних компетентностей викладачів, які працюють із мультикультурними студентськими аудиторіями. Крім того, проєкт сприяє розвитку міжкультурної комунікації та формуванню толерантного освітнього середовища. Залучення студентів, мігрантів і біженців до спільних освітніх програм створює умови для культурного обміну та взаєморозуміння.

Важливим аспектом є також формування екологічної свідомості. У межах проєкту питання сталого розвитку розглядаються як складова сучасної громадянської культури. Таким чином, IntegratEU демонструє, що університети можуть відігравати важливу роль у вирішенні актуальних соціальних проблем, поєднуючи освітню, соціальну та культурну функції.

Висновки

Міжнародні освітні проєкти відіграють важливу роль у розвитку сучасної системи вищої освіти та підтримці інтеграції мігрантів і біженців. Проєкт IntegratEU є прикладом ефективної співпраці між університетами різних країн Європи, спрямованої на розвиток інноваційних освітніх підходів. Поєднання екологічної освіти, міжкультурної комунікації та цифрових освітніх ресурсів створює нові можливості для інтеграції мігрантів і біженців у систему вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. IntegratEU Project. Official website. URL: <https://integrateu.eu> (дата звернення: 14.03.2026).
2. European Commission. *Erasmus+ Programme Guide 2023*. Brussels : European Commission, 2023. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/resources-and-tools/programme-guide> (дата звернення: 14.03.2026).
3. International Organization for Migration. *World Migration Report 2024*. Geneva : International Organization for Migration, 2024. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int> (дата звернення: 14.03.2026).
4. United Nations High Commissioner for Refugees. *Ukraine Refugee Situation*. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 14.03.2026).
5. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Education and Migration: Strategies for Integrating Migrant Students*. Paris : OECD Publishing, 2018. URL: <https://www.oecd.org/education/education-and-migration-9789264279520-en.htm> (дата звернення: 14.03.2026).
6. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris : UNESCO Publishing, 2017. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444> (дата звернення: 14.03.2026).

7. Council of Europe. *Speaking Across Borders: The Role of Higher Education in Furthering Intercultural Dialogue*. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2010. URL: <https://book.coe.int/en/higher-education-and-research/4487-speaking-across-borders-the-role-of-higher-education-in-furthering-intercultural-dialogue-council-of-europe-higher-education-series-no16.html> (дата звернення: 14.03.2026).
8. European Commission. *Digital Education Action Plan 2021–2027*. Brussels : European Commission, 2021. URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan> (дата звернення: 14.03.2026).

LAW AND INTERNATIONAL LAW

УДК 349.2(73)

Ковтун Сергій Миколайович

аспірант Державної установи «Інститут
економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України»

ORCID ID: orcid.org/0009-0004-7273-0480

м. Київ, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УГОД ПРО НЕКОНКУРЕНЦІЮ (NON- COMPETE AGREEMENTS) У США

Анотація. У дослідженні з'ясовано природу угод про неконкуренцію як окремого інструменту договірної права у сфері зайнятості в США. Визначено конститутивні елементи таких угод, що зумовлюють їх виникнення в умовах асиметрії інформації між роботодавцем та працівником. Досліджено основні теоретичні концепції, що обґрунтовують застосування обмежень після припинення трудових відносин, зокрема, модель усунення «утримання» (hold-up problem) та концепцію «замикання» (lock-in effect). Охарактеризовано диференційований підхід законодавства окремих штатів до виконання таких угод. Встановлено, що 18% американських працівників перебувають під дією угод про неконкуренцію. Поширеність таких угод не корелює безпосередньо із ступенем їх примусового виконання у конкретному штаті. Проаналізовано спробу FTC запровадити федеральну заборону 2024 року та її наслідки після скасування рішенням федерального суду. Висвітлено тенденцію розгортання нормативної реформи на рівні штатів, а також альтернативні механізми обмеження конкуренції після припинення трудових відносин. Запропоновано

критичну оцінку моделі компенсаційного виконання за зразком німецького інституту компенсації за період неконкуренції (Karenzenschädigung).

Ключові слова: угода про неконкуренцію, мобільність працівників, примусове виконання договору, Федеральна торгова комісія, правова реформа, обмеження неконкурентності після припинення трудових відносин, трудове право США.

Вступ. Угоди про неконкуренцію (non-compete agreements, NCA) є широко поширеним інструментом американського трудового договірної права, що обмежує можливість працівника після припинення трудових відносин приєднуватися до конкурентів або засновувати конкуруючий бізнес. Слід зауважити, що протягом останнього десятиліття такі угоди опинилися в центрі правової, економічної і регуляторної полеміки, яка охопила академічну спільноту, законодавців і федеральні органи виконавчої влади. Поштовхом до критичного переосмислення слугували численні резонансні факти застосування NCA до низькокваліфікованих і низькооплачуваних працівників (прибиральників, виготовлювачів сандвічів, доглядачів собак) всупереч усталеному уявленню про ці угоди як механізм захисту виключно корпоративної інтелектуальної власності. Різноманітність підходів штатів до питання виконання таких угод про неконкуренцію, їх неоднозначні економічні ефекти та нормативна колізія між прерогативою штатів і федеральним регулюванням формують правову ситуацію, яка залишається дискусійною. Відтак наукове дослідження правових механізмів регулювання NCA в США, з урахуванням їх нещодавньої зміни, набуває актуальності для порівняльного трудового права.

Мета дослідження полягає у тому, щоб проаналізувати систему правового регулювання угод про неконкуренцію у США через аналіз доктринального розвитку, диференційованого законодавства штатів, федеральних регуляторних ініціатив і альтернативних механізмів обмежень.

Виклад основного матеріалу. Угода про неконкуренцію у сучасному американському праві слугує окремим різновидом обмежувальних угод (restrictive covenant) або ж договірною зобов'язання, яке обмежує певні дії однієї зі сторін після закінчення правовідносин. У сфері трудового права йдеться про обмеження колишнього працівника від роботи в конкурентній фірмі або заснування конкурентного бізнесу на визначений строк і в межах певної географічної зони. Разом з NCA у правовій доктрині виокремлюють низку суміжних механізмів, зокрема, угоди про нерозголошення конфіденційної інформації (NDA), угоди про непереманювання клієнтів і персоналу, доктрину неминучого розкриття (inevitable disclosure doctrine) та відносно нові явища, зокрема, «садову відпустку» (garden leave) і угоди про відшкодування витрат на навчання (training repayment agreement provisions, TRAPs) [1, с. 113].

Правовий режим NCA у США формувалася під значним впливом англійського загального права. Перший зафіксований судовий спір щодо обмеження конкуренції датується 1414 роком (Dyers Case), у якому англійський суд визнав такі обмеження презумптивно незаконними. Відмову від абсолютної заборони запровадив прецедент «Mitchel v. Reynolds» 1711 року, який закріпив «правило розумності» (rule of reason) як базовий критерій оцінки допустимості обмежень торгівлі. Американські суди сприйняли такий підхід. Протягом наступних років американська доктрина поступово набула власних рис, зокрема, більшого акценту на захисті працівника від надмірних обтяжень. Визначальну роль у формуванні американського права відіграло прийняття штатом Каліфорнія у 1872 р. в рамках ст. 16600 Кодексу бізнесу та професій Каліфорнії, яка встановлювала заборону будь-яких договірних обмежень законної підприємницької або трудової діяльності. Однак такий підхід за словами Н. Бішари та Л. Луїзетто не набув поширення в інших штатах і протягом понад 150 років залишався специфікою каліфорнійського права [2, с. 6-7].

В сучасних умовах правовий режим NCA в США можна охарактеризувати глибокими відмінностями між окремими штатами. Для прикладу штати

Каліфорнія, Північна Дакота та Оклахома традиційно забороняють більшість обмежень. У 2023 р. до цього переліку приєдналася Міннесота [2, с. 9]. Переважна більшість інших штатів застосовує тест розумності (reasonableness standard), за яким угода підлягає виконанню, якщо вона одночасно:

- не є ширшою, ніж необхідно для захисту законних інтересів роботодавця;
- не покладає надмірного тягаря на працівника;
- не суперечить публічному порядку [2, с. 9].

У межах згаданого підходу штати суттєво відрізняються між собою щодо допустимості «блакитного олівця» (blue pencil doctrine), тобто, судового коригування нерозумних умов угоди замість їх повного скасування. У штаті Нью-Йорк, зокрема, передбачена можливість коригування надмірних обмежень у судовому порядку, хоча в інших штатах доволі поширеною є практика повної ануляції угоди при виявленні недійсної умови [3, с. 2]. Крайнім проявом «жорсткого» режиму є правило «червоного олівця» (red pencil doctrine), коли наявність хоча б однієї недійсної умови тягне нікчемність угоди в цілому.

Теоретичне обґрунтування застосування NCA у праві і економіці традиційно можна описати спираючись на дві конкуруючі концепції. Модель усунення «утримання» (hold-up problem mitigation) передбачає, що угоди про неконкуренцію дозволяють роботодавцям здійснювати інвестиції у навчання, передачу конфіденційної інформації та розвиток клієнтських відносин, не побоюючись, що працівник, отримавши ці ресурси, негайно перейде до конкурента. Справді без такого захисного механізму компанії систематично недоінвестують у людський капітал, що знижує загальну продуктивність. Однак друга концепція «замикання» (lock-in effect) передбачає, що NCA звужують зовнішні опції працівника у переговорах і знижують його переговорну силу відносно поточного роботодавця. Як наслідок відбувається стагнація або навіть зниження заробітних плат упродовж трудових відносин, а також пригнічення мобільності [4, с. 6-9]. Слід зауважити, що зміна роботи слугує важливим джерелом зростання заробітних плат, особливо для молодих працівників, на

яких припадає близько третини приросту доходу в першій третині кар'єри [5, с. 439].

Дж. Мак-Адамс зазначає, що основним джерелом даних про поширеність НСА у США слугують результати Національного опитування щодо угод про неконкуренцію (National Noncompete Survey, NNSP). За його результатами, 18% працівників США були пов'язані НСА станом на 2014 р.. До того ж 38% підписували таку угоду хоча б раз протягом кар'єри. Серед окремих галузей найвища поширеність зафіксована в архітектурі та інженерії (36%), комп'ютерних і математичних спеціальностях (35%), управлінні (30%). Водночас НСА присутні навіть в обслуговуванні приміщень (11%), громадському харчуванні (11%) та будівництві (12%). Серед осіб з доходом менше 20 000 дол. на рік 12% перебувають під дією НСА, однак серед тих, хто отримує від 60 до 80 тис. дол. на рік показник становить 21% [3, с. 3-4]. Також заслуговує уваги і той факт, що серед керівних менеджерів публічних компаній НСА поширені значно ширше. У великих публічних компаніях спостерігається поступове зростання вимоги щодо підписання угоди серед топ-менеджерів (46% у 1992-93 рр., 68% у 2013-14рр.) [3, с. 10]. Цікавим спостереженням є те, що НСА лише незначною мірою нижча у штатах із заборонаю їх виконання порівняно із штатами зі строгим виконанням. Відповідно, можна стверджувати, що підписання НСА часто відбувається без реального усвідомлення їх юридичного значення або наслідків [3, с. 3].

Заслуговує окремої уваги і вплив НСА на інновації та підприємництво. Надходження нових гравців на ринок та обмін знань між компаніями, що забезпечується мобільністю кваліфікованих кадрів, безперечно, виступають чинниками інноваційного зростання. Концентрація технологічних компаній у Кремнієвій долині часто пояснюється саме неможливістю виконання НСА у Каліфорнії, що забезпечувало «перехресне запилення» ідей завдяки мобільній робочій силі. Однак суворий захист конкурентних позицій через НСА стимулює вкладання коштів у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, оскільки компанії отримують більшу впевненість у збереженні результатів

інвестицій. Дж. Мак-Адамс зазначає, що така суперечність аналогічна парадоксу патентного захисту. Жорсткіший захист заохочує інвестиції, але тимчасово обмежує конкуренцію [3, с. 8].

З огляду на масштаб проблеми і її вплив на ринок праці, протягом 2015–2024 рр. відбулося безпрецедентне прискорення нормотворчості у сфері НСА. Вже згадані Н. Бішара та Л. Луїзетто зазначають, що 95% реформ в американських штатах відбулися саме за останнє десятиліття, причому 33% з них ухвалено обома партіями [2, с. 1]. Зміни охопили декілька типологічних напрямів:

- запровадження порогових значень заробітної плати, нижче яких НСА не виконуються;
- встановлення максимальної тривалості обмежень;
- ухвалення вимог до форми і часу підписання;
- визначення санкцій за зловживання та перекладання судових витрат.

Зокрема, штати Орегон, Массачусетс і Вашингтон унеможливили виконання НСА щодо низькооплачуваних працівників. На думку дослідників, поширення моделей реформ між штатами демонструє ознаки «дифузії політики» (policy diffusion), тобто, феномена, при якому інноваційні рішення, прийняті одними суб'єктами федерації, запозичуються іншими через горизонтальні механізми навчання та наслідування [2, с. 5].

На федеральному рівні справді знаковою подією стало ухвалення Федеральною торговою комісією (далі – FTC) 23 квітня 2024 р. остаточного правила, опублікованого у Federal Register 7 травня 2024 р. як Non-Compete Clause Rule (16 C.F.R. pt. 910), яке фактично забороняло більшість НСА у загальнонаціональному масштабі. Правило забороняло укладення нових угод неконкуренцію з працівниками. До того ж більшість існуючих угод (за винятком обмеженого кола керівників вищої ланки та для ситуацій, пов'язаних із продажем бізнесу) визнавались такими, що не підлягають виконанню. Слід зауважити, що розробка документа спиралась на позицію FTC про те, що такі

обмеження становлять недобросовісні методи конкуренції у розумінні § 5 Закону про Федеральну торговельну комісію [6].

Однак правило так і не набуло чинності. 20 серпня 2024 р. Окружний суд Північного округу Техасу у справі Ryan LLC v. FTC скасував його у загальнонаціональному масштабі, дійшовши висновку, що FTC не має належних матеріальних нормотворчих повноважень для запровадження настільки широкої заборони, а саме правило охарактеризував як довільне та примхливе (*arbitrary and capricious*) [7]. Тут справедливим буде зауважити також, що рішення було ухвалене незабаром після прийняття рішення у справі «Loper Bright», а отже, за умов, загальної тенденції до посилення судового контролю за тлумаченнями федеральними агентствами меж власної компетенції. Після зміни керівництва FTC у 2025 р. Комісія припинила апеляційне оскарження, а 12 лютого 2026 р. правило було остаточно вилучене з Кодексу федеральних правил [8].

Відтак нормативна ситуація повернулася до рівня штатів. Зважаючи на це, увагу дослідників та практиків все більше привертають альтернативні правові інструменти, які здатні замінити або доповнити класичні NCA. Серед таких механізмів особливу увагу привертає «садова відпустка» (*garden leave*), тобто договірне положення, за яким після ініціювання припинення трудових відносин роботодавець продовжує виплачувати працівникові винагороду протягом визначеного періоду, упродовж якого той не виконує роботу і не може приєднатися до конкурента. На відміну від класичних положень угод про неконкуренцію, такий механізм є оплачуваним обмеженням, що робить його менш одностороннім за економічним ефектом. Доречним вважаємо згадати про те, що Массачусетський Закон про угоди про неконкуренцію 2018 року прямо визнав «садову відпустку» як допустиму основу для укладання угоди про неконкуренцію, що має юридичну силу [9].

Ще одним перспективним напрямом реформи, на нашу думку, може стати модель компенсаційного виконання, запозичена із федерального законодавства Німеччини. За системою *Karenzentschädigung* роботодавець зобов'язаний

виплачувати колишньому працівнику не менше 50% його попередньої сукупної винагороди за весь період дії NCA, інакше угода є недійсною. С. Хендрікс обґрунтовує доцільність запровадження аналогічного федерального механізму в США, вказуючи на його здатність усунути регуляторну клаптевість, стимулювати роботодавців до цілеспрямованого використання NCA лише там, де це справді необхідно, та забезпечити економічну безпеку працівників [10, с. 245]. Запропонований автором підхід у науковому дискурсі отримав назву «зароблена виконуваність» (earned enforceability). Згідно з ним NCA стає дійсним лише тоді, коли роботодавець готовий нести реальні матеріальні витрати на його підтримку [10, с. 291]. На нашу думку, згаданий механізм суттєво змінює угоду. Фактично, інструмент односторонньої вигоди (лише для роботодавця) у межах моделі стає однаково вигідним і для працівника, оскільки обмеження компенсується через отримання гарантованого доходу.

Висновки. Отже, правовий режим угод про неконкуренцію в США включає складну систему взаємодії між ринковими стимулами, договірною свободою і публічним регулюванням. Однак згадана система станом на дату дослідження перебуває у стані структурної невизначеності. Справедливим буде зауважити, що ні абсолютна заборона (пригнічує легітимний захист людського капіталу роботодавця), ні її відсутність (допускає системні зловживання щодо уразливих категорій працівників) не забезпечують оптимального балансу інтересів. Основним структурним недоліком чинного правового стану все ж є асиметрія між масштабом застосування NCA і рівнем правової обізнаності сторін, які їх підписують. Аналіз процесу реформування та федеральних ініціатив у Сполучених Штатах дає змогу стверджувати про наявний консенсус щодо необхідності змін, однак системного вирішення досягнути не вдалось. Доцільним, на думку автора, з метою подальшого розвитку правового регулювання NCA видається поступове впровадження компенсаційної моделі (як приклад *Karenzentschädigung* у Німеччині), здатної забезпечити збалансований механізм захисту взаємних інвестицій у трудові відносини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Rosenthal J., Hossain E., Scott V. Unconventional Tools for States and Cities to Build Worker Power: A Case Study on Noncompete Agreements. *UC Davis Law Review*. 2024. P. 101–139. URL: <https://ssrn.com/abstract=4843662> (date of access: 01.03.2026).
2. Bishara N. D., Luisetto L. G. Goodbye, Noncompetes? Policy Diffusion and State-Level Reforms. 2025. 51 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5345981 (date of access: 01.03.2026).
3. McAdams J. M. Non-Compete Agreements: A Review of the Literature. *SSRN Electronic Journal*. 2019. P. 1–24. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3513639> (date of access: 01.03.2026).
4. U.S. Department of the Treasury. Non-Compete Contracts: Economic Effects and Policy Implications. 2016. 36 p. URL: https://home.treasury.gov/system/files/226/Non_Compete_Contracts_Economic_Effects_and_Policy_Implications_MAR2016.pdf (date of access: 01.03.2026).
5. Topel R. H., Ward M. P. Job Mobility and the Careers of Young Men. *The Quarterly Journal of Economics*. 1992. Vol. 107, no. 2. P. 439–479. URL: <https://doi.org/10.2307/2118478> (date of access: 01.03.2026).
6. FTC Announces Rule Banning Noncompetes. *Federal Trade Commission*. URL: <https://www.ftc.gov/news-events/news/press-releases/2024/04/ftc-announces-rule-banning-noncompetes> (date of access: 01.03.2026).
7. District Court Ruling Bars Federal Trade Commission Non-Compete Rule for the Near Term / N. T. Martinez et al. *Pillsbury*. URL: <https://www.pillsburylaw.com/en/news-and-insights/us-district-court-federal-trade-commission-noncompete-rule.html> (date of access: 01.03.2026).
8. Revision of the Negative Option Rule, Withdrawal of the CARS Rule, Removal of the Non-Compete Rule To Conform These Rules to Federal Court

URL: <https://www.federalregister.gov/documents/2026/02/12/2026-02866/revision-of-the-negative-option-rule-withdrawal-of-the-cars-rule-removal-of-the-non-compete-rule-to> (date of access: 01.03.2026).

9. General Law - Part I, Title XXI, Chapter 149, Section 24L. *Wayback Machine*. URL: <https://web.archive.org/web/20260214225412/https://malegislature.gov/Laws/GeneralLaws/PartI/TitleXXI/Chapter149/Section24I> (date of access: 01.03.2026).
10. Hendricks S. Breaking the Bind: Rethinking Non-Compete Agreements in a Federal Framework. *Chapman Law Review*. 2025. Vol. 28. P. 243–305. URL: <https://www.chapmanlawreview.com/wp-content/uploads/2025/05/Hendricks.pdf> (date of access: 01.03.2026).

Поган Марія Ярославівна

студентка 2 року навчання ОС «Магістр»

Навчально-науковий інститут права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Науковий керівник: Богдан Ольга Василівна

канд. юрид. наук, доц.,

доц. кафедри теорії та історії права та держави

Навчально-науковий інститут права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

КОНВЕНЦІЙНО ОРІЄНТОВАНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: СТАНДАРТИ ЄСПЛ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Анотація. У тезах досліджено значення конвенційно орієнтованого тлумачення права в умовах правової невизначеності. Обґрунтовано, що практика ЄСПЛ та принцип правової визначеності формують змістовні орієнтири для українського правозастосування, допомагаючи забезпечити передбачуваність, послідовність і межі судової інтерпретації.

Ключові слова: тлумачення права, правова невизначеність, правова визначеність, практика ЄСПЛ, верховенство права, конвенційні стандарти.

Сучасний розвиток правової системи України відбувається в умовах одночасної дії кількох чинників: активного оновлення законодавства, євроінтеграційного зближення з правом Ради Європи та Європейського Союзу, зростання ролі судової практики і постійної потреби реагувати на нові суспільні

виклики. У такій ситуації проблема правової невизначеності набуває не лише теоретичного, а й безпосереднього прикладного значення. Для учасника правовідносин важливо не тільки знати текст норми, а й розуміти, яким чином вона буде сприйнята та застосована компетентним органом. Саме тому тлумачення права дедалі частіше постає не допоміжною технікою, а необхідним інструментом забезпечення передбачуваності правозастосування.

Правову невизначеність не слід зводити лише до недоліків законодавчої техніки. Вона може бути наслідком нечіткості формулювань, використання оціночних понять, колізій між нормативними актами, а також об'єктивної відкритості права до різноманітних життєвих ситуацій. Загальний характер норми дає змогу охоплювати широке коло випадків, однак водночас породжує потребу в її уточненні під час застосування. У науковій літературі обґрунтовано підкреслюється, що тлумачення права має власну юридичну природу та посідає самостійне місце в механізмі правового регулювання [6, с. 223–224]. Отже, невизначеність не завжди свідчить про неспроможність норми; у багатьох випадках вона потребує належного інтерпретаційного опрацювання.

У цьому контексті особливої ваги набуває конвенційно орієнтоване тлумачення права, тобто таке розуміння та застосування національних норм, яке узгоджується з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та практикою Європейського суду з прав людини. Конституція України закріплює принцип верховенства права [1], а Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» прямо зобов'язує національні суди застосовувати Конвенцію і практику ЄСПЛ як джерело права [2]. Це означає, що подолання правової невизначеності в українському правозастосуванні дедалі більше пов'язується не лише з внутрішньодержавними методами тлумачення, а й з орієнтацією на європейські стандарти захисту прав людини.

Значення такого підходу підтверджується і документами інституцій Ради Європи. Венеційська комісія в оновленому Rule of Law Checklist наголошує, що правова визначеність охоплює доступність, ясність, точність і передбачуваність

правового регулювання, а також узгодженість підходів до його тлумачення [3]. Інакше кажучи, сама якість закону не може оцінюватися ізольовано від того, як саме він буде прочитаний і застосований судом. Подібний підхід простежується і в практиці ЄСПЛ. У Guide on Article 7 of the Convention Суд виходить із того, що в будь-якій правовій системі існує неминучий елемент судового тлумачення, однак його розвиток повинен залишатися сумісним із сутністю норми та бути розумно передбачуваним для особи [5]. Саме критерій передбачуваності перетворює тлумачення з інструменту конкретизації права на гарантію від свавільного втручання держави.

Українська конституційна юриспруденція також послідовно підкреслює зв'язок між верховенством права, правовою визначеністю та межами інтерпретаційної діяльності. У Рішенні від 29.06.2010 № 17-рп/2010 Конституційний Суд України зазначив, що одним з елементів верховенства права є принцип правової визначеності, який вимагає передбачуваності застосування правових норм і можливості для особи відмежовувати правомірну поведінку від протиправної [4]. У Рішенні від 14.07.2021 № 1-р/2021 Суд пов'язав юридичну визначеність з недвозначністю нормативного припису [7]. Надалі, у Рішенні від 29.10.2024 № 1-р/2024, Конституційний Суд України наголосив, що норма, яка не містить справедливих і належних критеріїв для застосування, не відповідає вимогам юридичної визначеності [8]. Сукупно ці позиції дають підстави стверджувати, що тлумачення є виправданим лише тоді, коли воно не руйнує меж правового регулювання і не заміщує законодавця.

Конвенційно орієнтоване тлумачення в умовах правової невизначеності має спиратися на поєднання кількох взаємодоповнювальних підходів. Передусім ідеться про мовне тлумачення, яке окреслює початкові смислові межі норми. Не менш значущим є системне тлумачення, що дозволяє співвіднести спірний припис із Конституцією України, загальними принципами права, положеннями Конвенції та усталеною практикою ЄСПЛ. Особливу роль відіграє телеологічне тлумачення, орієнтоване на мету правового регулювання та реальний захист прав людини. У міжнародно-правовому вимірі важливим є і

підхід *pro persona*, який спрямовує інтерпретацію на вибір того розуміння норми, що забезпечує більш ефективний захист прав особи. Однак використання цих інструментів не повинно перетворюватися на довільне переосмислення закону; їхнє застосування виправдане лише в межах змісту, який можна обґрунтовано вивести з нормативного тексту та його правового контексту.

Отже, конвенційно орієнтоване тлумачення права слід розглядати як один із найбільш значущих механізмів подолання правової невизначеності в сучасній українській правовій системі. Його цінність полягає в тому, що воно поєднує національні та міжнародні стандарти, забезпечуючи більш високий рівень передбачуваності, аргументованості та правозахисної спрямованості правозастосування. Водночас ефективність такого підходу залежить від якості законодавства, послідовності судової практики та дотримання меж інтерпретаційної діяльності. Саме за цих умов практика ЄСПЛ і конвенційні стандарти можуть виконувати не декларативну, а справді регулятивну функцію в подоланні правової невизначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> (дата звернення: 12.03.2026).
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15> (дата звернення: 12.03.2026).
3. The Updated Rule of Law Checklist / European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Strasbourg, 16 December 2025. CDL-AD(2025)002. URL:

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2025\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2025)002-e)
(дата звернення: 12.03.2026).

4. Рішення Конституційного Суду України від 29.06.2010 № 17-рп/2010 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v017p710-10> (дата звернення: 12.03.2026).
5. Guide on Article 7 of the Convention – No punishment without law / European Court of Human Rights. Last update: 31.08.2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_7_eng (дата звернення: 12.03.2026).
6. Навроцька Ю. О. Тлумачення права як зміст інтерпретаційної діяльності: загальнотеоретична характеристика. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 72, ч. 1. С. 223–230. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.72.93.
7. Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 № 1-р/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v001p710-21> (дата звернення: 12.03.2026).
8. Рішення Конституційного Суду України від 29.10.2024 № 1-р/2024 у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України // Конституційний Суд України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_r_2024.pdf (дата звернення: 12.03.2026).

9. Чеханюк Л. Принцип верховенства права та правова визначеність: співвідношення й окремі аспекти. Філософські та методологічні проблеми права. 2025. № 1 (29). С. 85–95. DOI: 10.33270/02252901.10.

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

УДК 658.012.4:339.138:005.331

Живко Зінаїда Богданівна

доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту
авіаційної діяльності,

Панченко Володимир Анатолійович

доктор економічних наук, доктор наук з державного управління,
професор, завідувач кафедри менеджменту авіаційного менеджменту,

Остапенко Оксана Миколаївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри менеджменту
авіаційної діяльності, Українська державна льотна академія, м. Кропивницький,
Україна

Шегинська Анастасія Іванівна

магістр комп'ютерних наук, магістр психології, молодший дослідник,
Науковий центр інноваційних досліджень, Пюссі, Естонія

Живко Юрій Михайлович

бакалавр спеціальності «Системний аналіз»,
інститут комп'ютерних наук та інформаційних технологій,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

АДМІНІСТРАТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК КАТАЛІЗАТОР УСПІХУ В МІЖНАРОДНОМУ МАРКЕТИНГУ: СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті розглядається інтеграція адміністративного менеджменту в процеси міжнародного маркетингу як ключовий фактор підвищення ефективності бізнесу в умовах глобалізації. Аналізуються стратегії адаптації до культурних, правових і економічних викликів на зарубіжних ринках, з акцентом на оптимізацію ресурсів, координацію команд і використання цифрових інструментів. Досліджено приклади успішних компаній, які поєднують адміністративні практики з маркетинговими інноваціями, що дозволяє досягти стійких конкурентних переваг. Запропоновано рекомендації для українських підприємств щодо виходу на ринки ЄС.

Ключові слова: адміністративний менеджмент, міжнародний маркетинг, глобалізація, стратегії адаптації, конкурентні переваги, цифрові інструменти, культурні виклики.

Адміністративний менеджмент відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності міжнародного маркетингу, особливо в умовах динамічної глобальної економіки. Він включає планування, організацію, мотивацію та контроль ресурсів для досягнення маркетингових цілей на зарубіжних ринках. За даними досліджень, ефективне адміністративне управління дозволяє зменшити витрати на маркетингові кампанії на 15–20% через оптимізацію процесів [1, с. 45]. У контексті глобалізації підприємства стикаються з викликами, такими як культурні відмінності, правові бар'єри та економічна нестабільність, що вимагає адаптації адміністративних стратегій до локальних умов.

Одним з креативних підходів є інтеграція адміністративного менеджменту з цифровими інструментами маркетингу, наприклад, використання AI для

аналізу даних про споживачів [2, с.820]. У ЄС компанії, як-от Unilever, застосовують адміністративні моделі для координації глобальних команд, що дозволяє швидко реагувати на зміни попиту та підвищувати ефективність кампаній [3, с. 112]. В Україні підприємства можуть адаптувати подібні стратегії, фокусуючись на адміністративній координації для виходу на ринки ЄС, де вимоги до traceability та сталості є жорсткими. Це включає створення гібридних команд, де адміністративні менеджери забезпечують синергію між маркетингом і логістикою.

У сучасному глобалізованому бізнес-середовищі стратегії адаптації до культурних, правових та економічних викликів на зарубіжних ринках є критично важливими для успіху компаній. Вони вимагають інтеграції адміністративного менеджменту з міжнародним маркетингом, оптимізації ресурсів, ефективної координації команд та широкого використання цифрових інструментів.

1. Культурні виклики та стратегії адаптації. Культурні відмінності часто призводять до непорозумінь у комунікації, позиціонуванні бренду та сприйнятті продукту. Основні моделі для аналізу:

- Модель Гофстеде (Hofstede) виділяє виміри (наприклад, дистанція влади, індивідуалізм/колективізм, уникнення невизначеності), які впливають на поведінку споживачів.

- GLOBE-проект розширює цю модель, додаючи орієнтацію на майбутнє, гендерну рівність тощо.

Стратегії адаптації:

- Глокалізація (glocalization) – збереження глобального бренду з локальними модифікаціями (наприклад, McDonald's адаптує меню в Індії: McAloo Tikki замість яловичого бургера).

- Транскреація – перестворення рекламних матеріалів з урахуванням культурних кодів (кольори, символи, гумор).

- Культурний аудит перед входом на ринок (cultural due diligence) для прогнозування ризиків.

Оптимізація ресурсів та координація команд:

- Використання цифрових інструментів для культурного навчання (VR-симуляції, платформи типу CultureWizard або GlobeSmart).

- Координація мультикультурних команд через інструменти з підтримкою багатомовності (Slack з перекладачем, Microsoft Teams з AI-субтитрами).

Цифрові інструменти:

- AI-аналіз культурних даних (наприклад, Brandwatch або Talkwalker для моніторингу настроїв у соцмережах).

- Персоналізований маркетинг через big data (Netflix адаптує контент для 190+ країн).

2. Правові виклики та стратегії адаптації. Правові бар'єри включають різні норми захисту споживачів, інтелектуальної власності, реклами, даних (GDPR в ЄС), митні правила, антимонопольне законодавство та локальні вимоги до контенту.

Стратегії адаптації:

- Локальна юридична підтримка – створення локальних юридичних команд або партнерство з місцевими фірмами (наприклад, Google має окремі команди для кожного великого ринку).

- Compliance-менеджмент – впровадження централізованих систем моніторингу регуляцій (Thomson Reuters Practical Law, NAVEX Global).

- Гнучкі контракти та стандарти – використання шаблонів з варіативними умовами (наприклад, GDPR-compliant privacy policies з автоматичним локалізованим перекладом).

Оптимізація ресурсів та координація:

- Цифрові платформи для compliance (OneTrust, LogicGate) дозволяють централізовано керувати правовими ризиками в глобальних командах.

- Автоматизація юридичних процесів (AI-інструменти ContractPodAi, Kira Systems) скорочує час на перевірку контрактів на 70–80%.

Цифрові інструменти:

- Регуляторні технології (RegTech) – наприклад, Ascent для моніторингу змін у законодавстві 190+ країн у реальному часі.

3. Економічні виклики та стратегії адаптації

Економічні фактори включають коливання валют, інфляцію, різницю в купівельній спроможності, митні бар'єри, санкції та економічну нестабільність.

Стратегії адаптації:

- Цінова адаптація – використання моделей PPP (Purchasing Power Parity) або локального ціноутворення (наприклад, Spotify в Індії пропонує дешевші тарифи).

- Диверсифікація ринків – зменшення залежності від одного регіону (наприклад, Apple диверсифікує виробництво з Китаю до Індії та В'єтнаму).

- Локалізація виробництва – створення локальних заводів або партнерств для зниження мит та валютних ризиків.

Оптимізація ресурсів та координація:

- Глобальні команди з використанням інструментів для реального часу моніторингу (SAP, Oracle NetSuite) дозволяють швидко перерозподіляти ресурси.

- AI для прогнозування попиту (Blue Yonder, o9 Solutions) оптимізує запаси та зменшує витрати на 15–25%.

Цифрові інструменти:

- Блокчейн для прозорості ланцюгів постачань (IBM Food Trust, VeChain).

- Динамічне ціноутворення через AI (Amazon, Uber) для адаптації до локальних економічних умов.

Висновок. Стратегії адаптації до культурних, правових та економічних викликів на зарубіжних ринках вимагають інтегрованого підходу: адміністративний менеджмент забезпечує координацію, оптимізацію ресурсів і контроль, а цифрові інструменти (AI, big data, RegTech, collaboration platforms) дозволяють швидко реагувати на зміни. Успішні компанії (Unilever, Netflix, Spotify) демонструють, що баланс глобальної стратегії з локальною адаптацією (glocalization) підвищує ефективність на 20–30%. Для українських підприємств

ключовими є культурний аудит, compliance-системи та цифровізація команд – це перетворює виклики на конкурентні переваги в умовах євроінтеграції та глобалізації.

Адміністративний менеджмент також сприяє подоланню культурних бар'єрів у міжнародному маркетингу. За моделлю Гофстеде, культурні виміри (наприклад, індивідуалізм vs колективізм) впливають на споживчу поведінку, тому адміністративні стратегії повинні включати навчання персоналу та адаптацію комунікацій [4, с. 78]. Креативний приклад – використання VR-технологій для симуляції культурних сценаріїв в адміністративному тренінгу, що підвищує ефективність маркетингу на 25%. В умовах війни в Україні адміністративний менеджмент стає інструментом резилієнсу, дозволяючи бізнесу диверсифікувати ринки та оптимізувати ресурси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Котлер Ф. Основи маркетингу / Ф. Котлер, Г. Армстронг. Київ : Вільямс, 2018. 1056 с.
2. Живко З.Б., Кухарська Л.В., Мороз О.В., Шегинська А.І. Маркетинг ЗЕД як ключовий інструмент формування адаптивних стратегій розвитку малого та середнього бізнесу в умовах цифрової трансформації. *Наукові перспективи: журнал*. 2026. № 1(67) 2026. С. 815-833. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1\(67\)-815-833](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-815-833)
3. Porter M. E. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York : Free Press, 1985. 557 p.
4. Hofstede G. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 2001. 616 p.

Вікторія Василівна Ігнатюк

доцент кафедри менеджменту, к.т.н.

Луценко Софія Максимівна

студент

Національний транспортний університет

м. Київ, Україна

**НЕМАТЕРІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ ПРАЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ТРАНСПОРТНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

Анотація. У тезах розглянуто сутність та значення нематеріальної мотивації праці як важливого інструменту підвищення ефективності управління персоналом транспортних організацій. Проаналізовано підходи різних науковців до визначення поняття «нематеріальна мотивація», а також узагальнено основні методи її застосування у практиці управління персоналом. Визначено, що нематеріальна мотивація спрямована на задоволення соціальних, психологічних і професійних потреб працівників та сприяє підвищенню їхньої зацікавленості у результатах праці. Окреслено основні інструменти нематеріального стимулювання, зокрема визнання досягнень працівників, професійний розвиток, планування кар'єри, створення сприятливого соціально-психологічного клімату, делегування повноважень та гнучку організацію праці. Також розглянуто досвід застосування нематеріальної мотивації у розвинених країнах, зокрема в Німеччині. Обґрунтовано, що використання нематеріальних методів мотивації сприяє підвищенню продуктивності праці, лояльності працівників та конкурентоспроможності транспортних підприємств.

Ключові слова: нематеріальна мотивація, управління персоналом, транспортні підприємства, мотивація праці, ефективність управління, корпоративна культура.

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки, глобалізації та зростання конкуренції між підприємствами особливу роль відіграє ефективне управління персоналом. Саме працівники є одним із найважливіших ресурсів організації, адже від їхньої професійності, зацікавленості у роботі та рівня мотивації значною мірою залежить продуктивність праці, інноваційний розвиток і конкурентоспроможність підприємства [1, с. 414]. У зв'язку з економічною нестабільністю та підвищенням вимог до працівників транспортні підприємства змушені шукати ефективні способи мотивації персоналу, які б сприяли підвищенню результативності їхньої діяльності.

Традиційно основним засобом стимулювання працівників вважається матеріальна мотивація, яка включає заробітну плату, премії та інші фінансові винагороди. Проте на практиці матеріальні стимули не завжди забезпечують довготривалий мотиваційний ефект, а можливості їх підвищення часто обмежені фінансовими ресурсами підприємства. Саме тому сьогодні дедалі більшого значення набуває нематеріальна мотивація, яка спрямована на задоволення потреб працівників у повазі, визнанні, самореалізації та професійному розвитку.

До основних методів нематеріальної мотивації можна віднести:

- визнання досягнень працівників;
- можливості професійного розвитку;
- створення сприятливого соціально-психологічного клімату;
- залучення працівників до процесу управління;
- розвиток корпоративної культури;
- гнучку організацію праці.

Застосування таких методів сприяє підвищенню задоволеності працівників своєю роботою, формує їхню лояльність до підприємства та позитивно впливає

на ефективність діяльності організації. У сучасних умовах особливо важливо формувати ефективну систему нематеріальної мотивації, яка б сприяла розвитку персоналу, підвищувала зацікавленість працівників у результатах праці та допомагала досягати стратегічних цілей транспортного підприємства. У науковій літературі існує багато підходів до трактування поняття «нематеріальна мотивація», що пояснюється різноманітністю форм і методів її застосування у практиці управління персоналом. Узагальнення підходів різних науковців до визначення цього поняття представлено у **таблиці 1**.

Таблиця 1.

Визначення поняття «нематеріальна мотивація»

Автор	Визначення поняття «нематеріальна мотивація»
О. М. Шубалий [1]	Нематеріальна мотивація розглядається як система управлінських заходів, спрямованих на активізацію трудової діяльності працівників через створення сприятливих умов праці, розвиток персоналу та участь у прийнятті управлінських рішень.
В. А. Савченко [2]	Нематеріальна мотивація пов'язана зі створенням умов для професійного розвитку працівників, їх самореалізації, підвищення відповідальності та залучення до досягнення цілей підприємства.
О. О. Лазоренко [3]	Нематеріальна мотивація – це система управлінських інструментів, що передбачає визнання досягнень працівників, створення сприятливого соціально-психологічного клімату та розвиток корпоративної культури організації.
Л. В. Балабанова [4]	Нематеріальна мотивація – це сукупність організаційних, соціально-психологічних і моральних стимулів, які сприяють підвищенню зацікавленості працівників у результатах праці та формують їхню лояльність до підприємства.
В. В. Кряков [5]	Нематеріальна мотивація включає методи стимулювання працівників, які спрямовані на підвищення їхньої внутрішньої зацікавленості у праці через визнання, розвиток та формування позитивного робочого середовища.

На нашу думку, нематеріальна мотивація персоналу є важливою складовою системи управління персоналом і являє собою сукупність методів впливу на працівників, спрямованих на підвищення їхньої зацікавленості у результатах праці без використання прямих фінансових стимулів. Її основна

мета полягає у задоволенні соціальних, психологічних та професійних потреб працівників, формуванні їхньої лояльності до транспортного підприємства, підвищенні продуктивності праці та забезпеченні ефективного функціонування організації. Використання нематеріальних методів мотивації дає можливість транспортним підприємствам підвищити ефективність управління персоналом та створити сприятливі умови для розвитку трудового потенціалу.

На нашу думку, особливо актуальним застосування нематеріальної мотивації є для транспортних організацій. Для них актуальними є наступні методи нематеріальної мотивації.

Визнання результатів праці працівників. Визнання може здійснюватися у вигляді усної подяки, публічного відзначення, вручення грамот чи нагород за досягнення. Такий підхід підвищує самооцінку працівників, формує відчуття значущості їхньої роботи та стимулює до підвищення продуктивності. Працівники, які отримують позитивну оцінку своєї діяльності, зазвичай проявляють більше ініціативи, відповідальності та зацікавленості у досягненні цілей підприємства.

Професійний розвиток персоналу. Можливість проходження навчання, участі у тренінгах, семінарах і конференціях сприяє підвищенню професійної компетентності працівників. Це дозволяє їм реалізувати власний потенціал, підвищує впевненість у своїх можливостях та формує позитивне ставлення до підприємства. Крім того, перспективи кар'єрного зростання є важливим мотиваційним фактором, оскільки працівники прагнуть професійного розвитку та підвищення свого соціального статусу.

Планування кар'єри персоналу. Наявність чітких перспектив кар'єрного розвитку формує у працівників довгострокову зацікавленість у роботі. Планування кар'єри передбачає визначення можливостей професійного зростання, постановку цілей та створення умов для їх досягнення. Це сприяє підвищенню відповідальності працівників, їхньої лояльності до підприємства та ефективності роботи.

Створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі.

Дружня атмосфера в колективі, взаємоповага та підтримка з боку керівництва позитивно впливають на ставлення працівників до роботи. Комфортний психологічний клімат дозволяє працівникам ефективніше виконувати свої обов'язки, знижує рівень стресу та підвищує продуктивність праці. Важливу роль у цьому відіграє стиль управління керівника: демократичний стиль сприяє формуванню довіри між керівництвом і працівниками.

Забезпечення відкритості та інформування працівників про діяльність підприємства.

Інформування працівників про цілі, результати та перспективи розвитку підприємства підвищує рівень довіри до керівництва і сприяє їхній більшій залученості у робочий процес. Працівники, які розуміють значення своєї діяльності для організації, зазвичай проявляють більшу відповідальність та зацікавленість у результатах роботи.

Залучення працівників до процесу управління підприємством.

Надання можливості висловлювати власні пропозиції та брати участь у прийнятті управлінських рішень формує у працівників відчуття причетності до діяльності підприємства. Це сприяє підвищенню їхньої відповідальності та мотивації до ефективної роботи.

Делегування повноважень. Делегування певних повноважень працівникам дозволяє їм проявляти ініціативу, розвивати професійні навички та підвищувати рівень відповідальності за результати своєї роботи.

Гнучка організація праці. Гнучкий графік роботи, можливість дистанційної роботи та індивідуальний підхід до організації праці допомагають працівникам поєднувати професійну діяльність з особистим життям. Це підвищує задоволеність роботою та позитивно впливає на продуктивність праці [2, с. 456].

Створення комфортних і безпечних умов праці. Забезпечення сучасного робочого місця, належного обладнання, освітлення та дотримання санітарних і безпечних умов праці сприяє підвищенню задоволеності працівників роботою. Комфортні умови позитивно впливають на психологічний стан працівників та допомагають підвищити ефективність їхньої діяльності.

Корпоративна культура підприємства. Корпоративна культура визначає систему цінностей, норм і правил поведінки, які регулюють взаємодію працівників у колективі. Проведення корпоративних заходів, тренінгів, командних зустрічей і свят сприяє формуванню згуртованого колективу, підвищенню довіри між працівниками та зміцненню корпоративного духу.

Дослідження теоретичних і практичних підходів до нематеріальної мотивації свідчить про доцільність використання як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду. Особливий інтерес становить досвід економічно розвинених країн, зокрема Німеччини, де система управління персоналом базується на принципах соціального партнерства, довіри та поваги до працівників. Однією з характерних особливостей системи мотивації в Німеччині є участь працівників в управлінні підприємством через ради працівників (Betriebsrat), які представляють їхні інтереси та сприяють підвищенню їхньої залученості до діяльності підприємства. Це формує у працівників відчуття значущості та відповідальності за результати праці. Важливим елементом нематеріальної мотивації є забезпечення балансу між роботою та особистим життям (Work-Life Balance). Багато підприємств застосовують гнучкий графік роботи, можливість дистанційної роботи та повагу до особистого часу працівників. Це сприяє підвищенню задоволеності працівників роботою, зниженню рівня стресу та підвищенню продуктивності. Також значна увага приділяється професійному розвитку працівників. Німецькі підприємства активно інвестують у навчання персоналу, організовують курси підвищення кваліфікації та створюють можливості для кар'єрного зростання. Важливим елементом є формування сприятливого

соціально-психологічного клімату, заснованого на довірі, взаємоповазі та підтримці з боку керівництва.

Отже, нематеріальна мотивація персоналу є важливою складовою системи управління транспортним підприємством, оскільки спрямована на задоволення соціальних і професійних потреб працівників та формування їхньої внутрішньої зацікавленості у результатах праці. Найбільш ефективними її методами є визнання досягнень, професійний розвиток і кар'єрне зростання, створення сприятливого соціально-психологічного клімату, залучення працівників до управління, делегування повноважень та гнучка організація праці. Використання цих методів сприяє підвищенню мотивації та продуктивності працівників, зниженню плинності кадрів і забезпечує стабільний розвиток транспортних підприємств. Таким чином, впровадження нематеріальних методів мотивації є важливою умовою підвищення ефективності та конкурентоспроможності транспортних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шубалий О. М., Рудь Н. Т., Гордійчук А. І. та ін. Управління персоналом : підручник. – Луцьк : ЛНТУ, 2023. – 414 с.
2. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу : підручник. – Київ : КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2023. – 456 с.
3. Лазоренко О. О., Кравченко М. В. Управління персоналом в умовах сучасного розвитку підприємств : навч. посібник. – Київ : Центр учбової літератури, 2022. – 312 с.
4. Балабанова Л. В. Управління персоналом : підручник. – Київ : Центр учбової літератури, 2022. – 468 с.
5. Кряков В. В. Мотивація персоналу в умовах кризи : наукове дослідження. – Біла Церква, 2025.

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

UDC 616.314-089.843:616.314-007.272:616-006-06:615.849

Demianchuk Yurii

PhD student,
Department of Therapeutic Dentistry,
Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine

Baleha Maryana

PhD, Associate Professor,
Department of Therapeutic Dentistry
Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine

PREVALENCE OF PARTIAL EDENTULISM IN PATIENTS WITH A HISTORY OF CANCER

In patients with a history of cancer, the condition of the dentoalveolar system is of particular importance for planning dental implantation, since previous oncological treatment, especially radiotherapy, may be associated with long-term trophic disturbances of oral tissues, hyposalivation, deterioration of oral hygiene, progression of periodontal disease, and an increased risk of tooth loss [1-3].

Keywords: partial edentulism, Kennedy classification, dental implantation, periodontal tissues, radiotherapy, history of cancer.

The aim of the study was to evaluate the prevalence and structure of dental arch defects in patients with a history of cancer at the stage of preparation for dental

implantation. An analysis of dental arch defects was performed in 110 patients included in the study groups: 60 individuals in Group 1 who had undergone radiotherapy, and 50 individuals in Group 2 with no history of radiotherapy. For the clinical characterization of partial secondary edentulism, the Kennedy classification was used, as it is one of the most widely applied classifications in prosthodontic dentistry and allows assessment of the anatomical structure of partial edentulism for further planning of prosthetic and implant treatment.

Kennedy Class I includes bilateral distal extension defects in which posterior teeth are missing on both sides of the dental arch. Such defects are considered clinically complex because they lack distal support and create less favorable conditions for conventional prosthetic treatment. Kennedy Class II includes unilateral distal extension defects, in which posterior teeth are missing on one side of the dental arch. This type is also regarded as clinically complex, particularly when the defect is extensive. Kennedy Class III represents bounded edentulous spaces limited by natural teeth on both sides, which generally provide more favorable conditions for prosthetic rehabilitation. Kennedy Class IV includes a single anterior bounded edentulous area crossing the midline. Such defects have particular functional and aesthetic significance and require careful planning of restoration.

In Group 1, bilateral distal extension defects (Kennedy Class I) were identified in 18 patients (30.00%), unilateral distal extension defects (Class II) in 20 patients (33.33%), bounded edentulous spaces (Class III) in 14 patients (23.33%), and anterior defects crossing the midline (Class IV) in 8 patients (13.33%). In Group 2, Kennedy Class I defects were detected in 11 patients (22.00%), Class II in 13 patients (26.00%), Class III in 18 patients (36.00%), and Class IV in 8 patients (16.00%). Thus, clinically more complex distal extension defects predominated in the group of patients after radiotherapy: the combined proportion of Kennedy Class I and II defects in Group 1 reached 63.33%, whereas in Group 2 it was 48.00%. In contrast, patients without a history of radiotherapy more frequently exhibited Kennedy Class III defects – 36.00% compared with 23.33% in Group 1.

The obtained results indicate that patients who had undergone radiotherapy demonstrated a greater degree of tooth loss and more complex dental arch defects from a clinical perspective. These findings are consistent with contemporary literature data showing that radiotherapy negatively affects the dentoalveolar system and is associated with a high prevalence of xerostomia and hyposalivation, more severe periodontal changes, and less favorable conditions for dental implant osseointegration with an increased risk of implant failure [1-5]. Therefore, patients with a history of cancer, particularly those who have received radiotherapy, require comprehensive dental evaluation, individualized pre-implant preparation, and careful assessment of periodontal tissue status when planning implant-supported rehabilitation.

REFERENCES:

1. Abou-Bakr A, Ahmed E, William H, Hassanein FEA. Frequency of periodontal disease in head and neck cancer patients after radiation therapy: a cross-sectional study. *BMC Oral Health*. 2025;25(1):1008. doi:10.1186/s12903-025-06391-7.
2. Abou-Bakr A, Hassanein FEA, William H, Ibrahim SS. Prevalence of late xerostomia and hyposalivation with associated risk factors in survivors of head and neck cancer after radiotherapy: a multi-centric cross-sectional study. *Radiat Oncol*. 2025;20(1):162. doi:10.1186/s13014-025-02737-1.
3. Fan S, Diaz L, Sáenz-Ravello G, Valmaseda-Castellon E, Al-Nawas B, Schiegnitz E. Comprehensive Update on Implants in Patients With Head and Neck Cancer (2021-2024): Systematic Review and Meta-Analysis of the Impact of Radiotherapy and Chemotherapy on Implant Survival. *Clin Oral Implants Res*. 2025;36(9):1035-1052. doi:10.1111/clr.14450.
4. Pacheco MCD, Prado AHR, Costa DV, Arantes LC, Portela CFT, Campos TPR, et al. Survival of dental implants in irradiated head and neck cancer patients

compared to non-irradiated patients: an umbrella review. PLoS One. 2025;20(9):e0324388. doi:10.1371/journal.pone.0324388.

5. Brandt E, Keskin M, Räisänen IT, Mäkitie A, Pätilä T, Sorsa T, et al. Periodontal Disease - A Late Complication of Head and Neck Cancer Radiotherapy. Cancer Control. 2024;31:10732748241255845. doi:10.1177/10732748241255845.

DOI: <https://doi.org/10.64828/conf-106-2026-3>

UDC 619:638.15:616-084

Postoienko Hanna

PhD

Postoienko Volodymyr

Doctor of agricultural sciences, professor

NSC «Beekeeping institute named after P. I. Prokopovych»

Kyiv, Ukraine

**PROSPECTS FOR COMBINED USE OF THE PROBIOTIC "APINORMIN"
AND THE DRUG "ANOLITE" FOR THE PREVENTION AND
TREATMENT OF FUNGAL DISEASES OF BEES**

Abstract. Fungal diseases of bees are a significant veterinary problem that affects the viability of colonies and the productivity of apiaries. The aim of this study is to substantiate the prospects of the combined use of the probiotic "Apinormin" and the drug "Anolite" for the prevention and treatment of fungal infections. Analysis of modern scientific publications and experimental data showed that the combination of these drugs is safe and effective for reducing natural mortality of bees and increasing their resistance to pathogens.

Keywords: bees, fungal diseases, probiotic "Apinormin", Anolite, intestinal microflora.

Fungal diseases of honey bees are an urgent problem of modern beekeeping, as they lead to the weakening of bee colonies, a decrease in their productivity and economic losses in the industry [1, p. 73–74]. One of the most common mycoses is ascospherosis, the causative agent of which is the fungus *Ascospaera apis*. Its development is often associated with a violation of the intestinal flora, a decrease in

the immunological resistance of insects and unfavorable conditions of detention [2, c. 11–12].

In this regard, there is growing interest in environmentally safe methods of prevention and treatment of infectious diseases in beekeeping. A promising direction is the use of probiotics, which contribute to the normalization of intestinal microflora, increase the body's natural resistance and improve the physiological state of bee colonies. [3, c. 40–41].

Along with this, antimicrobial agents are used in veterinary practice, in particular "Anolite", which is characterized by pronounced disinfectant activity and can be used to reduce the microbial load in bee colonies [4, c. 6-17].

The aim of the work is to scientifically substantiate the prospects for the combined use of the probiotic "Apinormin" and the product "Anolite" for the prevention and treatment of fungal diseases of honey bees.

To achieve the goal, it was planned to analyze modern scientific sources on the use of probiotics in beekeeping, assess the possibility of using "Anolyte" in combination with probiotic cultures, and summarize experimental materials on the impact of combined feeding on the viability of insects and the level of their natural mortality [5, c. 72–73].

Analysis of modern scientific publications indicates a growing interest in the use of probiotics in the veterinary support system of beekeeping. Scientific works show that probiotic cultures contribute to the normalization of intestinal microflora, increase immunological resistance and positively affect the viability of insects [3, c. 42–43].

In particular, it has been found that the use of probiotic supplements helps increase the number of bacteria of the genus *Lactobacillus* in the intestine, which play an important role in maintaining microbiological balance and protecting the body from pathogenic microorganisms. [6, c. 3–4].

The scientific literature also considers the possibility of using antimicrobial agents of natural origin. Studies have shown that metabolites of the microalgae

Arthrospira platensis exhibit pronounced antimicrobial activity against pathogens of bacterial and fungal diseases of bees [7, c. 6312–6314].

Some scientific works demonstrate the interaction of beekeeping products and probiotic cultures, which can influence the formation of the microbiological environment in the body of insects [8, c. 420–421].

Analysis of experimental materials showed that the use of the probiotic "Apinormin" helps increase the viability of bees and reduce their natural mortality rate [3, c. 44–45].

The combined use of the probiotic "Apinormin" and the product "Anolite" demonstrated a positive effect in laboratory conditions. It was established that such a feeding scheme does not have a toxic effect and contributes to a decrease in the dynamics of natural mortality of worker bees by 3.7–19.5% compared to the control group [5 c. 72–78].

Maintaining the optimal composition of the intestinal microflora, in particular bacteria of the genus *Lactobacillus*, plays an important role in forming the body's resistance to pathogenic microorganisms [6, c. 5–6].

In addition, the results of other scientific works confirm that biologically active metabolites of natural origin are capable of inhibiting the development of pathogens of infectious diseases of bees, which emphasizes the prospects for the use of biological agents in the system of prevention of honey bee pathologies [7, c. 6315–6317].

REFERENCES:

1. Melnyk V. V., Shevchenko O. V. Veterynarno-sanitarni zakhody profilaktyky khvorob bdzhil v Ukraini // Ahrarna nauka ta praktyka. 2024. No. 1. S. 73–80.
2. Rudenko Ye. V., Maslii I. H., Kamyshan N. V. Indykatsiia zbudnykiv infektsiinykh khvorob bdzhil u produktakh bdzhilnytstva // Bdzhilnytstvo Ukrainy. 2023. No. 1. P. 11–18.
<https://doi.org/10.46913/beekeepingjournal.2023.11.12>

3. Postoienko H. V., Postoienko V. O. Vydospetsyfichnist probiotychnykh zasobiv dlia bdzhil // Naukovo-vyrobnychiy zhurnal “Bdzhilnytstvo Ukrainy”. 2023. No. 10. P. 40–45. <https://doi.org/10.46913/beekeepingjournal.2022.10.06>
4. Bodnarchuk H. L., Romanenko L. I., Mishchenko O. A., Lytvynenko O. M., Kryvoruchko D. I., Afara K. D. Zahalni veterynarno-sanitarni zakhody shchodo okhorony pasik vid zanesennia khvorob bdzhil // Naukovo-vyrobnychiy zhurnal “Bdzhilnytstvo Ukrainy”. 2024. No. 12. P. 6–17. <https://doi.org/10.32782/beekeepingjournal.2024.12.01>
5. Postoienko H. V., Postoienko V. O. Vplyv zghodovuvannia kombinatsii probiotyku “Apinormin” ta “Anolitu” na dynamiku pryrodnoho vmyrannia bdzhil // Naukovo-vyrobnychiy zhurnal “Bdzhilnytstvo Ukrainy”. 2024. No. 12. P. 72–78. <https://doi.org/10.32782/beekeepingjournal.2024.12.09>
6. Sinekçi Y., Afşaroğlu E., Kabak B., Sarıçayır S., Soytemiz I., Ozdemir G. Examination of intestinal microbiota abundance of honey bees supplemented and unsupplemented with probiotic bacteria by QPCR // Scientific Reports. 2024. Vol. 14. Article 28959. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-77338-1>
7. El Shafiey S. N., Abdel Aziz H. I. G. Mining of potential *Arthrospira platensis* antimicrobial metabolites to tackle honey bee pathogens // Clean Technologies and Environmental Policy. 2025. Vol. 27. P. 6309–6321. <https://doi.org/10.1007/s10098-025-03200-1>
8. Sidashova S., Adamchuk L., Yasko V., Kirovich N., Lisohurska D., Postoienko H., Lisohurska O., Furman S., Bezditko L. The inhibitory effect of Ukrainian honey on probiotic bacteria // Potravinarstvo Slovak Journal of Food Sciences. 2022. <https://doi.org/10.5219/1721>

PEDAGOGY AND EDUCATION

УДК 378.147:373.3.011.3-051:004

Волохата Катерина Миколаївна

кандидат педагогічних наук

Потримай Наталія Сергіївна

викладач вищої категорії,

Комунальний заклад вищої освіти

«Барський гуманітарно-педагогічний коледж

імені Михайла Грушевського»

м. Бар, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті розглянуто особливості застосування STEM-технологій у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи. Обґрунтовано актуальність інтеграції STEM-підходу в освітній процес закладів вищої освіти як одного з ефективних засобів формування професійних компетентностей майбутніх педагогів. Висвітлено сутність STEM-освіти, визначено її основні принципи та педагогічний потенціал у підготовці майбутніх учителів. Охарактеризовано можливості використання інтегрованих завдань, проєктної діяльності, дослідницьких методів навчання та елементів інженерного мислення у професійній підготовці здобувачів освіти. Зроблено висновок, що впровадження STEM-технологій сприяє розвитку критичного мислення, творчості, дослідницьких умінь та готовності майбутніх учителів до організації інтегрованого навчання у початковій школі.

Ключові слова: STEM-освіта, STEM-технології, професійна підготовка, майбутні вчителі початкової школи, інтегроване навчання, компетентнісний підхід.

Сучасні освітні трансформації, пов'язані з реалізацією концепції Нової української школи, зумовлюють необхідність підготовки педагогів, здатних використовувати інноваційні технології навчання, інтегрувати знання з різних освітніх галузей та формувати в учнів ключові компетентності. Одним із перспективних напрямів модернізації освітнього процесу є впровадження STEM-освіти, що поєднує знання з природничих наук, технологій, інженерії та математики.

Для майбутніх учителів початкової школи важливим є оволодіння сучасними методиками організації навчальної діяльності, спрямованими на розвиток дослідницьких умінь, критичного мислення, творчості та здатності розв'язувати практичні завдання. У цьому контексті особливого значення набуває застосування STEM-технологій у процесі їх професійної підготовки.

Проблеми розвитку STEM-освіти та її впровадження в освітній процес досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці. У наукових працях розглядаються теоретичні засади STEM-підходу, особливості його інтеграції в освітні програми, а також методичні аспекти використання STEM-технологій у різних рівнях освіти. Значна увага приділяється підготовці педагогічних кадрів, здатних ефективно реалізовувати STEM-підхід у навчанні.

Водночас питання використання STEM-технологій у підготовці майбутніх учителів початкової школи потребує подальшого наукового осмислення та методичного обґрунтування.

Запровадження STEM-освіти та впровадження STEM-технологій здійснюється відповідно до законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність»; Концепції реалізації

державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти на період до 2029 року «Нова українська школа» [3].

У багатьох країнах світу, зокрема в Австралії, Великобританії, Ізраїлі, Китаї, Кореї, США та інших, активно впроваджуються програми STEM-освіти. В Україні також зростає усвідомлення важливості цього напрямку, оскільки сучасний ринок праці дедалі більше потребує фахівців нових професій, пов'язаних із біо- та нанотехнологіями. Один із засновників концепції STEM-освіти Том Цу наголошує, що учні мають розуміти взаємозв'язок між абстрактними науковими ідеями та їх практичним застосуванням. Тому важливо формувати в дітей корисні знання й уміння, які будуть необхідними їм у повсякденному житті, поза межами лабораторій і шкільних занять. Завдання школи полягає у створенні такої освітньої основи, яка сприятиме не лише успішному навчанню, а й допоможе у вирішенні життєвих проблем на основі наукового підходу. Водночас важливо демонструвати можливості використання теоретичних знань у практичній діяльності.

Сучасний випускник закладу вищої освіти – майбутній учитель початкової школи – є фахівцем, який, з одного боку, викладає більшість навчальних предметів і частково здійснює їх інтеграцію, тоді як сучасна школа орієнтується на повну інтеграцію змісту освіти. З іншого боку, такий фахівець здебільшого володіє базовими знаннями, отриманими переважно під час лекційних занять, тоді як освітня практика сьогодні вимагає не лише відтворення знань, а й їх активного застосування, синтезу набутого досвіду та розвитку особистісних здібностей.

Крім того, рівень сформованості мислення у випускників нерідко залишається на середньому рівні, тоді як сучасна школа потребує педагогів, здатних до високого рівня критичного мислення. Хоча майбутні вчителі можуть виконувати окремі завдання та здійснювати моделювання, робота з проектною діяльністю часто викликає у них труднощі.

З огляду на специфіку професійної діяльності вчителя початкової школи, поділяємо думку А. Дрокіної про те, що вона характеризується складним

інтегрованим змістом. Це пояснюється тим, що саме на вчителя початкових класів покладається обов'язок одночасно здійснювати освітній процес у межах різних освітніх галузей, зокрема мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної та здоров'язбережувальної, громадянської й історичної, мистецької та інших. Така багатогранність професійної діяльності зумовлює необхідність формування у педагога 1–4 класів здатності ефективно реалізовувати міждисциплінарні зв'язки в освітньому процесі [1, с.95].

У цьому контексті важливими з науково-методичного погляду є міркування В. Тягура щодо необхідності підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання не лише STEM-, а й STEAM-технологій. Дослідник наголошує, що основою STEAM-підходу є інтеграція різних навчальних дисциплін, а отже, чим ширший спектр умінь і знань із різних галузей використовують студенти, тим ефективнішим буде результат їхньої діяльності.

На думку науковця, майбутні вчителі початкової школи мають володіти академічними *hard skills* – ґрунтовними знаннями з таких галузей, як хімія, фізика, математика, нанотехнології, програмування, цифрова грамотність, мистецтво – і застосовувати їх у професійній діяльності. Водночас важливим є розвиток *soft skills*, що відбувається завдяки проєктному навчанню, груповій комунікації, формуванню навичок самооцінювання результатів власної роботи, умінню добирати та впроваджувати найбільш ефективні методи активного навчання і сучасні інноваційні технології. Такі підходи можуть бути інтегровані у викладання практично будь-якої дисципліни, зокрема й у початковій школі [4, с.498].

Учений підкреслює, що впровадження STEAM-технологій у підготовку студентів спеціальності АЗ «Початкова освіта» має орієнтуватися насамперед на проєктну діяльність, практичну спрямованість навчання та міжпредметну інтеграцію, що водночас передбачає перегляд структури та послідовності вивчення ключових навчальних дисциплін.

Підкреслення значущості проєктної діяльності як складової STEM-технологій у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи знаходимо у працях таких науковців, як Н. Гончарова, П. Дячук, Л. Перфільєва, О. Ломака та інших.

Ми поділяємо позицію А. Кокарєвої, яка зазначає, що «проєктне навчання є важливим елементом інноваційного розвитку STEM-освіти та належить до класифікації STEM-технологій. Під час реалізації проєктного навчання здобувачі освіти виконують конкретні проєкти, що потребують застосування знань та навичок з різних дисциплін. Вони стають активними учасниками власного навчального процесу, взаємодіють із колегами та педагогом, планують дії, ставлять цілі та досягають результатів. Таке навчання сприяє розвитку навичок планування, організації, творчого мислення, комунікації та самодисципліни» [2, с.84].

Ефективними методами реалізації STEM-підходу є:

- проєктна діяльність, що передбачає виконання студентами практичних завдань, спрямованих на розв'язання реальних проблем;
- дослідницьке навчання, у процесі якого здобувачі освіти проводять спостереження, експерименти та аналізують результати;
- інтегровані заняття, що поєднують зміст різних навчальних дисциплін;
- моделювання та конструювання, які сприяють розвитку інженерного мислення.

Застосування STEM-технологій у підготовці майбутніх учителів початкової школи сприяє формуванню важливих професійних компетентностей: здатності організовувати інтегроване навчання, використовувати дослідницькі методи, застосовувати цифрові ресурси та створювати навчальні ситуації, що стимулюють пізнавальну активність учнів.

Крім того, використання STEM-підходу допомагає майбутнім педагогам краще зрозуміти особливості міжпредметної інтеграції у курсі «Я досліджую світ», що є важливою складовою освітнього процесу в початковій школі.

Отже, застосування STEM-технологій у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи є важливим напрямом модернізації педагогічної освіти. Інтеграція STEM-підходу в освітній процес закладів вищої освіти сприяє формуванню професійних компетентностей, розвитку дослідницьких умінь, творчого та критичного мислення майбутніх педагогів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні методичних моделей впровадження STEM-технологій у підготовку вчителів початкової школи та створенні практичних рекомендацій щодо їх використання у навчальному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дрокіна А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання STEM-технологій у фаховій діяльності. Освітні обрії. 2023. № 2 (57). Ч. 1. С. 93–96. URL: <https://bit.ly/42Wn87M>
2. Кокарєва А. Термінологічний аналіз основних дефініцій STEM-освіти. Педагогічні науки. 2023. № 82. С. 82–86. URL: <https://bit.ly/3T0GSmd>
3. Концепція Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola4>
4. Тягур В.М. Необхідність навчання STEAM-технології майбутніх вчителів початкової школи. Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 5 (11). С. 487–501. URL: <https://bit.ly/48Ceexs>

Ільїна Юлія Юрїївна

кандидат біологічних наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет,

м. Харків, Україна

**ПРОГНОСТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ:
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Анотація. У статті розглянуто проблему формування прогностичної компетентності студентів у процесі навчання на початкових етапах професіоналізації. Здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до розуміння структури та змісту прогностичної компетентності. Представлено результати емпіричного дослідження рівня розвитку її основних компонентів серед студентів. Визначено найбільш поширені помилки прогнозування, зокрема ігнорування альтернативних сценаріїв розвитку подій, поверхневий аналіз ситуації, емоційну упередженість та неврахування соціальних факторів. Проведено статистичний аналіз отриманих даних із використанням методів математичної статистики. Встановлено взаємозв'язки між компонентами прогностичної компетентності та окреслено напрями її подальшого розвитку у процесі професійної підготовки студентів.

Ключові слова: прогностична компетентність, прогнозування, професійна підготовка, студенти, аналітичне мислення, антиципація, професіоналізація.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується високим рівнем невизначеності, швидкими соціальними змінами та необхідністю прийняття складних рішень у різних сферах діяльності. У таких умовах особливої актуальності набуває здатність людини передбачати розвиток подій, оцінювати

можливі наслідки власних дій і будувати ефективні стратегії поведінки. У психології ця здатність розглядається як прогностична компетентність або антиципаційна здатність особистості, що передбачає функціонування когнітивних механізмів прогнозування майбутніх подій на основі аналізу наявної інформації та попереднього досвіду.

Прогностична компетентність є однією з ключових когнітивних характеристик сучасного фахівця. Вона включає аналітичне мислення, здатність до варіативного розгляду сценаріїв, оцінку перспектив розвитку подій та рефлексивний аналіз власних прогнозів. У наукових дослідженнях підкреслюється, що сформованість таких здібностей значною мірою визначає ефективність професійної діяльності спеціаліста [1].

Особливого значення розвиток прогностичних здібностей набуває у процесі професійної підготовки студентів-психологів. Майбутня діяльність психолога пов'язана з аналізом поведінки людини, інтерпретацією психологічних процесів та прогнозуванням можливих змін у стані клієнта. У зв'язку з цим здатність до прогнозування виступає важливою складовою професійної компетентності майбутнього фахівця.

Слід підкреслити, що саме у період студентства відбувається активне формування професійної ідентичності та розвиток когнітивних механізмів, необхідних для становлення фахівця високого рівня. У цей час формуються основи професійного мислення, здатність до рефлексії, а також навички аналізу складних психологічних ситуацій.

Дослідження українських учених свідчать про важливість розвитку прогнозування у структурі професійної компетентності майбутніх фахівців. Зокрема, М. Савчин [2], В. Москалець [3], Т. Титаренко [4], та С. Максименко [5], підкреслюють, що прогнозування є важливим елементом професійного мислення психолога, оскільки воно дозволяє передбачати динаміку психічних процесів і планувати ефективні психологічні втручання.

У вітчизняній науковій літературі професійна компетентність майбутніх психологів розглядається як комплексний багатокомпонентний феномен, що

включає знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації та рефлексивні здібності. Як зазначає Н. Перегончук, структура професійної компетентності включає мотиваційно-ціннісний, операційно-конативний, емоційно-регулятивний та когнітивно-рефлексивний компоненти [6].

Когнітивно-рефлексивний компонент передбачає здатність до планування, моделювання та прогнозування професійної діяльності. У цьому контексті прогнозування виступає важливою складовою професійного мислення психолога, оскільки дозволяє передбачати можливі зміни психічного стану клієнта та оцінювати результати психологічного втручання.

Згідно з сучасними підходами, прогнозування розглядається як випереджальне когнітивне відображення майбутніх подій, що передбачає:

- виявлення ключових факторів та закономірностей розвитку ситуації;
- формування гіпотез щодо можливих сценаріїв;
- оцінку ймовірних наслідків кожного сценарію;
- вибір оптимальної стратегії дій.

У класичному розумінні прогноз — це форма пізнавальної діяльності, спрямована на проєкцію тенденцій розвитку об'єкта в майбутнє [7]. У діяльності психолога прогнозування виступає логічним етапом після діагностики: на основі отриманих даних формується передбачення можливих змін у психічному стані клієнта.

Важливо підкреслити, що прогнозування відрізняється від планування та діагностики. Якщо діагностика відповідає на питання «що є?», а планування — «як діяти?», то прогнозування спрямоване на визначення того, «що може відбутися у майбутньому». Така відмінність має важливе методологічне значення для професійної діяльності психолога.

У зарубіжній психологічній літературі прогнозування розглядається як компонент критичного мислення та метапізнавальної компетентності. Зокрема, Р. Стернберг зазначає, що здатність до передбачення результатів діяльності є важливим елементом інтелектуального розвитку особистості [8]. Подібної позиції дотримується і Р. Енніс, який пов'язує прогнозування з розвитком

критичного мислення та здатністю оцінювати альтернативні сценарії розвитку подій [9].

У межах когнітивної психології прогнозування розглядається як процес формування ментальних моделей майбутніх подій на основі минулого досвіду та поточної інформації [10]. Такий підхід передбачає активну роль когнітивних процесів — аналізу інформації, категоризації досвіду та побудови можливих сценаріїв розвитку ситуації.

Представники соціокогнітивного підходу, зокрема А. Бандура, підкреслюють роль самоефективності у прогнозуванні. Відповідно до цієї теорії, здатність людини передбачати результати власної діяльності значною мірою залежить від її впевненості у власних можливостях [11].

У структурі прогностичної компетентності дослідники виділяють кілька основних компонентів:

1. Аналітичний компонент – здатність системно аналізувати ситуацію та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.
2. Варіативний компонент – здатність генерувати альтернативні сценарії розвитку подій.
3. Оціночний компонент – прогнозування можливих наслідків різних варіантів розвитку ситуації.
4. Рефлексивний компонент – критичний аналіз власних прогнозів та їх корекція.

У ряді вітчизняних досліджень зазначається, що формування прогностичної компетентності відбувається у взаємодії теоретичної підготовки та практичної діяльності. У процесі навчання студентам пропонуються дисципліни та практичні вправи, спрямовані на розвиток аналітичних, діагностичних і рефлексивних навичок, які виступають передумовами прогнозування [12, 13, 14].

Таким чином, прогностична компетентність є важливим елементом професійної підготовки майбутніх психологів, оскільки вона забезпечує здатність фахівця передбачати розвиток психологічних процесів, оцінювати

ефективність психологічних втручань та приймати обґрунтовані професійні рішення.

Метою емпіричного дослідження стало вивчення особливостей формування прогностичної компетентності студентів у процесі професійної підготовки на первинних етапах професіоналізації, а також визначення структури її основних компонентів і характеру взаємозв'язків між ними.

У дослідженні взяли участь 48 студентів спеціальності «Психологія», вік 18-20 років. Усі респонденти навчались на 2-3 курсах, що відповідає початковим етапам професіоналізації. Для діагностики прогностичної компетентності було використано комплекс психодіагностичних методик: Методика діагностики прогностичних здібностей Л. А. Регуш (дозволила оцінити такі характеристики прогнозування: аналітичність мислення, варіативність прогнозування, перспективність мислення, доказовість прогнозів) та «Ситуаційні завдання для оцінки прогностичної компетентності» (М.Кашапова).

Дослідження проводилось у груповій формі під час занять.

Аналіз результатів тестування за методикою Л. Регуш показав, що у більшості студентів домінує середній рівень розвитку здатності до прогнозування (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Розподіл респондентів за рівнями розвитку здатності до прогнозування (N, %)

Рівень	N	%
Високий	9	18,7
Середній	27	56,3
Низький	12	25,0

Отримані результати свідчать, що переважна більшість студентів (56,3%) має середній рівень прогностичної компетентності. Це означає, що у здобувачів

освіти частково сформовані навички прогнозування, які дозволяють їм орієнтуватися у можливих результатах діяльності. Водночас їх прогнози переважно спрямовані на найближчі наслідки, а кількість альтернативних варіантів розвитку подій залишається обмеженою. Зазначені особливості свідчать про необхідність цілеспрямованого розвитку прогностичних здібностей у процесі професійної підготовки.

Разом з тим 18,7 % студентів продемонстрували високий рівень прогностичних здібностей. Для них характерні системний аналіз ситуації, здатність формувати кілька альтернативних сценаріїв розвитку подій, а також врахування віддалених наслідків прийнятих рішень.

У 25 % респондентів виявлено низький рівень прогнозування, що проявляється у поверхневості аналізу ситуацій та недостатній обґрунтованості прогнозів.

Аналіз отриманих даних щодо типових помилок прогнозування у студентів показав, що найбільш поширеною у процесі прогнозування є ігнорування альтернативних сценаріїв розвитку ситуації (42 %). Це свідчить про те, що значна частина студентів схильна розглядати лише один можливий варіант розвитку подій, що обмежує ефективність прогностичного мислення.

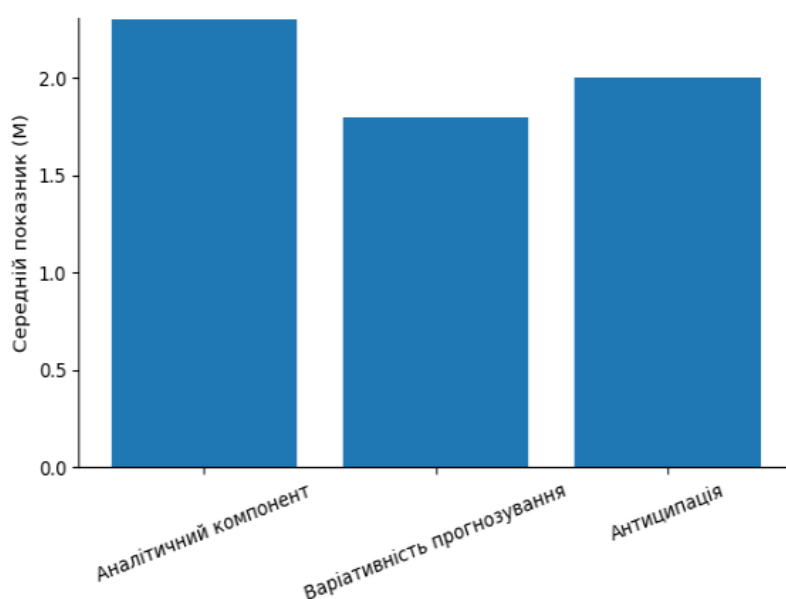
Досить поширеною є також поверхневість аналізу ситуації (35 %), що проявляється у недостатньому врахуванні причинно-наслідкових зв'язків та ключових факторів, які можуть впливати на розвиток подій.

У 28 % випадків спостерігається емоційна упередженість, коли оцінка ситуації та її прогнозування значною мірою визначаються особистими емоціями або суб'єктивними очікуваннями.

Найменш поширеною, але все ж значущою помилкою є неврахування соціальних факторів (23 %), що свідчить про недостатній рівень усвідомлення впливу соціального середовища на розвиток професійних та міжособистісних ситуацій.

На рис. 1. показні середні значення трьох основних компонентів прогностичної компетентності серед студентів: аналітичного компонента,

варіативності прогнозування та антиципації. Найвищий середній показник спостерігається у аналітичного компонента ($M = 2,28$), що свідчить про відносно розвинені навички системного аналізу ситуацій. Варіативність прогнозування ($M = 1,79$) має нижчий показник, що вказує на потребу у розвитку здатності генерувати альтернативні сценарії. Показник антиципації ($M = 2,00$) демонструє середній рівень здатності студентів передбачати віддалені наслідки дій. Загалом результати свідчать про те, що студенти більш упевнено здійснюють аналіз ситуацій, тоді як формування варіативних прогнозів та врахування майбутніх наслідків потребує цілеспрямованого розвитку в процесі професійної підготовки.

Рис. 1. Середній рівень компонентів прогностичної компетентності студентів

Для перевірки статистичної значущості отриманих результатів було використано критерій χ^2 Пірсона та t-критерій Стьюдента.

Значення $\chi^2 = 11,62$ перевищує критичне значення $\chi^2 = 5,99$ ($df = 2$; $p \leq 0,05$), що дає підстави відхилити нульову гіпотезу. Отже, розподіл рівнів

прогностичної компетентності серед студентів є статистично значущим, а переважання середнього рівня не є випадковим.

Для порівняння рівня розвитку окремих компонентів було застосовано t-критерій Стюдента для залежних вибірок. Отримане значення $t = 3,21$ ($p \leq 0,01$) свідчить про наявність статистично значущої різниці між аналітичним компонентом та варіативністю прогнозування. Це означає, що студенти значно краще аналізують ситуації та встановлюють причинно-наслідкові зв'язки, ніж формують альтернативні сценарії розвитку подій.⁴

Таблиця 2.

Кореляційна матриця компонентів прогностичної компетентності

Компоненти	1	2	3
Аналітичний	1,0	0,46 *	0,52 *
Варіативність прогнозування	0,46 *	1,0	0,41 *
Антиципація	0,52 *	0,41 *	1,0

Примітка: * $p \leq 0,05$.

Результати кореляційного аналізу показали наявність помірних позитивних зв'язків між усіма компонентами прогностичної компетентності. Найвищий коефіцієнт кореляції спостерігається між: аналітичним компонентом та антиципацією ($r = 0,52$). Це свідчить про те, що здатність до глибокого аналізу психологічної ситуації пов'язана з більш ефективним передбаченням її можливих наслідків. Також встановлено статистично значущий зв'язок між: аналітичністю та варіативністю прогнозування ($r = 0,46$). Це означає, що студенти, які краще аналізують ситуацію, частіше здатні генерувати альтернативні сценарії розвитку подій. Найнижчий, але все ж значущий зв'язок зафіксовано між: варіативністю прогнозування та антиципацією ($r = 0,41$).

Отримані результати свідчать про те, що компоненти прогностичної компетентності мають взаємопов'язану структуру, однак кожен із них розвивається відносно автономно.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному емпіричному аналізі структури прогностичної компетентності студентів у контексті їхньої професійної підготовки на первинних етапах професіоналізації. Встановлено статистично значущі кореляційні зв'язки між компонентами прогностичного мислення, що підтверджує їх системний характер; визначено домінування аналітичного компоненту прогнозування у структурі прогностичної компетентності студентів. Уточнено зміст та структурні характеристики прогностичної компетентності як професійно важливої якості майбутнього фахівця – психолога.

Висновки. Прогностична компетентність є важливою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців і включає комплекс когнітивних, аналітичних та антиципаційних процесів, що забезпечують здатність передбачати можливі результати діяльності.

Результати емпіричного дослідження показали, що серед студентів переважає середній рівень розвитку прогностичної компетентності, що свідчить про необхідність її цілеспрямованого формування у процесі професійної підготовки.

Статистичний аналіз даних підтвердив наявність значущого розподілу рівнів прогностичної компетентності. Встановлено статистично значущі відмінності між окремими компонентами прогностичного мислення. Виявлені помірні позитивні зв'язки між аналітичним компонентом, варіативністю прогнозування та антиципацією, що свідчить про їх взаємозалежність у структурі прогностичної компетентності.

Найбільш розвиненим компонентом є аналітичний, тоді як варіативність прогнозування потребує подальшого розвитку.

Таким чином, формування прогностичної компетентності студентів потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки, особливо на первинних етапах професіоналізації, спрямованої на розвиток аналітичного мислення, варіативності прогнозування та здатності враховувати багатофакторність соціальних процесів. Підтверджена доцільність розроблення та впровадження

спеціальних освітніх програм, спрямованих на розвиток прогностичного мислення студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лесик, А.С., Попова, О.І. Формування рефлексивної та прогностичної компетентностей здобувачів вищої освіти у контексті змішаного навчання. <https://dspace.bdpu.org.ua/items/bd91fa41-a5bb-4210-b5f0-ca15d09961c4/full>. (Дата звернення 2.03.2026).
2. Савчин, М. В. Психологія особистості. Київ: Академвидав, 2018. 240 с.
3. Москалець, В.П. Психологія особистості. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 364 с. <https://lira-k.com.ua/preview/12676.pdf>. (Дата звернення 5.03.2026).
4. Титаренко, Т. М. Сучасна психологія особистості. Київ: Каравела, 2015. <https://www.academia.edu>. (Дата звернення 8.03.2026).
5. Максименко, С.Д., Пасічник, І.Д. Методологія когнітивної психології. Психологія і суспільство. 2016. https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/2441/1/Maksymenko_24.pdf. (Дата звернення 8.03.2026).
6. Перегончук, Н. В. Професійна компетентність майбутніх психологів. Педагогіка і психологія. 2019. http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/2_32_2016.pdf. Дата звернення 8.03.2026.
7. Грабовський, А. І. Прогнозування у психології діяльності. Київ : Наукова думка, 2001. С.14 – 23.
8. Sternberg, R. *Wisdom, Intelligence and Creativity Synthesized*. Cambridge University Press, 2003. P. 26.
9. Ennis R. *Critical thinking: Reflection and perspective*. Bowman & Littlefield Publishers.Routledge, 2011. P. 8-14.
10. Piaget, J. *The Development of Thought*. Oxford: Blackwell, 1977. P. 27.
11. Бандура, А. Теорія соціального навчання. – К. : Либідь, 2001. 208 с.

12. Калюжна Ю. Розвиток готовності до професійної праці майбутніх психологів у навчальному процесі. Журнал «Психологія і особистість», № 2, 2023. С. 209–221. https://psychpersonality.pnpu.edu.ua/article/view/288299?utm_source=chatgpt.com. (Дата звернення 8.03.2026).
13. Герасименко Ю. С. Когнітивні моделі мислення у професійній підготовці. Київ: ПТТА, 2025.
14. Психологічне забезпечення прогнозування соціальних процесів : монографія / О. Суший (наук. ред.) ; авт. кол.: Т. Данилова, В. Жовтянська, О. Кухарук, О. Малхазов, О. Суший ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2023. – 171 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735170/1/Sushyi_K-mono_2023.pdf . (Дата звернення 8.03.2026).

Лінчевська Ірина Петрівна

директор, учитель української мови та літератури
Єрківський ліцей імені Героя України В. М. Чорновола
Єрківської селищної ради Черкаської області,
селище Єрки, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Анотація. У статті розкрито сутність педагогічних інновацій у системі освіти обдарованих дітей. Розглянуто сучасні підходи, технології й моделі навчання, що сприяють розкриттю творчого, інтелектуального й особистісного потенціалу учнів. Акцентовано увагу на ролі вчителя як наставника й фасилітатора інноваційного процесу. Визначено умови ефективного впровадження інновацій у практику закладів освіти.

Ключові слова: обдарованість, педагогічні інновації, творча особистість, компетентнісний підхід, STEM-освіта, тьюторинг, креативність.

Проблема навчання і виховання обдарованої молоді сьогодні є однією з ключових у системі сучасної освіти. В епоху стрімких соціальних, технологічних і культурних змін головною метою школи стає розвиток творчого потенціалу дитини, уміння мислити нестандартно, генерувати нові ідеї, приймати самостійні рішення.

Традиційна педагогічна модель, зорієнтована переважно на передачу знань, уже не відповідає потребам XXI століття. Тому виникає потреба у впровадженні інноваційних підходів, що дозволяють створити умови для самореалізації кожної особистості, а особливо — обдарованої дитини.

Під поняттям «обдарованість» розуміють високий рівень розвитку здібностей, що забезпечує успішне виконання певних видів діяльності.

Обдарованість може проявлятися в різних формах — інтелектуальній, художній, технічній, спортивній, лідерській, академічній тощо.

Психологи (Л. Виготський, Дж. Рензулі, Г. Гарднер) визначають обдарованість як динамічне явище, що потребує постійного розвитку через систему стимулів, мотивації та педагогічної підтримки. Тому головним завданням школи є не лише виявлення таких дітей, а й створення інноваційного освітнього середовища, яке б сприяло розкриттю їхніх талантів.

Педагогічні інновації — це цілеспрямоване впровадження нових або вдосконалених методів, форм, технологій навчання й виховання, що забезпечують підвищення якості освіти. Їхнє завдання — адаптація навчального процесу до потреб конкретного учня, розвиток його творчих здібностей, формування компетентностей для життя у сучасному світі.

Інноваційна педагогіка базується на принципах:

- особистісної орієнтації навчання,
- індивідуалізації та диференціації,
- партнерської взаємодії між учителем і учнем,
- діяльнісного підходу та освітнього партнерства.

Сучасні педагогічні інновації у роботі з обдарованими дітьми:

- STEM та STEAM-освіта — це напрям, який інтегрує природничі, технічні та математичні дисципліни для формування у дітей навичок дослідження, логічного мислення та творчого підходу до вирішення практичних завдань.

Додавання елемента А (Art) створює модель STEAM, що розвиває естетичне мислення, уяву та міждисциплінарність.

Завдяки STEM-підходу учні не лише здобувають знання, а й застосовують їх у реальних життєвих ситуаціях — створюють моделі, проводять експерименти, розробляють власні стартапи, беруть участь у конкурсах і наукових виставках.

- Проектна діяльність є одним із найрезультативніших засобів розвитку творчої обдарованості. Вона передбачає самостійне планування, пошук інформації, дослідження, аналіз, презентацію результатів.

Проекти можуть бути індивідуальними, груповими, міжпредметними або соціальними.

Для обдарованої дитини це не лише спосіб глибше опанувати тему, а й можливість самовираження, критичного мислення та публічного виступу.

- Технологія критичного мислення

Вона сприяє розвитку аналітичних умінь, логічного мислення, аргументованої позиції. Методи «сенкан», «асоціативний куш», «кубування», «інтелект-карта» допомагають учням структурувати інформацію, формувати власні висновки й позиції.

- Тьюторинг і менторство — індивідуальні форми педагогічної підтримки, спрямовані на особистий розвиток обдарованої дитини. Тьютор допомагає визначити освітню траєкторію, обрати напрями дослідження, сформувати навички самонавчання.

Ментор — це наставник, який ділиться власним досвідом і мотивує учня до професійного самовизначення.

- Використання цифрових технологій, бо учасні діти — це покоління цифрової культури. Тому важливо інтегрувати освітні платформи, онлайн-курси, віртуальні лабораторії, медіапроекти, які дають змогу поглиблювати знання поза межами школи.

Використання Google Workspace for Education, LearningApps, Canva, Genially, Kahoot, ChatGPT чи Padlet стимулює інтерес і допомагає обдарованим учням розвивати самостійність і креативність.

Роль учителя у сучасній школі значно трансформується. Він перестає бути лише передавачем знань і контролером навчальної діяльності. У роботі з обдарованими дітьми педагог виступає насамперед організатором, фасилітатором, наставником, дослідником і натхненником. Саме його

особистість, професійна майстерність та педагогічна культура створюють умови, у яких розкривається потенціал обдарованого учня.

Учитель як фасилітатор і ментор розвитку — це педагог, який не нав'язує готові знання, а сприяє самостійному пізнанню. У роботі з обдарованими дітьми такий учитель організовує середовище, що стимулює дослідницьку активність, творчу ініціативу, критичне мислення.

Менторська функція вчителя полягає у постійній індивідуальній підтримці учня: допомозі в пошуку особистої освітньої траєкторії, виборі теми дослідження, участі у конкурсах, олімпіадах, наукових конференціях.

Учитель-ментор не просто навчає, а супроводжує розвиток дитини як особистості, даючи їй змогу реалізувати себе через навчання, дослідження, творчість.

Ефективна робота з обдарованими дітьми потребує від учителя високого рівня професійної компетентності. До найважливіших характеристик сучасного педагога належать:

- креативність — здатність мислити нестандартно, шукати нові підходи;
- інноваційність — відкритість до змін, використання сучасних технологій та методик;
- емоційна зрілість і тактовність — уміння створити атмосферу психологічної безпеки, підтримати дитину;
- комунікабельність — налагодження партнерських відносин з учнями, батьками, колегами;
- саморефлексія — здатність аналізувати власну діяльність, бачити свої сильні та слабкі сторони;
- мотивація до безперервного навчання — участь у семінарах, вебінарах, конкурсах, педагогічних стартапах.

Обдаровані учні часто ставлять складні, нестандартні запитання, тому вчитель має бути гнучким, інтелектуально мобільним і готовим до педагогічного експерименту.

Важливою функцією педагога є створення освітнього простору, який надихає. Такий простір має бути відкритим до діалогу, сприяти співпраці, самореалізації, пошуку та пізнанню. Учитель може реалізувати це через:

- використання інтерактивних методів (дебати, рольові ігри, мозкові штурми, дослідницькі практикуми);
- інтеграцію ІКТ у навчальний процес (створення медіапродуктів, онлайн-проектів, електронних портфоліо);
- організацію позакласної діяльності (творчі лабораторії, наукові гуртки, медіастудії, літературні майстерні);
- створення ситуації успіху — підтримку навіть незначних досягнень учня, що формує його внутрішню мотивацію.

Саме в таких умовах дитина не боїться помилятися, ставить запитання, експериментує, шукає нові шляхи розв'язання завдань.

Обдарованість не завжди поєднується зі стабільністю емоційного стану. Часто такі діти є надчутливими, самокритичними, схильними до перфекціонізму. Учитель повинен бути не лише педагогом, а й тонким психологом:

- вчасно помічати перевантаження;
- уникати порівнянь із іншими учнями;
- розвивати навички емоційного інтелекту;
- формувати здорову мотивацію — «вчитися для розвитку, а не для оцінки».

Підтримка вчителя допомагає дитині не втратити інтерес до навчання та зберегти віру у власні сили.

Сьогодні вчитель — не лише виконавець навчальних програм, а лідер освітніх інновацій. Він стає прикладом для учнів у постійному саморозвитку, креативності, відповідальності.

У центрі інноваційної педагогіки — партнерська модель «учитель — учень», де обидві сторони виступають суб'єктами навчання. Учитель не

«керує», а вчиться разом з дитиною, стимулює її до самопізнання, спільного пошуку істини. Таким чином, сучасний педагог виконує багатоаспектну роль:

- організатора освітнього процесу,
- консультанта й тьютора,
- дослідника власної практики,
- мотиватора і комунікатора,
- морального авторитета і духовного наставника.

Саме така позиція формує атмосферу довіри, натхнення та інтелектуального зростання.

Інноваційний педагог постійно вдосконалює свої компетентності. У добу цифрових технологій це означає не лише опанування нових інструментів, а й розвиток педагогічного мислення нового типу — відкритого, дослідницького, гнучкого. Ефективними формами професійного зростання є:

- участь у методичних кластерах, педагогічних хабах, EdCamp-русі;
- ведення власного блогу чи освітнього каналу;
- розробка авторських методик і посібників;
- співпраця з науковими установами, участь у грантових програмах.

Учитель, який сам навчається, надихає своїм прикладом учнів на безперервний розвиток.

Таким чином, учитель у системі освіти обдарованих дітей — це ключова фігура інноваційного процесу. Від його педагогічної культури, креативності та здатності до співпраці залежить, чи зможе дитина реалізувати свій потенціал.

Учитель майбутнього — це педагог-дослідник, педагог-творець, педагог-наставник, який створює умови для розкриття неповторності кожної особистості.

Його діяльність є не лише професією, а й місією — допомагати дитині знайти свій шлях у світі знань і можливостей.

Умови ефективного впровадження інновацій — це:

- підготовка педагогічних кадрів — підвищення кваліфікації, навчання інноваційним технологіям;

- психологічна підтримка учнів — уникнення перевантаження, формування внутрішньої мотивації;
- партнерство з батьками — залучення родини до спільного виховання таланту;
- матеріально-технічне забезпечення — сучасні кабінети, мультимедійні ресурси, лабораторії;
- освітнє середовище, що надихає — участь у конкурсах, МАН, конференціях, квестах, олімпіадах.

Педагогічні інновації в освіті обдарованих дітей — це не лише набір сучасних методів і технологій, а цілісна філософія освіти, спрямована на розвиток особистості майбутнього.

Обдарована дитина потребує не просто навчання, а педагогічного простору, який викликає інтерес, мотивує до творчості й самопізнання.

Інноваційний учитель — це той, хто бачить у кожному учневі потенціал, відкриває нові горизонти, допомагає знайти власний шлях до успіху.

Освіта обдарованих дітей — це інвестиція в інтелектуальне майбутнє нації, а педагогічні інновації — її надійний інструмент.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція розвитку освіти обдарованих дітей та молоді в Україні. — МОН України, 2021.
2. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. — Київ: А.С.К., 2020.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. — Київ: Грамота, 2019.
4. Гарднер Г. Структура розуму. Теорія множинного інтелекту. — Київ: Лібра, 2018.
5. Рензуллі Дж. Три кільця обдарованості. — Нью-Хейвен, 2017.

Мурадин Ілля Васильович

студент

Михалюк Ілона Михайлівна

кандидат біологічних наук, доцент,

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія

ім. Тараса Шевченка

м. Кременець, Україна

Михалюк Алла Михайлівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

Київський столичний університет

імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти формування екологічно безпечного освітнього середовища, зокрема шляхи екологізації навчального процесу. Розглянуто формування екологічно безпечного освітнього середовища відповідно до вимог НУШ, де дослідження раритетної флори рідного краю розвиває екологічну свідомість. Доведено, що вивчення рідкісних рослин поєднує когнітивні, емоційні та діяльнісні аспекти, спонукаючи школярів до активної природоохоронної діяльності та моніторингу локальних екосистем.

Ключові слова: освітнє середовище, НУШ, екологічна освіта, здобувачі освіти, сталий розвиток, рідкісні рослини.

Створення екологічно безпечного освітнього середовища сьогодні не обмежується лише фізичною безпекою (чисте повітря, озеленення). Це комплексний простір, що формує екологічну стійкість та відповідальність особистості. Вивчення рідкісних і зникаючих видів рослин свого регіону є тим інструментом, що дозволяє школяру усвідомити крихкість екосистеми, частиною якої є сама школа [1].

Екологічна освіта в Україні базується на Законі України «Про освіту» та наскрізній змістовій лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» [2]. Вивчення рідкісних видів безпосередньо корелює із завданнями Червоної книги України, яка є не лише переліком видів, а й державним інструментом виховання етичного ставлення до живого.

Відповідно до вимог Нової української школи, освітнє середовище має бути «дружнім до природи» [1]. Коли учні досліджують раритетні рослини (наприклад, *Galanthus nivalis* чи *Pulsatilla pratensis*), які зростають безпосередньо у їхній місцевості, вони починають сприймати навколишнє середовище не як ресурс, а як безпечний простір життя, що потребує захисту. Це фундаментальний крок до запобігання екологічних ризиків у майбутньому.

Вивчення рідкісних рослин рідного краю дозволяє вирішити три основні завдання: когнітивне, емоційне та діяльнісне. Здобувачі освіти опановують методику визначення рослин, вивчають причини їхнього зникнення та біологічні особливості. У них формується емоційний зв'язок із локальними екосистемами. Спостереження за квітуванням рідкісного виду викликає естетичне захоплення, що є сильнішим стимулом до охорони, ніж сухі факти. Школярі долучаються до реальних природоохоронних акцій: від створення інформаційних плакатів до моніторингу локальних популяцій під керівництвом учителів.

Для ефективної реалізації екологічної освіти доцільно використовувати такі форми роботи:

– **Екологічні стежки та екскурсії.** Безпосередній контакт із природою дозволяє продемонструвати вразливість раритетних видів до антропогенного навантаження (витоптування, збирання на букети).

– **Проектна діяльність.** Підготовка та написання проєктів стимулюють здобувачів освіти до пошукової роботи.

– **Цифрові інструменти.** Використання цифрових платформ iNaturalist або ЕкоСистема дозволяє школярам відчути себе «вченими», фіксуючи місця зростання рідкісних видів та вносячи дані до світової бази біорізноманіття.

– **Психологічний аспект безпеки.** Контакт із рослинами знижує рівень тривожності. Робота з рідкісними рослинами, як об'єктами естетичного та наукового інтересу, сприяє психологічному благополуччю в межах освітнього простору.

Розвиток безпечного еко-середовища неможливий без взаємодії з громадою. Проєкти з інвентаризації рідкісних рослин біля шкіл об'єднують учнів, вчителів та екологів, перетворюючи школу на центр екологічної безпеки громади.

Отже, вивчення рідкісної флори рідного краю є дієвим елементом підтримки екологічно безпечного освітнього середовища. Воно забезпечує перехід від пасивного споживання інформації до активного збереження життєвого простору. Це формує покоління, здатне не лише ідентифікувати екологічні загрози, а й активно запобігати їм, забезпечуючи сталий розвиток своєї місцевості.

Вивчення раритетної флори рідного краю є фундаментом екологічної освіти. Це перетворює знання про довкілля на особисті переконання учня. Перспективним напрямком є створення шкільних електронних атласів рідкісних рослин громади, що сприятиме не лише освіті, а й реальному збереженню генофонду рослинного світу регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пустовіт Н., Колонькова О., Пруцакова О., Тарасюк Г., Солобай Ю.. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи : монографія. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 154 с.
2. Мандрик О. М., Мальований М. С., Орфанова М. М. Екологічна освіта для сталого розвитку. *Науково-технічний журнал*. № 1 (19), 2019. URL: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/7387/1/7178p.pdf> (дата звернення: 07.02.2026). DOI [https://doi.org/10.31471/2415-3184-2019-1\(19\)-130-139](https://doi.org/10.31471/2415-3184-2019-1(19)-130-139).

Притуляк Тетяна Семенівна

заслужений працівник освіти України,
викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист дисциплін природничого циклу

Присяжнюк Валерія Сергіївна

студентка II курсу
фахової передвищої освіти

Гінкул Олег Олегович

студент I курсу першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти

Комунальний заклад

«Балтський педагогічний фаховий коледж»

м. Балта, Україна

ВІДНОВЛЕННЯ ОСВІТИ: ПРАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ВИМІРЮВАННЯ ТА ПОДОЛАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ВТРАТ

Анотація. В умовах війни здобувачі освіти мають обмежений доступ до освітнього процесу, потерпають від посттравматичного синдрому, відчувають зниження мотивації та пізнавальних процесів. Діти можуть перебувати у небезпечних умовах або у вимушеній евакуації, де навчатися досить важко.

Відновлення освітнього процесу в закладах освіти офлайн чи у змішаному режимі в умовах війни надзвичайно важливе. Навчання є процесом, який дає здобувачам освіти певну підтримку, відчуття стабільності та безпеки. Разом з тим збереження навчання дітей є гарантією сталого розвитку нашої країни. Тому сьогодні, попри складні умови, важливо підтримувати та намагатися підвищувати якість освіти.

Ключові слова: навчальні втрати, навчальні прогалини/розриви у навчанні, оцінка навчальних втрат.

Що таке навчальні втрати?

Освітняни на різних рівнях дедалі частіше говорять про навчальні втрати та пошук шляхів їх подолання. Існує кілька термінів, які позначають різні процеси.

Навчальні втрати – втрата знань і навичок, академічний регрес через певні перерви в навчанні конкретного здобувача освіти.

Навчальні прогалини/розриви у навчанні – відмінності між фактичними результатами, академічним прогресом здобувача освіти та очікуваними результатами, які встановлюють стандарти чи передбачені середньостатистичними даними.

Очевидно, що вчитель може мати справу як із навчальними втратами (наприклад, коли в окремих здобувачів освіти чи групі спостерігаються втрати в оволодінні програмою), так і з навчальними розривами (коли, наприклад, спостерігається різниця між здобувачами освіти, які навчаються екстерном чи у змішаному режимі навчання).

Втім, коли говорять про освітні втрати, то мають на увазі втрати в організації освітнього процесу. Наприклад, відсутність доступу до освіти, зміна форми здобуття освіти, переведення закладів з очного на дистанційне чи змішаний режим навчання, нестабільні умови організації освітнього процесу (повітряні тривоги, відключення електроенергії, перебої з інтернетом). Очевидно, що на ці процеси викладач не впливає, проте саме вони і призводять до утворення навчальних втрат та розривів.

Як вчителі України оцінюють навчальні втрати?

Моніторингове дослідження якості організації освітнього процесу під час війни показало, що, за спостереженнями вчителів початкових класів, результати навчання учнів/учениць суттєво погіршилися з таких навчальних предметів, як українська мова, іноземна мова, математика, літературне читання, та майже не

змінилися з таких навчальних предметів та курсів, як мистецтво, дизайн і технології, фізкультура, інформатика, «Я досліджую світ». Про погіршення результатів зазначає більше вчителів.

Як допомогти здобувачам освіти надолужити пропущене і успішно продовжувати навчання?

По-перше, діагностувати навчальні втрати. Визначаючи, хто в школі має проводити діагностику навчальних втрат, варто виходити із міркувань доцільності та врахування інтересів здобувачів освіти. Тобто формат так званих «директорських контрольних робіт» навряд буде доцільним. Завжди ліпше, коли діагностику навчальних втрат робить учитель, який і викладає цей предмет. А директор у свою чергу може збирати та аналізувати інформацію про навчальні втрати, яку в узагальненому вигляді надаватимуть вчителі.

Діагностику динаміки результатів навчання здобувачів освіти варто проводити тричі на рік: на початку, в середині та наприкінці навчального року.

Кроки вчителя для діагностики навчальних втрат здобувачів освіти:

1. Визначити результати навчання, які підлягатимуть діагностиці.

Важливо визначити найважливіші результати з навчальної програми за минулий період часу, без яких неможливе подальше вивчення предмета.

2. Розробити (або підібрати) діагностичний інструментарій.

Оскільки розроблення діагностичного інструментарію досить складна справа, вчителі можуть скористатися діагностичними тестами, що розміщені на платформі Всеукраїнська школа онлайн. Розробляючи ж власний інструментарій, бажано формувати завдання так, щоб одне завдання охоплювало конкретний результат навчання та стосувалося конкретної теми. Тобто при діагностуванні навчальних втрат некоректним буде використання комплексних інтегрованих завдань, які потребують застосування різних компетентностей, оскільки буде складно визначити, через відсутність яких саме умінь завдання не виконане або виконане помилково. Але може бути застосований один кейс (ситуація, текст, задача) і низка завдань до нього, спрямованих на діагностику окремих результатів.

Для швидкої обробки результатів краще застосовувати цифрові інструменти.

3. Провести діагностичну роботу.

Бажано максимально знизити ступінь стресу у здобувачів освіти під час діагностування. Тут варто уникати запрошення на діагностувальну роботу представників адміністрації, залякування учнів наслідками негативного проходження тесту тощо. Водночас слід забезпечити умови, щоб унеможливити порушення академічної доброчесності серед здобувачів освіти. Якщо правильно донести до здобувачів освіти мету діагностування та пояснити, що результати будуть використовуватися лише для того, щоб організувати більш ефективно їх навчання, то списування та інші прояви недоброчесності втратять сенс.

4. Перевірити роботи та надати зворотний зв'язок здобувачам освіти щодо їхніх результатів.

Перевагою користування діагностичними тестами на платформі Всеукраїнська школа онлайн є та, що результати здобувачів освіти будуть автоматично опрацьовані, а вчитель отримає детальний звіт про те, як учні впоралися з завданнями.

5. Узагальнити результати щодо успішності виконання діагностичних робіт, визначити навчальні прогалини, утворити групи здобувачів освіти, які мають схожі навчальні втрати.

6. Спланувати та провести роботу щодо компенсації навчальних втрат.

7. Провести повторну діагностику, проаналізувати динаміку результатів.

На платформі Всеукраїнська школа онлайн є також тести для вторинної діагностики. Провівши тестування, вчитель буде бачити ефективність проведеної роботи із надолуження навчальних втрат та зможе планувати свою роботу з класом надалі.

По-друге, компенсувати навчальні втрати. Із результатів моніторингу якості дистанційної освіти під час війни можливо зробити висновок, що компенсація втрат у навчальному часі (пропущені навчальні заняття) найчастіше відбувається через надання здобувачам освіти навчальних матеріалів (презентація, відео, аналогічні навчальні заняття онлайн) та завдань

для самостійного опрацювання. Рідше вчителі проводять групові та індивідуальні консультації, додаткові навчальні заняття.

Водночас складно оцінити, як часто реалізовувалися вказані заходи з огляду на те, що більшість вчителів скаржаться на брак умов та можливостей: відсутність електрики та інтернету, брак вільного часу в педагогів, різні часові пояси в учнів/учениць та вчителів, небажання учнів/учениць та їхніх батьків приділяти додатковий час навчанню.

Компенсація навчальних втрат залежить від їх обсягу та кількості здобувачів освіти, які мають такі втрати. Ідеальної стратегії компенсації навчальних втрат не існує: кожен обраний шлях матиме свої переваги та недоліки. Тому вибір стратегії та прийняття рішення щодо кожного здобувача освіти має прийматися індивідуально.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеєнко Т.Ф., Петрук О.М., Барановська О.В., Ліпчевська І.Л., Павлова Т.С. Дидактико-методичний супровід подолання навчальних втрату базовій середній освіті: методичні рекомендації. Київ: Педагогічна думка, 2024. -53с.
2. Віртуальний STEM-центр МАНУ. URL: <https://stemua.science/>
3. Всеукраїнська школа онлайн. URL: <https://lms.e-school.net.ua/>
4. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. Аналітичний звіт. Київ: Державна служба якості освіти, 2023. с. 64. URL: <https://surl.li/rfsdpk>
5. Інтерактивні симуляції для природничих наук і математики PhET. URL:
1. <https://surl.li/ugeyho>
6. Офіційний канал YouTube Міністерства освіти та науки України. URL: <https://www.youtube.com/@MONUKRAINE/playlists>
7. Сіпій В. В. Освітнє середовище закладів освіти в умовах дистанційного навчання (з досвіду впровадження). Цифрова компетентність сучасного

вчителя нової української школи: 2021 (Подолання викликів у період карантину, спричиненого COVID-19): зб.матеріалів всеукр.наук.-практ.семінару, м. Київ, 2 березня 2021 р. Київ: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: 2021. С. 26–28. URL: <https://surl.li/hjrbpf>

8. Сіпій В. В., Гончарова Н. О. Освітній процес в закладах загальної середньої освіти в умовах карантинних обмежень та воєнного стану. Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 6 квітня, 2023). Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 130–132. URL: <https://surl.li/pbyvup>
9. Топузов О.М, Головка М.В., Локшина О.І. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. Український педагогічний журнал. № 1, 2023. URL: <https://surl.li/mvlgyt>

Сергеєва Валентина Федорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»»,

Луцький інститут розвитку людини,

м. Луцьк, Україна

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ФАХІВЦЯ З КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЕВОЇ І СЕНСОРНИХ СИСТЕМ

Анотація. У публікації розглянуто основні теоретичні та практичні завдання фахівця з корекції порушень мовленнєвої і сенсорних систем. Окреслено значення теоретичної підготовки та знань у реалізації його професійної діяльності; висвітлено практичні напрями роботи (діагностичний, корекційно-розвивальний, профілактичний, консультативний), деталізовано корекційно-розвивальну складову діяльності фахівця; акцентовано на значенні комплексного підходу і міждисциплінарної взаємодії у процесі корекції мовленнєвих і сенсорних порушень у дітей.

Ключові слова: мовленнєва система, сенсорні системи, мовленнєві порушення, порушення сенсорного розвитку, корекція, теоретичні знання, практична корекційно-розвивальна робота, міждисциплінарна взаємодія.

У сучасних умовах розвитку освіти особливої актуальності набуває проблема своєчасного виявлення та корекції порушень мовленнєвого і сенсорного розвитку у дітей. Мовлення є одним із найважливіших засобів комунікації, пізнання навколишнього світу та соціальної взаємодії. Водночас його формування тісно пов'язане з функціонуванням сенсорних систем, зокрема слухової, зорової, тактильної та кінестетичної. Будь-які порушення у

роботі цих систем можуть негативно впливати на розвиток мовлення, пізнавальної діяльності та соціальної адаптації дитини.

Зростання кількості дітей з різними формами та поєднанням мовленнєвих і сенсорних порушень, з т.з. комбінованими порушеннями розвитку, зумовлює необхідність підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних здійснювати комплексну діагностику, корекцію та профілактику таких порушень. Фахівець з корекції мовленнєвої і сенсорних систем повинен володіти глибокими теоретичними знаннями та практичними навичками, необхідними для організації ефективної корекційно-розвивальної роботи. Його діяльність охоплює широкий спектр завдань, спрямованих на розвиток мовлення, формування сенсорного досвіду, а також забезпечення повноцінної соціалізації дитини.

Питанням підготовки і особливостей професійної діяльності фахівців з корекції психофізичного розвитку, зокрема мовлення і сенсорних систем, свої дослідження присвятили такі науковці, як В. Бондар, Н. Базима, Л. Вавіна, Т. Дегтяренко, В. Засенко, М. Супрун, А. Калиновська, О. Колишкін, С. Конопляста, А. Колупаєва, І. Луценко, І. Мамайчук, С. Миронова, В. Нечипоренко, К. Островська, Н. Пахомова, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, О. Федоренко, В. Шевченко, Д. Шульженко та ін. У дослідженнях вчених акцентується, що фахівці корекційної педагогіки нової генерації мають здійснювати професійну діяльність відповідно до сучасних освітніх і соціальних вимог. Такі спеціалісти повинні надавати виключно кваліфіковану допомогу дітям і молоді з особливими освітніми потребами, забезпечуючи умови для їхньої успішної соціалізації та самореалізації. Відтак, слушною є думка О. Колишкіна про те, що справжній професіоналізм у сфері спеціальної та інклюзивної освіти ґрунтується на синтезі глибокої теорії та різнобічної практичної підготовки (педагогічної, психологічної, медичної, правової), яка уможливорює ефективне розв'язання фахових завдань [1, с. 370]. Продовженням цієї тези може бути наступна цитата з публікації науковиці Н. Пахомової: «...якість професійної підготовки, а отже й професійної освіти, визначається

нині не лише кількістю і змістом предметів, формами та методами організації навчального процесу, а й розвитком і стимулюванням у майбутніх фахівців пізнавальної активності та прагнення до пошукової діяльності, формування здатності до інтегративності мислення, творчої самостійності й ініціативи, які розглядаються як підґрунтя до інтеграції складових професійної підготовки» [2, с. 38].

Термін «корекція» має кілька тлумачень: корекція (від лат. соггесіоп – поліпшення, виправлення) – 1) сукупність педагогічних та лікувальних засобів, спрямованих на поліпшення та виправлення процесу розвитку особи; 2) виправлення окремих вад у дітей із психофізичними недоліками. Перше розглядається у широкому дефектологічному значенні, тоді як друге пов'язане з використанням цього поняття у вузькому сенсі, наприклад: «корекція вимови» – виправлення мовленнєвих недоліків дитини за допомогою логопедичних засобів або «корекція зору» – застосування оптичних засобів для покращення зорової функції.

У сучасній корекційній педагогіці корекція трактується як засіб подолання або послаблення психофізичних порушень шляхом формування життєво необхідних якостей у процесі навчання, виховання та різних видів діяльності дітей. Таке визначення розглядає корекцію як важливий компонент освітнього процесу, спрямований на розвиток і соціальну адаптацію особистості. [3, с. 8].

Професійна діяльність фахівця з корекції мовленнєвих і сенсорних порушень ґрунтується на досягненнях різних галузей науки: спеціальної педагогіки, логопедії, психології, нейропсихології, медицини та нейрофізіології. Теоретичні засади його роботи базуються на розумінні закономірностей розвитку мовлення, особливостей функціонування сенсорних систем та їх взаємодії.

Мовлення формується у тісному зв'язку з розвитком сенсорних процесів. Слухова система забезпечує сприймання мовленнєвих звуків, їх диференціацію та контроль за власним мовленням. Зорова система відіграє важливу роль у сприйманні артикуляції, міміки, жестів та писемної мови. Тактильна і

кінестетична системи забезпечують відчуття положення органів артикуляційного апарату, що сприяє правильній вимові звуків.

У теоретичному аспекті важливим є розуміння механізмів виникнення мовленнєвих порушень. Вони можуть бути зумовлені органічними ураженнями центральної нервової системи, функціонально незрілістю мовленнєвих центрів мозку, порушеннями слуху, зору або сенсомоторної координації. Також значну роль відіграють соціально-педагогічні фактори, зокрема недостатня мовленнєва стимуляція, несприятливе мовленнєве середовище, психологічні травми тощо.

Теоретичні знання дозволяють фахівцю правильно визначити структуру порушення, зрозуміти його причини та механізми, що є необхідною умовою для побудови ефективної корекційної програми. У своїй діяльності спеціаліст спирається на принципи системності, комплексності, індивідуального підходу, поетапності та доступності корекційного впливу.

Важливе місце у теоретичній підготовці фахівця займає знання вікових особливостей розвитку дітей. Розуміння закономірностей психічного та мовленнєвого розвитку дозволяє своєчасно виявити відхилення від норми та організувати відповідну корекційну допомогу.

Практична діяльність фахівця з корекції порушень мовлення і сенсорних систем є багатогранною та включає кілька взаємопов'язаних напрямів: діагностичний, корекційно-розвивальний, профілактичний, консультативний та просвітницький.

Діагностичний напрям передбачає виявлення особливостей мовленнєвого та сенсорного розвитку дитини, визначення характеру і ступеня порушення, а також встановлення причин його виникнення. Для цього використовуються різноманітні методики обстеження, які дозволяють оцінити стан фонетико-фонематичної системи, словникового запасу, граматичної будови мовлення, зв'язного мовлення, а також рівень розвитку сенсорних функцій.

Корекційно-розвивальний напрям є основним у діяльності фахівця-дефектолога. У науковому дописі Л. Луканьової йдеться: «... корекційно-

розвивальний компонент повинен мати випереджальний характер, спрямований не лише на закріплення та вдосконалення вже досягнутого, але й на активний розвиток тих навичок і якостей, які є актуальними для найближчої перспективи [4, с. 135]. Цей напрям передбачає проведення систематичної роботи, спрямованої на подолання мовленнєвих і сенсорних порушень, розвиток комунікативних навичок, формування правильної звуковимови, збагачення словникового запасу та вдосконалення граматичної будови мовлення.

Деталізуючи корекційно-розвивальну діяльність, варто зазначити такі профільні завдання фахівця: одним із головних завдань є формування правильної звуковимови у дитини, яке вирішується через використання у корекційному процесі спеціальних вправ, спрямованих на розвиток артикуляційної моторики, постановку і автоматизацію звуків; не менш важливим завданням є розвиток фонематичного слуху, який забезпечує здатність розрізняти мовленнєві звуки та правильно їх відтворювати, на що спрямовані різноманітні ігрові та навчальні вправи, які сприяють формуванню слухової уваги та диференціації звуків; збагачення словникового запасу та формування граматичної будови мовлення (правильне використання слів, побудова речень, уміння висловлювати свої думки у зв'язній формі) – наступне важливе завдання фахівця-дефектолога; окремим напрямом роботи є розвиток сенсорних функцій за допомогою вправ, зорієнтованих на вдосконалення слухового, зорового, тактильного та кінестетичного сприймання; не менш важливим завданням є розвиток дрібної моторики та координації рухів за допомогою різних вправ для пальців рук, графічних завдань, ігор з дрібними предметами, що позитивно впливає на формування мовлення.

У процесі корекційної роботи фахівець має враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, її можливості та потреби. Це дозволяє забезпечити максимально ефективний результат корекційного впливу.

Сучасна практика корекційної роботи передбачає активне використання інноваційних методів і технологій. Серед них важливе місце посідають інтерактивні методики навчання, мультимедійні засоби, комп'ютерні програми

та спеціалізовані логопедичні додатки. Використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє зробити корекційні заняття більш цікавими та ефективними. Інтерактивні вправи сприяють підвищенню мотивації дітей до навчання, розвитку їхньої пізнавальної активності та формуванню мовленнєвих навичок. Широке застосування різноманітних сенсорних методик забезпечує розвиток сприймання та сенсомоторної координації дитини. Такі методики включають вправи з використанням спеціального обладнання, сенсорних матеріалів, тактильних ігор та вправ на розвиток слухового і зорового аналізаторів.

У корекційній роботі важливим є поєднання традиційних і сучасних методів роботи, що дозволяє досягти більш високих результатів у мінімізації або подоланні мовленнєвих і сенсорних порушень.

Ефективність корекційної роботи значною мірою залежить від співпраці фахівця з батьками та іншими спеціалістами. До міждисциплінарної команди можуть входити психологи, педагоги, лікарі, реабілітологи та інші фахівці, які беруть участь у процесі розвитку та навчання дитини. Спільна робота дозволяє комплексно оцінити стан розвитку дитини, визначити оптимальні методи корекційного впливу та забезпечити узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу. Науковці О. Чеботарьова, Г. Блеч, І. Гладченко та ін. вважають, що діяльність фахівців психолого-педагогічного супроводу дитини з комбінованими порушеннями розвитку, зокрема мовлення і сенсорики, в першу чергу має бути спрямована на своєчасне виявлення стану психофізичного розвитку дитини, і далі – на кваліфіковану реалізацію корекційно-розвивальної роботи. Командна взаємодія фахівців, забезпечуючи своєчасне виявлення і попередження несприятливих варіантів розвитку дитини, дозволяє ефективніше вирішувати виявлені проблеми [5, с. 9].

Важливу роль у процесі корекції мовленнєвих порушень відіграють батьки. Саме вони створюють мовленнєве середовище вдома, підтримують дитину у виконанні вправ та сприяють закріпленню сформованих навичок у повсякденному житті. Тому фахівець повинен активно залучати батьків до

корекційної роботи, надавати їм рекомендації та пояснювати особливості розвитку їхньої дитини.

Важливим напрямком роботи фахівця з корекції мовлення та порушених сенсорних функцій є *профілактична* діяльність, яка спрямована на попередження виникнення мовленнєвих порушень та вторинних відхилень у розвитку. Вона включає раннє виявлення факторів ризику, проведення розвивальних занять, створення сприятливого мовленнєвого середовища.

Консультативна робота полягає у наданні рекомендацій батькам, педагогам та іншим спеціалістам щодо особливостей розвитку дитини, організації корекційної роботи та створення умов для її ефективного навчання і виховання.

Просвітницька діяльність передбачає поширення знань про особливості мовленнєвого розвитку дітей, причини виникнення мовленнєвих і сенсорних порушень та шляхи їх попередження.

Отже, діяльність фахівця з корекції порушень мовленнєвої і сенсорних систем є складною і багатогранною. Вона поєднує теоретичні знання та практичні навички, необхідні для ефективного виявлення, попередження і подолання мовленнєвих та сенсорних порушень у дітей. Основними завданнями такого фахівця є проведення діагностики, організація корекційно-розвивальної роботи, профілактика порушень, консультування батьків і педагогів, а також участь у міждисциплінарній взаємодії спеціалістів. Комплексний підхід до корекції мовленнєвих і сенсорних порушень, використання сучасних методів і технологій, а також тісна співпраця з родиною та фахівцями різних галузей сприяють підвищенню ефективності корекційної допомоги та забезпечують гармонійний розвиток дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колишкін О. В. Особливості формування професійної культури майбутніх фахівців в галузі спеціальної освіти. *Спеціальна освіта : стан та*

перспективи. *Матеріали Всеукраїнської (заочної) науково-практичної конференції* (17–18 травня 2017 року, Харків) / ред. кол. О. І. Проскурняк, В. Є. Коваленко, А. В. Явтушенко; Департамент науки і освіти, Харків. обл. держ. Адмін., КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласно ради. Харків, 2017. С. 368–371. URL : [file:///C:/Users/valen/OneDrive/downloads/K_Lutsko_H_Potsap_SSPFYMSHIF_FNM_VZNPК_KSPKIO_IL\(1\).pdf](file:///C:/Users/valen/OneDrive/downloads/K_Lutsko_H_Potsap_SSPFYMSHIF_FNM_VZNPК_KSPKIO_IL(1).pdf)

2. Пахомова Н. Г., Пахомова В. А. Інтегративна підготовка фахівця до роботи в умовах інклюзії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2016. Вип. 32(2). С. 36–41. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2016_32\(2\)__8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2016_32(2)__8).
3. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. *Науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків / Укладач О. В. Гаяш.* Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2016. 120 с.
4. Луканьова Л. Корекційна складова частина в освітньому процесі дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»,* Вип. 7, 2025. С. 133–137.
5. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку. *Навчально-методичний посібник / Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Бобренко І. В., Мякушко О. І., Сухіна І. В., Трикоз С. В.* За наук. ред. О. В. Чеботарьової, О. І. Мякушко. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.

Суховієнко Наталя Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, викладач
кафедри початкової і спеціальної освіти,

Литвин Інна Миколаївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри початкової і спеціальної освіти,

Багатченко Анастасія Анатоліївна

студентка 3 курсу
спеціальності 016.01. Спеціальна освіта. Логопедія
Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

ВПЛИВ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ З РАС

Анотація. У роботі розглянуто вплив ігрової діяльності на розвиток комунікативних навичок дітей з розладами аутистичного спектра. Висвітлено особливості їх комунікативних труднощів та обґрунтовано значення гри як ефективного педагогічного засобу розвитку соціальної взаємодії. Проаналізовано можливості використання різних видів ігор та ігрових методик, що враховують індивідуальні особливості, інтереси й потреби дитини з РАС. Підкреслено роль ігрової діяльності у стимулюванні діалогу, формуванні навичок спілкування та покращенні соціальної адаптації дітей.

Ключові слова: ігрова діяльність, комунікативні навички, розлади аутистичного спектра, взаємодія, діти.

Розвиток комунікативних навичок є однією з ключових умов успішної соціалізації дитини та її повноцінної участі у суспільному житті. Особливої актуальності ця проблема набуває у роботі з дітьми з розладами аутистичного

спектра (РАС), для яких характерними є труднощі у встановленні і підтримці соціальних контактів, розумінні невербальних сигналів, ініціюванні та підтриманні спілкування з однолітками і дорослими. Недостатній рівень сформованості комунікативних умінь у дітей з РАС ускладнює їхню взаємодію з оточенням, негативно впливає на процес навчання та адаптацію в освітньому середовищі, може зумовлювати соціальну ізоляцію. Пошук ефективних педагогічних засобів розвитку комунікації у таких дітей є важливим завданням сучасної спеціальної педагогіки та психології. Результатом нашого наукового пошуку стало виокремлення ігрової діяльності як ефективного інструменту з розвитку комунікативних навичок дітей із РАС.

Ігрова діяльність – це природна і зрозуміла для дітей форма прояву себе і своїх інтересів. Разом з тим, гра для дітей із РАС має більш обмежений характер: «Гра у дітей з РАС, часто має повторюваний характер з такими ознаками, як бідність сюжету, бажання грати лише одному, не бажання вносити зміни в гру та інше» [1, с. 146]. Втім, стереотипна гра може стати початком корекційної роботи з дитиною. «Ігрова діяльність є природним середовищем для розвитку емоційної сфери, комунікації та соціалізації, тому важливо досліджувати й розробляти підходи, які сприятимуть залученню дітей з РАС до гри, адаптуючи її до їхніх особливих потреб» [3, с. 25]

Дослідниця Т. Лимарь стверджує, що при виборі ігрової діяльності, як методу формування комунікації, необхідно обов'язково врахувати всі особливості дитини, поставити цілі навчання, опираючись на соціальну значимість і потреби саме цієї дитини, врахувати її інтереси і можливості. Зокрема, у дітей з добре розвиненою мовою, за допомогою гри можна моделювати ведення діалогу, простої бесіди, розповіді; вміння висловлюватися і дослухатися до співрозмовника можна навчати завдяки іграм із сценарієм, шаблони діалогу, які дитина спочатку вивчає, потім вчиться варіювати їх зміст в житті; навичку діалогу і вміння взаємодіяти можна формувати завдяки іграм за столом – лото, меморі, доміно крокодил, дубль та багато інших [1, с. 147-148]. Застосування ігор, в яких використовується інтерес дитини як орієнтир,

стимулюють і заохочують її до активного спілкування з іншими – в таких іграх пасивний підхід замінюється активним [2, с. 100]. Також важливим для розвитку навичок комунікації із оточуючими у дітей із РАС є використання спеціальних методик ігрової терапії, таких як DIR/Floortime, методика PRT – вони можуть полегшувати соціальну комунікації дитини, допомагають їй засвоювати поведінкові навички і навички спілкування, а також емоційно збагачують її.

Таким чином, ігрова діяльність має потужний потенціал для розвитку комунікативних навичок дітей із РАС через свій невимушений характер, різноманітність, широту підбору тематики із врахуванням інтересів і улюблених тем дитини із РАС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лимарь Т. Ігрова діяльність як засіб формування комунікативних навичок у дітей з РАС. In The 11th International scientific and practical conference «European scientific discussion», Potere della ragione Editore, Rome, Italy. 2021. С. 145-149.
2. Мойсеєнко І., Білюк, О., Приходько Т. Аналіз методів та стратегій логопедичної роботи для розвитку мовлення та комунікаційних навичок у дітей з РАС. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, вип. 3 (110), 2024, С. 95-105.
3. Нікітюк В., Сіденко Ю. Ігрова діяльність як засіб формування комунікативної компетентності у дітей з РАС. *Спеціальна освіта та соціальна інклюзія: виклики XXI століття*, матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Запорізький національний університет, 2024, С. 24-26.

Шадюк Ольга Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент

Климчук Мар'яна Валеріївна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Рівненський державний гуманітарний університет

м.Рівне, Україна

ВИЯВЛЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку та висвітлено практичний аспект виявлення рівня їх сформованості. Проаналізовано наукові підходи до розуміння сутності патріотизму як важливої складової морального виховання особистості. Зазначено, що дошкільний вік є сприятливим періодом для формування основ національної самосвідомості, любові до рідного краю, поваги до культурних традицій, державної символіки та історії України. Особливу увагу приділено ролі закладу дошкільної освіти та родини у формуванні патріотичних почуттів дітей. У статті окреслено практичні підходи до діагностики рівня сформованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку та визначено критерії їх оцінювання.

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотичні почуття, діти старшого дошкільного віку, національна самосвідомість, заклад дошкільної освіти, моральне виховання.

У реаліях сьогодення, першочерговим завданням має стати формування нового українця, який діє на основі національних та європейських цінностей. Варто зазначити, що, виховуючи у дошкільнят патріотичні почуття, ми

виховуємо великих і сильних людей, здатних пожертвувати своїм життям заради Батьківщини.

Отож, патріотизм є невід'ємною частиною системи духовних цінностей людини. Він не є вродженим на генетичному рівні, а формується під впливом суспільства. Кожна історична епоха має відповідну форму патріотизму, яка визначається існуючими суспільними відносинами.

Патріотизм у дошкільному віці – це усвідомлення належності до рідної Батьківщини, повага до її історії, культури, мови, символів. Окремі дослідники підкреслюють, що формування національної самосвідомості починається саме в ранньому дитинстві через сімейне середовище, ціннісні орієнтації, специфічні педагогічні впливи [1].

Питання виховання патріотизму є надзвичайно багатограним через його комплексні функції, а тому однаково важливим для всіх ступенів освіти, починаючи з дошкільної освіти. Патріотичні почуття не формуються самі собою, вони є результатом тривалого виховання людини. Виховання національно-патріотичного ставлення дітей по суті є дуже складним процесом, який потребує озброєння вихователів закладів дошкільної освіти належним методичним інструментарієм та усвідомлення ними необхідності та важливості такої роботи, особливо для дітей дошкільного віку внутрішньо переміщених осіб [3].

Виховання патріотизму – надзвичайно складне завдання, особливо для дітей дошкільного віку. Однак значною мірою ця складність виникає при спробі передати дітям «дорослу» любов до Батьківщини. Як період становлення особистості дошкільний вік має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів, зокрема патріотизму [2].

Здійснивши теоретичний аналіз дослідження проблеми патріотичного виховання дітей дошкільного віку, ми виявили, що дане питання, сьогодні, постало надзвичайно гостро. Зважаючи на масштабні військові дії, які ведуться практично по всій території України – питання патріотичного виховання дітей дошкільного віку набуло величезної актуальності.

Метою експериментального дослідження було виявити рівень патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Завдяки узагальненню наукових досліджень (І. Бех, К. Журба, К. Чорна, І. Шкільна та ін.) визначено структуру патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку, що представлена взаємопов'язаними компонентами: когнітивним; емоційно-ціннісним; поведінковим.

На основі визначеної структури патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку, завдяки узагальненню напрацювань учених з досліджуваної проблеми (І.Бех, С. Волошин, К.Журба, О. Квас, М. Качур, К.Чорна, І.Шкільна та ін.) нами було визначено критерії та показники патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку до кожного компоненту, а саме:

Когнітивний компонент з критерієм – уявлення про патріотизм та показниками: уявлення про сутність патріотизму та його складники – любов до Батьківщини, до людей, до країни; знання й уявлення про національну символіку, державні свята; народні й сімейні традиції, історичні події, видатних людей країни, свої права та обов'язки.

Емоційно-ціннісний компонент з критерієм – бажання проявляти патріотизм та показниками: почуття любові до Батьківщини, до людей, до країни; ціннісне ставлення до родини; поцінування історії своєї сім'ї, гордість за досягнення країни; позитивне ставлення до традицій свого народу, державної мови.

Поведінковий компонент з критерієм – прояв патріотизму у поведінці та показниками: прояв любові до Батьківщини, до людей, до країни, участь у народних і сімейних традиціях, колективних патріотичних заходах; дотримання суспільно корисних правил у різних видах діяльності.

Згідно до виділених компонентів критеріїв і показникам патріотичної вихованості були підібрані діагностичні методики:

Когнітивний компонент досліджувався на основі проведення опитування дітей на тему: «З чого починається Батьківщина?» та методики «Незакінчені речення».

Для дослідження емоційно-ціннісного компоненту застосовувалася діагностична методика «Як любити Батьківщину».

Поведінковому компоненту відповідала методика «Я – патріот».

На основі вивчення та обґрунтування усіх підібраних нами діагностичних методик, ми виявили рівні сформованості когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів, які складають основу патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Так, за результатами виявлених нами рівнів сформованості кожного із компонентів можна зробити висновок, що найгірше сформований у дітей старшого дошкільного віку когнітивний компонент, а найкраще – емоційно-ціннісний. Це свідчить про те, що емоційно діти відчують любов до Батьківщини, але їм бракує знань, які б направляли їх дії в правильне русло, діти мають невисоку активність патріотичної діяльності, і не повністю сформовані мотиви цієї діяльності.

Отже, на основі сформованості усіх компонентів патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку, нами було виявлено рівень патріотичної вихованості дітей експериментальної та контрольної груп.

Так, до високого рівня нами віднесено 4 (33,3 %) дітей експериментальної та 5 (33,3 %) дітей контрольної груп, до середнього рівня ми віднесли 5 (41,7 %) дітей експериментальної та 7 (46,7 %) дітей контрольної груп. Решта, а саме: 3 (25,0 %) дітей експериментальної та 3 (20,0 %) дітей контрольної груп отримали низький рівень сформованості патріотичної вихованості.

Зважаючи на такі результати, актуальність даного питання полягає в необхідності патріотичного виховання, починаючи вже з дошкільного дитинства. Це зумовлено тим, що у цей період починається процес формування культурно-ціннісної орієнтації духовно-етичної основи особистості, культурно-національної самоідентичності, розуміння себе як частини світу, розвиваються такі психологічні процеси, як емоції, почуття, мислення. Найчастіше окремі аспекти морально-патріотичного виховання дітей представлені лише в окремих видах діяльності, але системи, що відображає це питання, немає. Це природно, оскільки зміст патріотичних почуттів багатогранний. Виховання у дітей

дошкільного віку патріотизму, відданості праці, зміцнення національності та активної громадянської позиції є загальноукраїнським питанням.

Отже, виховання патріотичних почуттів має бути серцевиною освітнього процесу для формування в дітей високої патріотичної свідомості, почуття вірності й любові до Батьківщини, готовності служити їй, стати на її захист, визнання пріоритету суспільних і держаних інтересів над особистими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Журавко Т. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку: теоретичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип.28. Т.1. С. 264-267
2. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку. URL: <https://dnz27.edu.vn.ua/uploads/tiger-1666346650.pdf>
3. Філімонова Т. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 27, том 5, 2020. С. 163-166.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

УДК 519.8

Ярецька Наталія Олександрівна

кандидат фізико-математичних наук, доцент

Марчук Андрій Ростиславоич

кандидат технічних наук, доцент

Університет економіки і підприємництва

м. Хмельницький, Україна

Міхалець Олег Вацлавович

викладач

Ярецький Валерій Дмитрович

студент

Хмельницького торговельно-економічного фахового коледжу

Державного торговельно-економічного університету

м. Хмельницький, Україна

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В ОПОДАТКУВАННІ

Анотація: Застосування математичного моделювання у податковій сфері дозволяє формалізувати складні економічні процеси, пов'язані з формуванням і функціонуванням податкової системи, а також допомагає оцінювати наслідки різних податкових рішень. Розглянуто ряд моделей опису податкових надходжень, що допоможуть підвищити ефективність державного управління у податковій сфері.

Ключові слова: багатофакторна функціональна модель, лінійна регресійна модель, мультиплікативна модель, імітаційне моделювання, прогнозування податкових надходжень.

Математичне моделювання у податковій сфері є важливим інструментом сучасного економічного аналізу та державного управління. Його застосування дозволяє формалізувати складні економічні процеси, пов'язані з формуванням і функціонуванням податкової системи, а також оцінювати наслідки різних податкових рішень. Використання математичних моделей дає можливість дослідникам і державним органам аналізувати взаємозв'язки між податковими ставками, податковими надходженнями, економічною активністю суб'єктів господарювання та рівнем тінізації економіки.

Податкова система будь-якої держави є складною динамічною структурою, у якій взаємодіють різноманітні економічні агенти: домогосподарства, підприємства та органи державної влади.

У найпростішому випадку податкові надходження можуть бути представлені функцією від податкової ставки та податкової бази. Формально це можна записати у вигляді залежності:

$$T=t \cdot B(t),$$

де T – загальний обсяг податкових надходжень, t – податкова ставка, $B(t)$ – податкова база, яка сама залежить від величини податкової ставки.

Такий підхід відображає одну з ключових ідей податкової теорії: зміна ставки податку впливає не лише на величину платежу, а й на економічну поведінку платників податків.

Для більш точного математичного моделювання податкової системи доцільно використовувати багатофакторну функціональну модель [1], у якій обсяг податкових надходжень залежить від сукупності макроекономічних та інституційних факторів. Узагальнений вигляд такої моделі можна подати у вигляді функції:

$$T=f(t, Y, P, C, E, S, A),$$

де T – загальний обсяг податкових надходжень до державного бюджету; t – середній рівень податкових ставок у економіці; Y – валовий дохід або валовий внутрішній продукт (ВВП), що формує податкову базу; P – прибутковість підприємств (сукупний прибуток суб'єктів господарювання); C – обсяг споживання товарів і послуг населення; E – рівень зайнятості населення; S – частка тіньової економіки; A – ефективність податкового адміністрування.

Для кількісного аналізу ця залежність часто конкретизується у вигляді лінійної регресійної моделі [1].

У деяких дослідженнях застосовують мультиплікативні моделі [1], які краще відображають взаємодію економічних факторів. Такі форми дозволяють оцінити еластичність податкових надходжень за кожним фактором, тобто показують, на скільки відсотків зміняться бюджетні доходи при зміні певного показника на 1%.

Одним із класичних прикладів використання математичного моделювання у податковій сфері є аналіз залежності між рівнем оподаткування та бюджетними надходженнями. При підвищенні податкових ставок надходження до бюджету спочатку зростає, однак після певного критичного значення може почати зменшуватися. Це пояснюється тим, що надмірне податкове навантаження стимулює скорочення економічної активності, ухилення від оподаткування або перехід діяльності у тіньовий сектор. Для опису цього явища використовуються нелінійні функції [1], які дозволяють визначити оптимальний рівень податкового навантаження.

Більш складні математичні моделі [1 - 3] враховують багатокomпонентну структуру податкової системи. У таких моделях податкові надходження розглядаються як функція від кількох змінних: рівня доходів населення, прибутку підприємств, обсягу споживання, рівня зайнятості та інших макроекономічних показників. Для аналізу таких залежностей широко застосовуються методи економетрики, зокрема регресійний аналіз, системи одночасних рівнянь та методи оптимізації.

Особливу роль у податковому моделюванні відіграють імітаційні моделі [2]. На відміну від аналітичних моделей, які намагаються описати систему за допомогою чітко визначених математичних функцій, імітаційні моделі відтворюють поведінку економічних агентів у штучно створеному середовищі. У межах таких моделей можуть враховуватися індивідуальні характеристики платників податків, їхня реакція на зміни податкової політики, а також інституційні особливості функціонування податкових органів. Це дозволяє більш точно оцінювати можливі наслідки реформ у податковій системі.

Ще одним напрямом застосування математичного моделювання є прогнозування податкових надходжень [3]. Прогнозні моделі використовуються при формуванні державного бюджету та фінансовому плануванні. Вони базуються на статистичних даних попередніх періодів і враховують тенденції розвитку економіки. Для цього застосовуються методи часових рядів, зокрема авторегресійні моделі [1], експоненційне згладжування та інші статистичні підходи. Такі моделі дозволяють оцінити ймовірні обсяги надходжень до бюджету за різних сценаріїв економічного розвитку.

У сучасних умовах цифровізації економіки математичне моделювання дедалі частіше поєднується з технологіями аналізу великих даних. Податкові органи накопичують значні обсяги інформації про фінансові операції, доходи та витрати платників податків. Використання алгоритмів машинного навчання [4] дозволяє виявляти приховані закономірності у цих даних, оцінювати ризики ухилення від оподаткування та підвищувати ефективність податкового адміністрування. Таким чином, математичні моделі стають основою інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень у сфері податкової політики.

Важливим аспектом податкового моделювання є оцінювання ефективності податкових реформ. Перед впровадженням змін у законодавстві необхідно оцінити їх можливий вплив на економічну активність, інвестиційний клімат та бюджетні доходи. Математичні моделі дозволяють створювати альтернативні сценарії розвитку подій і порівнювати їх результати. Завдяки цьому державні

органи можуть обирати такі варіанти податкової політики, які забезпечують баланс між фіскальними інтересами держави та стимулюванням економічного зростання.

Отже, математичне моделювання відіграє важливу роль у дослідженні та вдосконаленні податкових систем. Воно дозволяє системно аналізувати складні економічні процеси, прогнозувати результати податкової політики та оптимізувати механізми формування бюджетних надходжень. Подальший розвиток цього напрямку пов'язаний із розширенням використання економетричних методів, комп'ютерного моделювання та технологій аналізу даних, що сприятиме підвищенню ефективності державного управління у податковій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Диха М.В. Мороз В.С. Економетрія: навчальний посібник. К.: «Центр учбової літератури», 2023. 206 с.
2. Зінов'єва О. Г., Шаров С. В., Паламарчук І. П. Імітаційне моделювання та моделювання систем: навчальний посібник. Запоріжжя : ФОП Однорог Т.В., 2025. 203 с. https://www.tsatu.edu.ua/kn/wp-content/uploads/sites/16/posibnik_imms_print1.pdf
3. Огренич, Ю., Меньяло, В., & Забеліна, Д. Податкове планування та прогнозування на підприємствах: теоретико-методичні засади, особливості та напрями вдосконалення. *Сталий розвиток економіки*. 2024. №4(51). с. 27-36. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-51-4>
4. Rydning D. R. J. G. J. The digitization of the world from edge to core, Framingham: International Data Corporation, 2018. 1-28 p. <https://www.seagate.com/files/www-content/our-story/trends/files/idc-seagate-dataage-whitepaper.pdf>

PHILOLOGY AND JOURNALISM

УДК 81'255.4:659.131.7

Грек Антоніна Євгенівна

студентка кафедри лінгвістики та перекладу

Колісниченко Тетяна Вікторівна

к. філол. н., доцент,

доцент кафедри лінгвістики та перекладу факультет іноземних мов

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ РЕКЛАМНИХ СЛОГАНІВ

Анотація. У дослідженні проаналізовано лінгвістичні характеристики рекламного дискурсу та стратегії перекладу англomовних слоганів. Виявлено частотність використання дослівного перекладу, адаптації та транскреації. Розкрито особливості міжмовної трансформації рекламних повідомлень та встановлено закономірності їхнього функціонування при відтворенні в українському лінгвокультурному просторі.

Ключові слова: рекламний дискурс, рекламний слоган, стратегії перекладу, транскреація, адаптація, лінгвокультурний простір.

У сучасній лінгвістиці рекламний дискурс розглядається як багатогранний комунікативний феномен, що поєднує в собі мовні, когнітивні та соціокультурні аспекти з метою цілеспрямованого впливу на реципієнта. Ключовим елементом цієї системи є рекламний слоган – стисла, лаконічна та змістовно насичена фраза, яка виступає квінтесенцією бренду та його філософії. Актуальність дослідження лінгвістичних особливостей англomовних слоганів та

стратегій їхнього перекладу на українську мову зумовлена процесами глобалізації, розширенням світового ринку та необхідністю збереження прагматичного ефекту рекламного повідомлення при міжмовній адаптації. Вивчення способів відтворення стилістичних фігур, гри слів та культурних конотацій у перекладі дозволяє не лише глибше зрозуміти природу рекламної комунікації, а й виявити найбільш ефективні методи подолання лінгвоетнічного бар'єру в межах сучасного медіапростору.

Об'єктом дослідження виступають слогани в рекламному дискурсі. *Предмет* дослідження – лінгвістичні та стилістичні особливості англomовних рекламних слоганів та стратегії їхнього перекладу на українську мову. *Мету* дослідження вбачаємо в аналізі закономірностей міжмовної адаптації слоганів у сфері комерційної комунікації.

Як лаконічна та експресивна мовна одиниця, слоган спрямований на модифікацію когнітивного простору споживача, спонукаючи його до конкретної поведінкової реакції. У сучасному медіапросторі слоган не лише інформує про товар, а й конструює ідентичність споживача, створюючи міфологізовану реальність соціального успіху чи комфорту. Ефективність слогану залежить від його здатності «вкарбовуватися» у пам'ять, що досягається через специфічну ритмічну організацію та використання сугестивних лінгвістичних засобів. Отже, слоган виступає центральним елементом рекламного дискурсу, акумулюючи в собі ключову ідею бренду та виконуючи стратегічну функцію впливу на реципієнта.

Базою для лінгвістичного аналізу внутрішньої структури слоганів залишається теорія функцій мови Р. Якобсона (1960), де особлива роль відводиться поетичній та конативній функціям, що пояснюють специфіку прямого впливу на адресата та особливу естетичну організацію рекламного тексту. Фундаментальне значення для розуміння природи рекламного гасла мають праці Ч. Сендиджа, В. Фрайбургера та К. Ротцолла (1989), які розглядали слоган як ключовий елемент творчої стратегії та своєрідну «мовну торгову марку», що забезпечує ідентифікацію бренду. У свою чергу, К. Бове та В. Аренс

(1995) деталізували функціональне навантаження слоганів, акцентуючи увагу на їхній здатності забезпечувати наступність рекламних кампаній та високу швидкість запам'ятовування бренду цільовою аудиторією. З точки зору залучення уваги, Шон Бріерлі (2005) акцентує на атрактивній функції слоганів, вказуючи, що мовні експерименти в них допомагають порушити автоматизм сприйняття та змусити аудиторію запам'ятати бренд [2, с. 15].

Сучасний погляд на проблему представлений у дослідженнях М. Бріоні (2014), який аналізує лаконічність та граничну семантичну щільність рекламних гасел як необхідну умову їхньої ефективності в умовах перенасиченого інформаційного простору [3, с. 62]. Згідно з концепцією Д. Огілві (2019), слоган є ритмічно організованою фразою, що виконує роль мнемонічної формули та ефективно «вкарбовується» у пам'ять цільової аудиторії [5, с. 34].

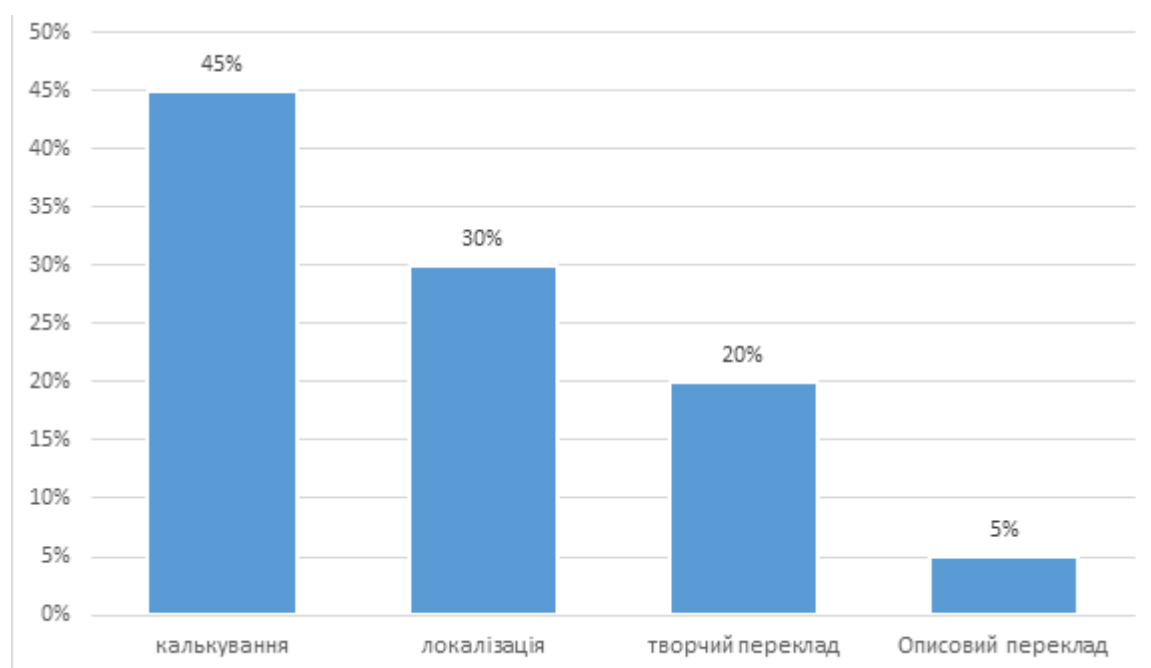
Практичний аналіз рекламних слоганів дозволяє розглядати їх як інституційний феномен, глибоко інтегрований у сфери маркетингу, мас-медіа та економіки. У межах даного дослідження основна увага приділялася мультимодальності слоганів, що виявляється у складній взаємодії вербального тексту з візуальними та звуковими образами для створення цілісного рекламного повідомлення.

Аналіз фактичного матеріалу продемонстрував розмаїття підходів до міжмовної адаптації залежно від сфери функціонування бренду. Матеріалом дослідження виступили 150 англomовних рекламних слоганів та їхні українські відповідники у сферах спорту, продуктів харчування, техніки та світових брендів.

У спортивному сегменті слоган бренду Nike "*Just Do It*" відтворюється дослівно як «Просто зроби це», тоді як бренд Under Armour зі слоганом "*I Will*" вимагає транскреації – «Я зможу», де акцент зміщується з майбутнього часу на вольову дію. У харчовій індустрії компанія McDonald's використовує адаптований варіант «Я це люблю» для слогану "*I'm Lovin' It*", а бренд KFC вдається до повної творчої трансформації ідіоми "*Finger Lickin' Good*" у заклик

«Оближи пальці». Технологічний гігант Apple зберігає лаконічність через калькування *"Think Different"* – «Думай інакше». Натомість бренд Maybelline потребує застосування описового перекладу, де фраза *"Maybe she's born with it"* («Можливо, це природна краса, а можливо – косметика Maybelline») трансформується у концепт *"природньої краси"*, оскільки англійське «born with it» (народилася з цим) розгортається у зрозуміле «природна краса», щоб зберегти логічний зв'язок із брендом та є більш зрозумілим для цільової аудиторії в Україні.

Статистичний аналіз досліджуваного корпусу слоганів дозволив встановити загальну частотність використання різних способів перекладу.

Рис. 1. Стратегії перекладу англомовних слоганів.

Як видно з рис. 1, домінуючою стратегією при перекладі англомовних слоганів є дослівний переклад (45%), що вказує на прагнення до максимальної еквівалентності та збереження глобального впізнаваного образу бренду. Майже третина вибірки (30%) припадає на адаптацію, що свідчить про необхідність врахування граматичних норм української мови. П'ята частина досліджуваних одиниць (20%) потребувала транскреації, що характерно для слоганів з високим

рівнем метафоричності. Мінімальний показник описового перекладу (5%) підтверджує специфіку жанру слогану, де перевага завжди надається лаконічності над деталізацією.

Висока частотність дослівного перекладу зумовлена універсальністю багатьох рекламних концептів та прагненням брендів до глобальної ідентичності. Адаптація та транскреція використовуються рідше, але є критично важливими, коли оригінал містить гру слів, культурні реалії або ідіоми, які неможливо передати буквально без втрати прагматичного ефекту.

Рекламний дискурс є динамічною системою, де кожна мовна одиниця підпорядкована сугестивній меті. Ефективність перекладу слоганів залежить від балансу між збереженням оригінального змісту та його адаптацією до лінгвокультурних особливостей українського споживача, де на зміну агресивному впливу приходить дискурс соціальної відповідальності та "нової щирості".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bove, C. L., Arens, W. F. (1995). *Contemporary Advertising*. Homewood: Irwin, с. 245-270.
2. Brierley, S. (2005). *The advertising handbook*. London: Routledge, Pp. 12-45.
3. Briony, M. (2014). *Advertising Copywriting*. London: Laurence King Publishing, с. 54-82.
4. Jakobson, R. (1960). *Linguistics and Poetics*. New York: Mouton, с. 350-377.
5. Ogilvy, D. (2019). *Ogilvy on advertising*. London: Prion Books, Pp. 12-38.
6. Sandage, C. H., Fryburger, V., Rotzoll, K. (1989). *Advertising Theory and Practice*. New York : Longman, Pp. 112-145.
7. Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Power*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-07299-3>.

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

DOI: <https://doi.org/10.64828/conf-106-2026-4>

УДК 321.01:1(430)

Стрелецький Арсен Андрійович

аспірант ОНП-1

за спеціальністю «Філософія»

Національного університету

«Києво-Могилянська академія»

ПЕРСОНАЛІЗОВАНА ІСТОРІЯ ЧИ ЦЕЗАРИЗМ?

ДО ШПЕНГЛЕРІВСЬКОГО ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. У статті аналізується концепт цезаризму німецького мислителя Освальда Шпенглера. Порівнюється із іншими схожими ідеями політичних мислителів та істориків та здійснюється критичний огляд концептів цезаризму та суспільного класу «Смеркання Європи». Згадано основні моменти фаустівської душі та проаналізовано намагання виходу за рамки політичного простору.

Ключові слова: цезаризм, Освальд Шпенглер, клас, фаустівська душа.

Німецька політична традиція після 1871 року мала за свою основу добре визначену та стабільну форму. Аристократія, яку спершу вважали прототипом партикуляризму, стала фундаментальною силою для краху німецької політичної роз'єднаності, а подальша суспільно-політична діяльність на будь-яких рівнях мала об'єднавчий центр на основі фігураційних практик,

сформованих також самою аристократією [7, 54-56]. Важливим постає питання політичної форми, адже поступово сформовані різномірні генеалогічні роди у кожному курфюрстві, королівстві чи князівстві мали окрему історію становлення. Очевидно, що Німецька імперія була об'єднана, як висловився К. Ясперс, «шляхом насилля» [9, 237], тобто завдяки сильній руці Залізного канцлера. Але політична форма, яка спершу відображалася монархією із чіткими правилами та традиціями, стала пригинатися під тиском цілковито нових сил, що мали відображення у політиці Європи завдяки масам.

Політична форма Освальда Шпенглера розуміється через його уявлення про культурну душу. Вона є живою, а тому не зводиться до чіткої каузальності чи математичної строгості. Людська історія тому не може бути безособовою і до того ж не є глобальною. Вона залежить від унікальних культурних душ, які імпліцитно впливають на все подальше становлення, виражаючись для зовнішнього по відношенню до культури спостерігача лише у символах. Це формує погляд на політику через своєрідне бачення поступового становлення історичної сили. Для культурних душ її вираження відбувається у суспільних класах: для фаустіанства шлях починається із аристократії та духовенства — муштра і освіта. Вони не можуть існувати вічно, адже сутнісна умова — це історична реалізація. Це поняття класу не є позначенням якоїсь професійної активності, тим більше воно не розуміється і у марксистському сенсі. Це радше метафізичне відображення суспільства, яке притаманне будь-якій культурній душі. Сам Шпенглер писав: «Культура та клас — взаємозамінні поняття: вони виникають як єдність і як єдність гинуть.» [8, 332 с.]

Так набувається особлива політична форма у державі, яка тягнеться надалі із тривалою традицією. Селянство ж — «безособистісна маніфестація» [8, 333 с.], адже село — «великий символ осілості». [8, 90 с.] Шпенглер другий том «Смеркання Заходу»¹ починає із символічного використання образу рослини, який надалі простежується у всій праці. Так село порівнюється із нею,

---

¹ такий варіант перекладу, який зберігає всі нюанси німецького концепту, запропонували українські доктори філологічних наук Лановик, М. та Лановик, З.

адже воно пускає коріння у ґрунт. Це надає йому статус вічності, природного гешталту; місто стає прототипом історичного гешталту. Сам народ в державі є як селянство: він осідає на конкретній території, тоді як задля своєї політичної реалізації та історичного становлення йому необхідна дія. Шпенглер переконаний, що Рим зобов'язаний своїм місцем у історії не «римському народу», а «тому класу, який привів його у форму...» [8, 409-401 с.]

Отже, політика діє лише історичними класами. Навіть верхівка є частиною традиції якогось із них. Домінантна політична форма залежить так само від культурної душі, як від неї залежать і спосіб мислення, і найпростіше існування. Шпенглер переконаний, що для фаустівської епохи континентальні держави мають за найбільш основну свою політичну форму конституційну монархію. Принаймні так було у часи зародження його перших ідей «Смеркання Заходу». Іманентна душа культури матеріалізується через класи у політичних режимах, а конституційна монархія як найбільш відповідна політична форма пояснюється важливістю поступового розвитку, де зберігаються і воля народів, і історична особливість душі. Генеалогічне становлення як неперервна традиція політичної форми відтворюється у династіях європейських родів. Це відображення історії для політики як такої. Ми бачимо роди князів та королів, які ведуть свій лік з часів утворення відповідної для них політичної форми. Важливим є династія, адже у ній зберігається вся минула історична традиція політичного. Для європейців надто важко від неї відмовитися, і тому навіть у країнах, де аристократичного класу вже немає, а королі були замінені президентами, традиція збереження цінності минулого для історичної політичної форми залишилася. Саме тому можна побачити ведення переліку у числовому позначенні президентів.

Але це є характеристикою виключно фаустівської душі. Ця культура у собі носить незмінну рису постійного прагнення до боротьби із самим собою. Вона прагне до універсальності, наділена всезагальністю і перманентно динамічна. Кожна культурна душа володіє виключно їй притаманними рисами, які ні одна інша повноцінно зрозуміти не може, а має змогу лише мимохить

помітити проявлення чужої через розпізнавання символів. Людина переживає унікальний досвід у межах власної культури, і основоположним моментом тут є доля як феномен виключно життя, а не штучної каузальності. Фаустівська душа — це наша Західна культура, адже самі її представники прагнуть до постійного виходу за свої власні межі. Фаустіанець усвідомив безмежність світу, але тим самим він зрозумів, що самотній у ньому. Набувається справжній «світовий страх, як чисто людський страх перед смертю». [7, 166 с.] Першим, найбільш очевидним символом є спосіб виходу за свою локальність. Вікінги були ведучими носіями фаустівської душі. Вже у зачатках нашої культури можна простежити прагнення вийти за межі локального ойкосу. Останній у свій час був фундаментально важливим для аполлонічної душі. Символом ж фаустівської є безмірна просторовість, де «відчувається безмежна самота» [7, 186 с.]; основним місцем стає Валгалла, а не Олімп. Ми усвідомлюємо світову безкінечність і все одно пробуємо її побороти. Ясперс це назвав спробою вийти за трансцендентність, яка характерна будь-якій людині в силу її обмеженості як живої істоти:

«Якщо людина вважає, що може охопити поглядом ціле і відмовляється переслідувати конкретні, доступні їй у світі мети, вона хіба що перетворює себе на бога — втрачає своє ставлення до трансцендентності.» [9, 232] Та фаустіанець все одно пробує покинути межі свого обитовательства, як і виходити за межі часової обмеженості.

Валгалла є «ніде», так само, як і кінець простору знаходиться «ніде». Шпенглер констатує нашу «закинутість у світ» як характерну рису виключно фаустівської душі. Інші ж або визнаються локальністю як «тут» і «зараз» (аполлонічна), або як простір обмеженого consensus'у спільноти (магічна). Сам же Фауст Гете бачить і усвідомлює безмежність і тим самим розуміє цілковиту відкритість себе, впадаючи у безмірний, як і світ, смуток:

І йду, було, у поле, в ліс,
У тузі солодко-бентежній,
І розливаюсь морем сліз,
І світ встає в мені безмежний! [3, 27 с.]

Проте політична криза, яка є характеристикою цивілізації, — це завершення життєвого циклу культурної душі. Перший її фактичний прояв простежується у понятті «маси» як нового діяча на історичному полі народу. Але надалі ми простежуємо ще більш жахливий момент, який Шпенглер називає цезаризмом.

Цезаризм приходить на заміну великим політичним формам. Це проявлення одноосібної влади у повному її обсязі. Культура формує в собі надперсональні критерії, які в результаті знищують її саму. Фаустівська душа, маючи за основу просторовий символ безмежності, переносить його на концепт політичного, де цезаризм проявляється як крайня форма, охоплюючи весь політичний простір своєю сутністю. В результаті відбувається цілковитий занепад культури, адже вона як потік життя у такому випадку не лише закріплення у рамках механістичності, а й втрачає будь-який альтернативний прояв через підкорення мас цезаризму.

«Маса – це кінець, радикальне ніщо.» [8, 358 с.] Шпенглер зазначає, що немає нічого більш характерного для занепаду, ніж виникнення цілковито позбавлених форми сил. Маси є останнім класом міста, який, проте, нічого не пропонує, а є лише надзвичайно потужною, проте хаотичною силою. Якщо кожен історичний клас передбачає той суспільний лад у державі, який характерний йому: аристократія — феодалізм, бержуазія — капіталізм; маси, проте, можуть лише нівелювати всю поверхню історії політичної спільноти і віддати її в руки новому цезарю. Так підійшла до кінця аполлонічна; так загине і фаустівська душа. «Історичним фактом залишається лише прискорений демонтаж форм, що сходять до сивої давнини, що розчищає дорогу цезаріанським силам.» [8, 419 с.] Маси відкривають дорогу цезаризму як

одноосібному правлінню без історичності класів, а отже, і без політичної форми.

«Цезаризмом я називаю такий спосіб управління, який, незважаючи на всі державно-правові формулювання, знову абсолютно безформний за своєю внутрішньою сутністю. Не має ніякого значення те, що Август у Римі, Хуанді в Китаї, Амасіс в Єгипті, Алп-Арслан в Багдаді вдягають становище, яке вони займають, стародавніми позначеннями. Дух усіх цих форм помер. ... Це повернення зі світу завершених форм до первісності, до космічно позаісторичного. На місце історичних епох знову приходять біологічні періоди.» [8, 431 с.]

Маси не могли виникнути ніде, окрім світових міст. Вони стають центром цілковитого розмиття культурної цінності. Спершу міста насправді різні і дуже цінні, адже у них розвиваються наука і філософія. Тут виростають величні уми і формується абсолютно унікальна історія культурної душі. Села ж неісторичні, бо вони вічні, проте у них є позитивна риса: людина ніколи не зможе стати частиною деструктивної маси тут. Міста з часом починають універсалізувати життя. Вони вбирають у себе все більші та більші маси людей. Місто віддаляється від землі через свій ріст угору, і люди, які попадають під його спокусу, можуть більше ніколи не покинути його. Так народжуються мегаполіси, а відчуття долі, яке є екзистенційно необхідне для культури, замінюється необхідністю сліпої каузальності. «Можна заїхати куди завгодно, і всюди знову знайдеш ті самі Берлін, Лондон та Нью-Йорк...» [8, 108 с.] Ритм життя у місті змушує людей втрачати власну автентичність; культуру помалу вбивають: «Стиль у культурах — це буття пульсу самоздійснення. Нині виникає — якщо можна вживати це слово — цивілізований стиль як вираз остаточності.» [8, 109]

Після втрати самобутності для культури немає вже нічого позитивного. Вона перейшла у свою останню, зимову фазу життя, і за нею залишається лише віддатися своєму цезарю. Останніх привели маси, а вони не могли б мати своє втілення у політиці, якби їхня воля не реалізувалася через демократію.

Демократія, як пише Стюарт Хьюз у своїй книзі про Шпенглера, «аж ніяк не є політичним благословенням, а головним агентом руйнування культурних цінностей. Функціонуюча демократія є неможливою: те, що наївні ентузіасти називають демократією, є не більше ніж хаотичним перехідним режимом – тимчасовою зупинкою на шляху до цезаризму.» [6, 102 с.] Це поширене переконання було відоме ще в часи Аристотеля. Але лише після широкої індустріалізації і у переході політики з виключно привелійованих класів до широкої залученості всього народу, можна насправді охопити великі країни із безмежними просторами, як це і личить фаустівській душі, під егідою однієї політичної сили. Курт Зонтгаймер описував уявлення німців про політичне керівництво так: «Але вождь — це не будь-хто, якої б влади над підданими він не набув на підставі політичного положення й сили. У специфічній термінології німецького націоналізму вождем може іменуватися лише той, хто був приведений до влади народом і промовистими успіхами легітимізував свою особу.» [5, 209]

Цезаризм, як втрата будь-якої історичної традиції у політиці, не може вести конструктивну та життєрадісну боротьбу. За ним залишається лише війна на винищення. Шпенглер розуміє, що прихід цезаризму ознаменує перехід лише до «приватної історії, приватної долі, приватного честолюбства». [8, 434 с.] Тут вже немає цінностей та ідеалів, а лише егоїстичні інтереси цезаря, який не зупиняться на своєму шляху до моменту, поки всі не підкоряться його індивідуальній волі.

Війни цезаризму будуть найкривавішими, бо не буде розрізнення між своїми і чужими. Є лише маса, яка сліпо, як робот у механістичному світі, виконує накази одноосібного правління. Це війни без будь-якого сенсу, адже вони «безформні». [8, 434] Відбудеться одночасно спроба відмовитися від усіх війн, але тим самим це призведе до все більшого зростання шансу виникнення чергового цезаризму. Стюарт Хьюз описує війни епохи цезаризму так:

«На відміну від старих війн між національними арміями, це будуть битви особистих послідовників, згрупованих навколо природжених лідерів, рідкісних

військових та політичних талантів – нових Цезарів. Бо цезаризм – справжня світова тиранія після показних та швидкоплинних генеральних репетицій Александра чи Наполеона – стане провідним явищем нової епохи. Зі своїми відданими загонами озброєних послідовників Цезарі боротимуться за панування над світом, тоді як маса людства спостерігатиме з розгубленістю, апатією чи покірністю, готова беззаперечно прийняти долю, яку нав'яже жменька переможних солдатів. Зрештою, один із Цезарів перемаже всіх своїх суперників і встановить універсальну імперію.» [6, 84 с.]

Ганна Арендт такого шпенглерівського цезаря би назвала «тоталітарною особистістю». [1, 355 с.] Ця індивідуальність не може бути замінена, адже організація влади в державі, яка повністю втратила всю свою історично сформовану форму, не має ніякого субстрату, окрім цієї одиниці. Шпенглер помітив, що оволодіння безкраїм простором є характерним для фаустівської душі, а тоталітарна особистість Арендт — це фактичне втілення того, як одна особистість повністю заволоділа всім політичним простором.

«У центрі руху, що приводить його у дію, перебуває вождь.» [1, 423 с.] Арендт в книзі про суд над Айхманом показує фактично на прикладі конкретної людини, як насправді політична воля повністю пояснюється волею однієї тоталітарної особистості. Айхман неодноразово повторював, що «слова фюрера мали силу закону» [2, 185 с.], і ми бачимо, що всю тоталітарну систему не можна визначити як строго ієрархічну, адже «воля фюрера» опановує однаково всі прошарки населення і всі політичні рівні. Вона є одночасно всюди.

Сама Арендт, яка покинула Німеччину через прихід до влади націонал-соціалістів, писала про Айхмана таке: «Чи визнав би він себе винним, якби його звинуватили у співучасті в убивстві? Можливо, але, напевне, додав би важливі застереження. Його дії були злочином лише з сьогоденної точки зору, а сам він завжди був законослухняним громадянином, тому що накази Гітлера, які він, без сумніву, виконував якнайкраще, мали у Третьому Райху «силу закону». ... Ті, хто нині каже, що Айхман міг би діяти інакше, просто не знають або вже забули, яким усе було тоді.» [2, 52-53 с.]

Постає одне єдине питання: чи справді для Шпенглера будь-яка індивідуалізована політика є рисою цезаризму? Адже надалі, коли він завершує підрозділ і переходить до «філософії політики», наголошує: «Великий державний діяч — це садівник свого народу», [8, 445 с.] — а «справжній державний діяч — це персоналізована історія, її спрямованість». [8, 443 с.] Звісно, що тут йдеться про політика, який об'єднує у собі весь народ точно так само, як це роблять цезарі. Єдиною різницею є, проте, що ці політики несуть на своїх плечах конкретну політичну форму, мають націленість на чітку мету, а не ставлять власні егоїстичні інтереси понад рамки національної цінності. Для Шпенглера політик, який об'єднує у своєму лику народ і веде його за собою, а не строго охоплює весь простір політичної форми держави, є істинним проявленням політичного лідера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. Київ: Дух і Літера, 2005.
2. Арендт Х. Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла. Київ: Дух і Літера, 2021.
3. Гете. Й. В. Фауст. Київ: Видавничий союз «Андронум», 2021.
4. Еліас Н. Про німців. Київ: Юніверс, 2010.
5. Зонтгаймер К. Як нацизм прийшов до влади. Київ: Дух і Літера, 2009.
6. Hughes, H. Oswald Spengler: a critical estimate. New York: Charles Scribner's Sons, 1962.
7. Spengler, O. The Decline of the West: in 2 vols. New York: Alfred A. Knopf Incorporated, 1926. Vol. 1.
8. Spengler, O. The Decline of the West: in 2 vols. New York: Alfred A. Knopf Incorporated, 1928. Vol. 2.
9. Jaspers K. Vom Ursprung und Ziel der Geschichte. München: Verlag R. Piper und Co., 1960.

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

DOI: <https://doi.org/10.64828/conf-106-2026-1>

УДК 159.944.4-026.564:616.89-008.441(043.2)

Гудир Д. В.

магістр психології, викладач психології

Інституту післядипломної освіти

ім. Тараса Шевченка,

аспірантка Київського інституту

сучасної психології та психотерапії

ЗНАЧЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СИНДРОМУ

Анотація. Представлено значення терміну «резильєнтність» в психології. Розглянуто основні характеристики резильєнтності та її етапи. Висвітлено ключові компоненти з яких складається резильєнтність. Встановлено провідне значення резильєнтності у подоланні посттравматичного синдрому та для удосконалення особистісного потенціалу.

Ключові слова: резильєнтність, посттравматичний синдром, етапи резильєнтності, особистісні характеристики.

Населення України перебуває у надзвичайно складних умовах, зумовлених повномасштабним вторгненням російської федерації, що негативно впливають на психічне здоров'я нації. Тому питання резильєнтності, як особливої здатності людини протидіяти негативним обставинам, адаптовуватись до змін

та відновлюватись після стресів і травм, набуває особливості актуальності. Отож доцільно проаналізувати основне значення резильєнтності для подолання посттравматичного синдрому.

Резильєнтність розглядається як властивість психіки відновлюватись після нетипових, складних життєвих обставин. Важливим напрямом дослідження, в психологічних науках, залишається осмислення того, як деякі люди спроможні вистояти в складних життєвих обставинах, пристосуватися до змін, відновитися та навіть особистісно зростати. Досі немає єдиного визначення резильєнтності. Проте більшість вчених трактують її як життєстійкість, життєздатність, властивість людини долати труднощі та будувати повноцінне життя попри труднощі. Резильєнтність є багатовимірним біопсихосоціальним конструктом, що містить особистісні, міжособистісні, суспільні переживання і є результатом розвитку впродовж певного періоду. Резильєнтність можна розглядати як характеристику особистості та як динамічний процес адаптації до негативних умов. Резильєнтність має велике значення для посттравматичного стресового зростання особистості [1, с. 31].

Для подолання посттравматичного синдрому важливим є відновлення та збереження ментального здоров'я. Передусім потрібно мати психологічну стійкість для того, щоб подолати травматичну ситуацію, вийти з неї та зуміти налаштувати своє життя в позитивному напрямі, вибудувати подальшу ефективну стратегію саморозвитку й самоудосконалення. Таким чином відбувається процес набуття якісного нових рис особистості. Адже резильєнтність – це не тільки про збереження психоемоційного стану та його відновлення після посттравматичних подій, а й інтенсивне подальше особистісне зростання [2, с. 45].

Резильєнтність, як процес, включає кілька важливих етапів:

- супротив руйнації - людина зберігає свою особистісну цілісність під впливом травматичних подій та знаходить сили для відновлення у посттравматичному стані;

- здатність побудувати своє життя з набутим посттравматичним досвідом, спроможність особистості сформувати власну стратегію особистісного зростання, що базується на ефективному плануванні [3, с. 29].

Резильєнтність особистості – це динамічний процес пристосування до несприятливих умов під час дії стресогенного фактору, що розвивається. Людина здатна зберігати внутрішню рівновагу, керувати своєю емоційно-вольовою сферою та навіть приймати конструктивні рішення й діяти. Резильєнтність особистості складається з компонентів:

- когнітивних – вміння людини приймати обґрунтовані, виважені рішення в умовах травматичного впливу, зберігати активність розумових операцій;

- емоційних – високий рівень розвитку емоційного інтелекту, що дозволяє керувати власною емоційною сферою в процесі подолання посттравматичного синдрому;

- перцептивних – сприйняття ситуації, об'єктивне оцінювання травматичної події, усвідомлення наявності посттравматичного синдрому та спрямування зусиль, особистісних ресурсів на його подолання.

Інший підхід трактує резильєнтність як внутрішню стійкість, котра дозволяє людині не піддаватися впливу травматичної події та в якій, через психологічну стійкість, він не розвивається, тобто практично відсутній посттравматичний синдром [3, с. 29].

Резильєнтність допомагає долати посттравматичні синдроми, стресові розлади, де особливого значення набувають мета в житті особистості (людина має чітко визначену ціль, життєві орієнтири та прагне їх досягти попри все), контроль та віра (людина здатна керувати складною ситуацією, своєю поведінкою та навіть своїми емоціями, має сподівання на позитивні зміни), відкритість та готовність зіткнутися із життєвими викликами, труднощами і усвідомлення важливості набуття нового досвіду, навіть негативного, який особистість може трансформувати в позитивний [3, с. 30].

Особистість з високим рівнем резильєнтності здатна «вмикати» захисні інструменти для зниження ймовірного розвитку посттравматичного синдрому, зберігає здатність до смислотворення та психологічної адаптації [4, с. 150].

Тобто резильєнтні особистості розглядають посттравматичний синдром як новий старт або ж як «пусковий механізм» для інноваційних звершень, щоб більшого досягти, стати стійкішим, сильнішим та успішнішим.

Отже, резильєнтність, як особистісна характеристика, відіграє провідну роль у подоланні посттравматичного синдрому та як динамічний процес забезпечує протидію стресовим впливам. Для подолання посттравматичного синдрому потрібно розвивати резильєнтність, яка дозволяє трансформувати негативний досвід у важливий ресурс для особистісного удосконалення. Резильєнтність запобігає розвитку посттравматичного синдрому й забезпечує особистісне відновлення та є підґрунтям для прийняття негативних подій і подужання труднощів. Для цього важливо володіти досить високим рівнем емоційного інтелекту, розвивати його, мати позитивне сприйняття та працювати над активізацією когнітивних функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воронова О. Ю., Барчій М. С. Окремі аспекти дослідження резильєнтності особистості. *Слобожанський науковий вісник. Серія: «Психологія»*. 2024. № 1 С. 28-32 DOI: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.1.5> (дата звернення 11.02.2026).
2. Музичко Л. Резильєнтність і посттравматичне зростання особистості внаслідок стресу. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 3. С. 44-49 DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-2024-3-7> (дата звернення 23.01.2026).
3. Павлов В. О. Феномен резильєнтності як фактор посттравматичного розладу. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 1 С. 27-32.

DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2024.04> (дата звернення 19.02.2026).

4. Розова Т., Ханецька Г. Резильєнтність як чинник подолання посттравматичного стресового розладу в умовах війни. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, 2025. Вип. 28 (73). С. 147-156. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/handle/123456789/50820> (дата звернення 27.01.2026).

Мухіна Вікторія В'ячеславівна

кандидат педагогічних наук, доцент

Шайда Олександр Геннадійович

кандидат психологічних наук

доцент кафедри загальної та диференційної психології

Донбаський державний педагогічний університет

м. Слов'янськ , Україна

ЗДАТНІСТЬ ДО САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Анотація: у статті розглядається проблема формування здатності до саморегуляції як важливої умови успішної професійної діяльності майбутнього педагога. Проаналізовано сутність поняття саморегуляції, її структуру та значення у педагогічній діяльності. Визначено основні компоненти саморегуляції особистості майбутнього педагога та фактори, що сприяють її розвитку в процесі професійної підготовки. Підкреслюється важливість формування навичок самоконтролю, емоційної стабільності, саморефлексії та здатності до управління власною діяльністю.

Ключові слова: саморегуляція, професійна діяльність, майбутній педагог, педагогічна діяльність, професійна підготовка, самоконтроль, саморозвиток.

Сучасні соціально-економічні та освітні трансформації висувають нові вимоги до професійної підготовки педагогів. Умови освітнього середовища постійно змінюються, що потребує від майбутніх педагогів високого рівня психологічної готовності до професійної діяльності, гнучкості мислення, стресостійкості та здатності ефективно керувати власною поведінкою і діяльністю. Однією з важливих характеристик професійної компетентності

педагога є здатність до саморегуляції, яка забезпечує ефективне виконання професійних обов'язків, підтримання психологічної рівноваги та оптимального рівня працездатності. Саморегуляція допомагає майбутньому педагогу адаптуватися до професійних викликів, керувати власними емоційними станами, приймати виважені рішення та ефективно організовувати свою діяльність.

Педагогічна діяльність характеризується високим рівнем відповідальності, емоційного навантаження та постійною взаємодією з різними соціальними групами. Саме тому розвиток здатності до саморегуляції виступає важливою умовою професійного становлення майбутнього педагога.

Проблема саморегуляції особистості досліджується у психології та педагогіці протягом тривалого часу. У сучасних дослідженнях саморегуляція розглядається як складний психологічний процес, що включає цілепокладання, планування, самоконтроль, оцінювання результатів діяльності та корекцію поведінки. Науковці підкреслюють, що здатність до саморегуляції забезпечує ефективну організацію діяльності людини, сприяє її професійному розвитку та підвищує рівень адаптивності в різних життєвих ситуаціях. [2, с. 94]

У контексті педагогічної діяльності саморегуляція виступає важливим чинником професійної ефективності, оскільки допомагає педагогу контролювати власні емоції, підтримувати позитивний психологічний клімат у колективі та ефективно організовувати навчально-виховний процес.

Саморегуляція є складним психологічним процесом, що забезпечує свідоме управління поведінкою та діяльністю людини. Вона передбачає здатність особистості планувати свої дії, контролювати їх виконання та коригувати відповідно до поставлених цілей.

У психологічній літературі саморегуляція визначається як система внутрішніх механізмів, що забезпечують управління психічними процесами, емоційними станами та поведінкою людини.

Основними компонентами саморегуляції є:

1. Цілепокладання – визначення цілей діяльності та усвідомлення результатів, яких необхідно досягти.
2. Планування діяльності – розроблення способів досягнення поставлених цілей.
3. Самоконтроль – контроль за процесом виконання діяльності.
4. Оцінювання результатів – аналіз досягнутих результатів та їх відповідності поставленим цілям.
5. Корекція діяльності – внесення змін у діяльність для підвищення її ефективності.

Важливим аспектом саморегуляції є також емоційна регуляція, яка передбачає здатність керувати власними емоційними станами та підтримувати психологічну рівновагу. Педагогічна діяльність характеризується значною інтелектуальною та емоційною напруженістю. Учитель постійно взаємодіє з учнями, колегами, батьками, що потребує високого рівня комунікативних умінь, емоційної стабільності та здатності до самоконтролю. Педагог часто опиняється у ситуаціях, які потребують швидкого реагування та прийняття рішень. Уміння контролювати емоції допомагає уникати конфліктних ситуацій, підтримувати позитивну атмосферу в навчальному середовищі та ефективно взаємодіяти з учнями. Емоційна саморегуляція передбачає здатність усвідомлювати власні емоції, контролювати їх прояви та використовувати конструктивні способи подолання стресових ситуацій. Для майбутніх педагогів важливо навчитися зберігати психологічну рівновагу навіть у складних умовах професійної діяльності [1, с. 87].

Розвиток саморегуляції безпосередньо пов'язаний із професійним становленням особистості педагога. Професійна діяльність учителя вимагає високого рівня організованості, відповідальності та здатності до самоконтролю.

Саморегуляція допомагає педагогу:

- ефективно організовувати власну професійну діяльність;
- контролювати емоційні реакції у складних педагогічних ситуаціях;

– підтримувати позитивний психологічний клімат у навчальному середовищі;

– запобігати професійному вигоранню;

– підвищувати рівень професійної компетентності.

Формування саморегуляції є важливим завданням системи професійної підготовки педагогів. У процесі навчання у закладах вищої освіти студенти повинні оволодіти навичками самоконтролю, самоаналізу та управління власною діяльністю.

Важливим аспектом саморегуляції є здатність до саморозвитку. Сучасний педагог повинен постійно вдосконалювати свої знання та навички, адаптуватися до нових освітніх технологій та методів навчання. Саморегуляція сприяє формуванню внутрішньої мотивації до професійного зростання та самовдосконалення [1, с. 134].

Крім того, розвиток саморегуляції допомагає запобігати професійному вигоранню, яке є поширеною проблемою у педагогічній діяльності. Здатність контролювати власні емоції, підтримувати баланс між професійною діяльністю та особистим життям є важливою умовою збереження психологічного здоров'я педагога [3, с. 124].

У процесі професійної підготовки майбутніх педагогів важливо використовувати методи навчання, які сприяють розвитку саморегуляції. До таких методів належать:

1). Тренінгові технології. Психологічні тренінги є ефективним засобом розвитку саморегуляції, оскільки вони сприяють формуванню навичок самоконтролю, розвитку емоційної стійкості та підвищенню рівня рефлексії.

2). Рефлексивні методи навчання. Використання рефлексивних методів дозволяє студентам аналізувати власну діяльність, визначати сильні та слабкі сторони своєї професійної підготовки та формувати стратегії подальшого розвитку.

3). Самостійна робота студентів. Самостійна робота сприяє формуванню відповідальності за результати власної діяльності, розвитку навичок планування та організації часу.

4). Моделювання педагогічних ситуацій. Використання педагогічних кейсів та рольових ігор дозволяє студентам відпрацьовувати навички саморегуляції у змодельованих професійних ситуаціях [4, с. 57].

Застосування таких методів сприяє формуванню здатності до усвідомленого управління власною діяльністю та поведінкою.

Отже, здатність до саморегуляції є важливою умовою успішної професійної діяльності майбутнього педагога. Вона забезпечує ефективну організацію діяльності, сприяє розвитку професійної компетентності та підвищує рівень психологічної готовності до педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна психологія: підручник / за загальною редакцією академіка С.Д. Максименка. 4-те вид., переробл. і доп. Том 1. Київ: Видавництво Людмила, 2025. 568 с
2. Педагогічна психологія: навч. посіб. / Р. А.Калениченко. – Київ : КНУБА, 2023. – 196 с.
3. Савчин М. В. Педагогічна психологія. – Київ: Академвидав, 2018. – 424 с.
4. Титаренко Т. М. Психологія особистості. – Київ: Либідь, 2013. – 256 с.

SOCIAL WORK AND SOCIAL WELFARE

УДК 364.6:364.4

Бачинська Соломія Петрівна

студентка

Парфанович Іванна Іванівна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет

м. Тернопіль, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-5300-7092>

МІЖВІДОМЧА СПІВПРАЦЯ У ПОДОЛАННІ СІМЕЙНОГО НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Анотація: розглянуто міжвідомчу співпрацю у подоланні сімейного неблагополуччя. Вона є об'єктом соціальної експертизи у силу необхідності посилення соціального впливу на проблему сімейного неблагополуччя. Подолання сімейного неблагополуччя потребує консолідованої участі всіх соціальних структур та самих членів громади. Окреслено основи міжвідомчої співпраці у системі подолання сімейного неблагополуччя як об'єкту соціальної експертизи. Виділено основні положення міжвідомчої співпраці у подоланні сімейного неблагополуччя як об'єкту соціальної експертизи, узагальненням чого є те, що соціальна експертиза повинна бути спрямованою на визначення факторів ризику та чинників, що мають позитивний вплив на попередження й подолання сімейного неблагополуччя.

Ключові слова: соціальна експертиза, сімейне неблагополуччя, міжвідомча співпраця, подолання сімейного неблагополуччя, об'єкт соціальної експертизи.

Постановка проблеми. Територіальна громада сьогодні не лише забезпечує адміністративне функціонування спільноти людей, а й постає як цілісне середовище соціалізації кожного її члена, що несе відповідальність за їхній добробут та безпеку. У цьому контексті проблеми сімейного неблагополуччя дедалі частіше розглядаються не як ізольований результат внутрішньо сімейних проблем, а як наслідок системної нестабільності у самій громаді:

- недостатньої координації виховних інститутів;
- обмеженого доступу до ресурсів допомоги й підтримки;
- слабкої міжвідомчої взаємодії з вирішення проблем.

Подолання сімейного неблагополуччя потребує консолідованої участі всіх суб'єктів: органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, закладів освіти, охорони здоров'я, соціальних служб, громадських організацій та самих членів громади.

Теоретичне обґрунтування. Нами проаналізовано праці науковців, які досліджували означену проблему: Безпалько О., Дацаківської О., Клішевич Н., Лях Т., Максименко К., Платної Д., Семигіної Т., Спіріної Т., Стельмах С. На основі їхніх висновків та узагальнень окреслено основи міжвідомчої співпраці у системі подолання сімейного неблагополуччя як об'єкту соціальної експертизи.

1. Результативна підтримка сім'ї ґрунтується на *системній взаємодії суб'єктів соціальної сфери*; вирішальним чинником її ефективності є не поодинокі заходи, а *комплексна та скоординована діяльність усіх залучених сторін*. Розвиток партнерських зв'язків між відповідними структурами та найближчим соціальним оточенням сім'ї створює передумови для подолання неблагополуччя, зміцнення її функціонального потенціалу та повноцінної інтеграції в життя громади [5].

2. *Територіальна громада розглядається як цілісний соціалізуючий чинник*, де всі елементи перебувають у постійному взаємозв'язку та впливають один на одного. Громада розглядається як інтегрована екосистема, що має власну структурно-функціональну модель впливу на стан сім'ї. Особливого значення набуває *координаційна функція громади*. Вона передбачає об'єднання зусиль освітніх закладів, медичних установ та органів правопорядку. Саме ці первинні суб'єкти інформування мають першими фіксувати ознаки ризику та сигналізувати про труднощі, реалізуючи превентивну функцію громади та діючи на випередження критичних станів сім'ї [1, с. 416–420].

3. Процеси децентралізації, що передбачають передачу владних повноважень і ресурсів на місцевий рівень, зумовлюють *необхідність запровадження нових форм партнерства та взаємодії* задля досягнення суспільно значущих цілей [3, с.91].

4. Узгоджена міжвідомча взаємодія є дієвим профілактичним механізмом дає змогу своєчасно виявляти ризики та запобігати ускладненню проблемних ситуацій. Саме превентивна спрямованість такої взаємодії забезпечує зменшення кількості випадків підвищеної складності, які потребують значних ресурсів для реагування. Водночас запровадження чіткого порядку міжвідомчої взаємодії не передбачає суттєвих додаткових фінансових витрат, оскільки йдеться насамперед про налагодження ефективної комунікації та координації між суб'єктами. Таким чином, відносно невеликі організаційні зміни здатні забезпечити значний профілактичний і економічний ефект [2, с. 59].

Виклад основного матеріалу. Враховувати слід стан та якість взаємодії різних інституцій громади, що безпосередньо впливають на можливості комплексного вирішення та мінімізацію ризиків сімейного неблагополуччя. *Соціальна експертиза* – оцінювання позитивних і негативних соціальних наслідків розробки та здійснення програм і проектів (національного або регіонального масштабу), а також розробка механізмів мінімізації, пом'якшення й упередження їхніх негативних наслідків. Зростає значення

соціальної експертизи як засобу випереджальної оцінки соціальних ризиків [4, с. 62].

Виділено основні положення міжвідомчої співпраці у подоланні сімейного неблагополуччя як об'єкту соціальної експертизи.

1. Соціальна експертиза є не лише діагностичним методом, а й інструментом верифікації ефективності міжвідомчої співпраці.

2. Стабілізація соціального стану сім'ї в громаді безпосередньо залежить від якості налагоджених горизонтальних зв'язків між різними інституціями.

3. Впровадження експертного оцінювання дозволяє громаді вчасно виявляти управлінські упущення, де інформація про ризики сім'ї втрачається через відсутність належної комунікації.

4. Розбудова партнерських зв'язків між суб'єктами громади створює безпечне й сприятливе середовище, що є запорукою стійкості інституту сім'ї та соціального добробуту громади в цілому.

У такому контексті міжвідомча співпраця є відкритим для дослідження об'єктом соціальної експертизи, оскільки саме її структура, механізми та узгодженість дій визначають своєчасне виявлення проблемних ситуацій, системність та комплексну соціальну підтримку сімей у громаді.

Висновки. Таким чином, у сучасних умовах розвитку територіальних громад спостерігається трансформація пасивного простору проживання в активну соціальну взаємодію закладів, установ, організацій. Соціальна експертиза спрямована на визначення факторів ризику та чинників, що мають позитивний вплив на попередження й подолання сімейного неблагополуччя. Такими чинниками визначено: підхід до соціальної експертизи як до інструменту регулювання профілактичного процесу; перевірка використання всіх можливостей і ресурсів у налагодженні взаємодії соціальних структур та інститутів; вчасне інформування про назрілі проблеми та реагування відповідними закладами, установами, організаціями; постійна робота над

розбудовою партнерських стосунків, що відповідає вимогам часу й динамічним умовам розвитку соціальної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпалько О. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : *монографія*. Київ, 2006. 457 с.
2. Дацаківська О., Стельмах С., Максименко К. Спільно до нових послуг: керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. *Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія* : посібник. Київ, 2021. 72 с.
3. Платна Д., Семигіна Т. Згуртування громади: соціальний вимір : *монографія*. Галлїнн, 2024. 315 с.
4. Соціальна діагностика, профілактика, експертиза в організаціях: навчально-методичний посібник / упоряди. Парфанович І. І. – Тернопіль: Вектор. 2021, 204 с.
5. Спіріна Т., Лях Т., Клішевич Н. Соціальна профілактика сімейного неблагополуччя у територіальній громаді. *Social work and education*. 2022. Т. 9, № 2. С. 245–255.

VETERINARY SCIENCES

УДК 612.357.15; 612.357.32; 616.36-003.826

Полозенко Вероніка Олегівна

здобувач вищої освіти факультету ветеринарної медицини

Науковий керівник:

Грищенко Вікторія Анатоліївна

доктор ветеринарних наук, професор

професор кафедри біохімії ім. акад. М. Ф. Гулого

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ГЕПАТОРЕНАЛЬНИЙ СИНДРОМ У КОТІВ І СОБАК: СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ПАТОГЕНЕЗ ТА ДІАГНОСТИКУ

Гепаторенальний синдром (ГРС) – це клініко-патологічний стан, що характеризується функціональною нирковою недостатністю на тлі тяжкої печінкової дисфункції, при якому відсутні значущі морфологічні зміни самої ниркової паренхіми, але клубочкова фільтрація виражено знижується. У ветеринарії цей синдром описаний значно рідше, ніж у медицині, але його механізми та клінічні прояви мають багато спільного з гепаторенальним синдромом у людей на тлі цирозу печінки й асцити. Гепаторенальний синдром розглядають як тяжку функціональну ниркову дисфункцію, що виникає вторинно до змін гемодинаміки та системних адаптацій при важких захворюваннях печінки, включно з хронічними гепатитами, цирозом, холестазом і печінковою недостатністю – станами, які супроводжуються комплексними порушеннями регуляції циркуляції та нейрогуморальними змінами [1, 2]. Аналогічно до гуманної медицини, у ветеринарній практиці розрізняють дві основні форми ГРС: гостру (тип I), яка характеризується

швидким прогресуванням ниркової недостатності, та повільнішу (тип II), що асоціюється із стабільним або повільно прогресуючим зниженням функції нирок у тварин із хронічною печінковою патологією. Ці форми відрізняються не тільки динамікою клінічних проявів, але й прогнозом – гострий варіант має значно гірший прогноз і часто асоціюється з додатковими тригерами, такими як інфекції або шок [3, 4].

Патогенетично гепаторенальний синдром у собак і котів формується на тлі глибокої вазодилатації мезентеріального і портального русел, що призводить до падіння ефективного циркулюючого об'єму крові (ECV), незважаючи на нормальний або навіть підвищений загальний об'єм циркулюючої рідини. Надмірна вазодилатація обумовлена підвищеною продукцією вазодилаторних факторів, таких як оксид азоту та інші периферійні медіатори, що характерно для важкої печінкової недостатності [3, 5]. У відповідь на зниження ефективного артеріального об'єму крові активуються компенсаторні механізми, зокрема симпатична нервова система та ренін-ангіотензин-альдостеронова система (РААС). Ці механізми, спрямовані на підтримку артеріального тиску шляхом вазоконстрикції, в першу чергу звужують ниркові артеріоли, зменшуючи нирковий кровотік і клубочкову фільтрацію. Результатом таких змін є функціональна ниркова недостатність, що не супроводжується первинним морфологічним ушкодженням ниркової паренхіми, але призводить до олігурії, накопичення азотистих продуктів обміну – креатиніну та сечовини у крові тварин [6–9].

Такі ж механізми документовані в експериментальних моделях, де у собак із штучно створеним екстрапечінковим холестазом спостерігали значне підвищення рівнів сечовини та креатиніну на тлі прогресуючих змін печінки, при цьому ниркова паренхіма залишалася гістологічно майже незмінною. Це підкреслює, що гемодинамічні зміни, а не первинні ниркові ушкодження, лежать в основі ГРС.

На відміну від класичної преренальної ниркової недостатності, що виникає при дегідратації або кровотечі, ГРС супроводжується широкою системною

реакцією організму на тяжку печінкову дисфункцію, включно з активацією вазоконстрикторних шляхів, підвищеною секрецією антидіуретичного гормону, змінами цитокінового профілю та підвищенням рівнів ендотоксинів у крові. Ці фактори підсилюють ниркову вазоконстрикцію і сприяють затримці натрію й води, що клінічно проявляється оліго- або анурією, наростанням азотемії та ознаками об'ємного перевантаження [1].

Клінічні симптоми ГРС у собак і котів, як правило, неспецифічні і часто перекриваються з симптомами основного печінкового захворювання. Тварини можуть демонструвати зниження апетиту, летаргію, блювання, діарею, жовтяницю та асцит, що характерно для тяжкої печінкової недостатності. Поступово приєднуються симптоми ниркової дисфункції: зменшення діурезу, концентрації сечі, підвищення концентрації креатиніну та сечовини в сироватці крові, електролітні порушення (гіперфосфатемія, гіпокаліємія) та метаболічний ацидоз [1, 6]. Важливо підкреслити, що ниркова морфологія не демонструє значущих структурних ушкоджень, що дозволяє відрізнити ГРС від інших форм ниркової недостатності, таких як гострий канальцевий некроз або інтерстиціальні нефрити [6].

Діагностика ГРС у ветеринарній практиці базується на комплексному підході, що включає оцінку анамнезу, фізикального обстеження, біохімічних та лабораторних тестів, а також інструментальних методів. Основними критеріями є: підтверджена печінкова недостатність, вторинна ниркова дисфункція без іншої очевидної причини ниркових ушкоджень, відсутність значущих змін у структурі нирок за даними ультразвукового дослідження, та характерні зміни показників ниркової функції. Важливим є також виключення інших причин гострої чи хронічної ниркової недостатності, таких як інтоксикації, інфекції (наприклад, лептоспіроз) чи первинні ниркові патології [3, 4].

Для своєчасного виявлення змін ниркової функції у тварин із печінковими патологіями деякі автори рекомендують використовувати біохімічні маркери ранньої ниркової дисфункції, такі як симетричний диметиларгінін (SDMA), поряд із традиційними показниками креатиніну та сечовини. Це дозволяє

виявити зниження гломерулярної фільтрації на більш ранніх стадіях, перш ніж розвивається виражена азотемія, що може суттєво вплинути на прогноз та тактику лікування [6].

Прогноз при гепаторенальному синдромі у собак і котів, як правило, негативний, особливо у разі гострого ГРС типу I з швидким прогресуванням ниркової недостатності. Терапевтичні підходи в основному підтримувальні і спрямовані на покращення гемодинаміки, відновлення об'єму циркулюючої крові та корекцію електролітних і метаболічних порушень, а також на лікування основного захворювання печінки. За потреби використовують інфузійні розчини, вазоактивні препарати, ферментну підтримку печінки та нирок, підбір адекватного харчування і заходи щодо профілактики інфекційних ускладнень. У людей при ГРС також застосовують специфічні вазоконстрикторні агенти та альбумін, але їхня ефективність у тварин потребує подальшого вивчення [8, 10].

Таким чином, ГРС у собак і котів є тяжким ускладненням печінкової недостатності, що розвивається внаслідок гемодинамічних і нейрогуморальних порушень без первинного ураження нирок. Його своєчасне виявлення та диференціальна діагностика від інших форм ниркової недостатності мають вирішальне значення для визначення найбільш ефективної підтримувальної терапії та покращення прогнозу пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Center, S. A. (2010). Chronic liver disease and hepatorenal syndrome in dogs and cats. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, 40(3), 485–504. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19836268/>.
2. Serdyukov, Y.K., Lytvynenko, O.N., & Gryshchenko, V.A. (2008). Pathological anatomical and histological changes are in liver of rats at a medicamentous hepatitis. *Ukrainian Journal of Modern Toxicological Aspects*, 2, 63-65.

3. Gryshchenko, V. (2017). Biochemical properties of the plasma of rats with the experimentally induced hepatitis after oral administration of sodium diclofenac. *Regulatory Mechanisms in Biosystem*, 8(2), 191-196. doi: 10.15421/021730.
4. Gryshchenko, V. A., Musiychuk, V. V., Chernyshenko, V. O., Gornytska, O. V., & Platonova, T. M. (2019). Evaluation of biochemical indicators in blood plasma of rats with tetracycline-induced hepatosis and their correction by milk phospholipids. *The Ukrainian Biochemical Journal*, 91(1), 92-99. <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001009297/>.
5. Sparkes, A. H., Caney, S., Chalhoub, S., Elliott, J., Finch, N., Gajanayake, I., Langston, C., Lefebvre, H. P., White, J., & Quimby, J. (2016). ISFM Consensus Guidelines on the Diagnosis and Management of Feline Chronic Kidney Disease. *Journal of feline medicine and surgery*, 18(3), 219–239. <https://doi.org/10.1177/1098612X16631234>.
6. Phom, O. K., Sarma, K., Arya, R.S., Behera, S.K., Konwar, B., Saikia, B., Chaudhary, J.K., Rajesh, J.B., Prasad, H., Chethan, G.E., Das, H., Islam, S.J., & Debnath, P. (2019). Ascites and hepato-renal syndrome in cirrhosis in Dogs. *J Entomol Zool Stud*. 7(5), 313-321.
7. Chetna Mahajan, Jasleen Kaur, Tanmay Mondal, Harneet Kour. Early Diagnosis of Hepatorenal Syndrome in a Dog: A Clinical and Biochemical Investigation. *Journal of Biology and Nature*, 2026, 18 (1), pp.121-126. (hal-05488313).
8. Belcher J. M. (2023). Hepatorenal Syndrome: Pathophysiology, Diagnosis, and Treatment. *The Medical clinics of North America*, 107(4), 781–792. <https://doi.org/10.1016/j.mcna.2023.03.009>.
9. Bayoumi, Y.H., Metwally, E.S., Nagar, E.A., Razik, W.A., Seddawy, N.E., & Gomaa, M. (2020). Hepatorenal Syndrome in Dogs with Experimental Extrahepatic Cholestasis. *Zagazig Veterinary Journal*, 48(1), 12-22. <https://doi.org/10.21608/zvjz.2019.15292.1068>.
10. Jung, C. Y., & Chang, J. W. (2023). Hepatorenal syndrome: Current concepts and future perspectives. *Clinical and molecular hepatology*, 29(4), 891–908. <https://doi.org/10.3350/cmh.2023.0024>.

SCIENCE AT THE FRONTIER OF CIVILIZATIONS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

March 16-18, 2026

Helsinki, Finland

Editor

Soloviov O. V.

*M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies*

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: <https://www.naukainfo.com>

The editorial board reserves the right to edit and shorten materials. The opinions of the authors may not always coincide with the viewpoint of the editorial board and publisher. Authors bear full responsibility for the published material (for the accuracy of facts, quotes, personal names, geographic names and other information).

This edition was approved for publication on March 30, 2026.

Published in A4 format online on website: <https://naukainfo.com/conference?id=106>

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.